

AITA AGYSTIN KARDABERAZ

EYSQVERAREN BERRI ONAC

(EDIZIO KRITIKOA)

Patxi ALTUNA
Esther ZULAIKA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA
BILBO 2004

Aita Agustin Kardaberaz

EUSQUERAREN BERRI ONAC

Edizio Kritikoa

Patxi Altuna

Esther Zulaika

**Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia
BILBO 2004**

GIPUZKOAKO FORU
ALDUNDIA

HERNANIKO
UDALA

DEUSTUKO
UNIBERTSITATEA

EUSKO JAURLARITZA
GOBIERNO VASCO
KULTURA SAILA
DEPARTAMENTO DE CULTURA.

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

© REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA
Plaza Barria, 5 - 48005 BILBO

Maketazioa: R.B.U.

ISBN: 84-95438-16-X

Legezko gordailua: BI-609-04

Inprimategia: Elkar-mccgraphics

Larrondo beheko etorbidea. 48180 LOIU (Bizkaia)

EUSQUERAREN BERRI ONAC

Colección EUSKARAREN LEKUKOAK Bilduma - 23

EUSQUERAREN

BERRI ONAC:

ETA ONDO ESCRIBITCECO,
ondo iracurteco, ta ondo itzegui-
teco Erreglaci

CURA JAUN,

TA ESCOLA MAISU CELOSOAI
Jesuf-en Compañiaco Aita Agustín Car-
daberaz ec elq̄tēñcen, ta dedicateen
diezteenac.

1761.

Urtean.

BEAR DAN BEZALA.

Irúñean Librugailic ANTONIO CASTI-
LLA-ren echean.

Aurkibidea

1. Hitzaurrea	11
2. Edizio kritikoaren inguruko oharrak	15
3. <i>Eusqueraren berri onac</i> -en edizio kritikoa:	17
I. Beste izcundeen aldean euscara	21
II. Eusqueraren izquerac edo dialectoac	25
III. Ondo itzeguiteco ta escribitceco molde edo artea	28
IV. Ondo escribitceco erreglac	31
V. Ondo itzeguiteco beste erreglac	35
VI. Eusqueraren arte edo gramatica	36
VII. Eusquerazco gramaticaren erregaliac	38
VIII. Eusquerazco erretorica nola dan	41
IX. Cristau dotrinaren erretorica	46
4. Eranskina: liburu honetako adizkitegia: <i>Eduki, Egon, Ekarri, Erabili, Eraman, Esan, Etorri, Etzan, Ibili, Ikusi, *-io, Iraun Iritzi, Iruditu, Jakin, Jarraitu, Joan, Izan, *Edin, *Edun, *Ezan</i>	57
5. <i>Eusqueraren berri onac</i> -en edizio faksimilea	65

HITZAURREA

Gauza jakina da euskal literaturan izan ditugun lehen testu zabalen testigutzak buruenik Iparraldera garamatzala, han hasi eta ernetu baitzen ondoko mendeetan ugaldu eta zabalduko den literatura landuaren hazia.

Batez ere XVI-XVII. mendeek utzi dizkigute mugaz haranzko testu zahar eta ezagunenen aztarna. Hegoaldean, berriz, XVIII.ena arte itxoin beharko dugu, eta honezkero inork gutxik ukatuko du Manuel Larramendi andoaindarra izan dugula alde honetako tradizio idatziaren sortzaile eta bultzatzaile.

Aitzindari izateak dakarren ospeari eta merezimenduei muzin egin gabe, egia da halaber inork landutako hazia urtez urte eta mendez mende erein beharra dela, hasitakoa galduko ez bada behintzat. Larramendik hasiak izan zuen garai berean ondorerik eta haren oin-arrastoen jarrai joan zenik: Sebastian Mendiburu oiartzuarra eta Agustin Kardaberaz hernaniarra hain zuzen ere.

Aitortu behar dugu apika ikertzaile gutxik egin diotela tartea ikerlanetan Kardaberazi, beste bi idazleek egiten baitzieten itzala. Halaz ere, uste dugu ez dela gutxiestekoa hernaniarrak utzi zigun lana eta, horrenbestez, hari ere zuzen onez lekua zor zaiola XVIII. mendeko euskalgintzan. Esku artean duzuen edizio kritiko hau diogun horren erakusgarri izatea nahiko genuke.

Bihoaz, labur bada ere, egilearen bizitza-lanen inguruko zertzelada batzuk.

Agustin Kardaberaz Hernanin sortu zen 1703ko abenduaren 28an. Herriko eskolan ikasi ondoan Donostiako jesuiten ikastetxera aldatu zen gramatika ikastera. Aitaren nahia semea legegizon izatea bazen ere, Agustinek aurrea hartu eta jesuita izan nahi izan zuen. Hamaika urte igaro zituen Lagundiko ikasketak egiten Valladoliden eta Palentzian.

1731tik aurrera Loiolan bizi izan zen. Handik hainbat misio egin zituen Gipuzkoan eta Bizkaian barrena, bai eta kongregazioak eraiki ere. 1767an, errege Carlos III.aren aginduz jesuitak Espainiatik jaurtiki zituztenean, Italiara joan behar izan zuen erbestera. Han hil zen 1770eko urriaren 18an.

Kardaberazek ondutako lan guztiak azken sei urteetakoak dira. Dozena bat liburu idatzi zituen, ondokoak besteak beste: *Cristavaren vicitza* (1744), *Cristavaren bicitza* (1760), *Eusqueraren berri onac* (1761), *Aita S. Ignacio Loyolacoaren*

egercicioac (I, II, III eta IV) (1760-1765), *Dotrina Cristiana edo Cristiñau Dotrinea* (1762), *Justuen ispillu arguia* (1764), *Jesus, Maria, ta Joseren devociñoico Libruchoric atararico devociño batzuc* (1764), *Jesus, Maria, ta Joseren devocioa* (1766), *Senar emazte santuac* (1766)...

Bizi zen artean argitaratu ezin izan zituen beste lauzpabost lan ere egin zituen.

Batean izan ezik, gainerako liburu horietan erlijioa du mintzagai. Hain zuzen ere, *Eusqueraren berri onac* da (*Retórica vascongada deitua*) haietatik aldentzen den bakarra, eta Kardaberazen beste alderdi bat agertzen duena: ez aszetarena, baizik euskaltzalearena. Gizakoiagoa ageri zaigu, oso euskaldun eta euskaltzalea, apaiz, guraso, maisu eta euskaldun ganoragabeei bereak eta bi esaten dakiena.

Literatura moldatzeko xederik sumatzen ez bada ere, gramatikako eta erretorikako legeen ezagutza nabari du. Liburuaren izenburuan bertan biltzen da gaia: *Eusqueraren berri onac, eta ondo escribitceco, ondo iracurteco, ta ondo itzeguiteco erreglac*. Sarreraren ondoren, bederatzi atal bereizten ditu, eta han jaurtitzen euskararen inguruko hanbat ideia. Hona atalak: I. "Beste izcundeen aldean euscara", II. "Eusqueraren izquerac edo dialectoac", III. "Ondo itzeguiteco ta escribitceco molde edo artea", IV. "Ondo escribitceco erreglac", V. "Ondo itzeguiteco beste erreglac", VI. "Eusqueraren arte edo gramatica", VII. "Eusquerazco gramaticaren erregaliac", VIII. "Eusquerazco erretorica nola dan", IX. "Cristau dotrinaren erretorica".

Antzinako gramatikari eta erretorikoek egin bezala, geure hizkuntza lantzea eta haurrak eskoletan hartan hezteka aldarrikatzen du Kardaberazek. Euskaldunen axolagabekeriak ere mintzo da, euskara bazterrean utzi eta haien erruz galdu izana salatu ondoan.

Larramendi behin eta berriz hartzen du ahotan, besteak beste, hark ondutako hiztegi-gramatikez geroztik, apaizek elizkizunetan eta predikuetan euskara ez erabiltzeko aitzakiarik ez dutela dioenean.

Euskara irakasteko premia, seme-alabak txikitatik erdaraz eta euskaraz ohitzea, ondo idatzi eta ondo hitz egin beharra... eta beste hainbat baieztapen eta eskakizun ez dira adierazpen hutsean gelditzen, jarraian horretarako beharrezko ditugun erregelak eta gramatikaren inguruko oharrak xeheki ematen baitizkigu, ortografiak eta morfologiazkoak batik bat.

Larramendik bezalaxe, jakintza gaietarako euskara beste edozein hizkuntza bezain egokia dela agerian utzi nahi izan zuen Kardaberazek. Hark gaztelaniaz, honek euskaraz. Larramendiren ahalegina eragingarri eta pizgarri izan zuela nabari

daiteke, eta ez edonola, aipatu ez ezik, goraipatu ere egiten baitu andoaindarraren behin eta berriz. Honela mintzo da *El Imposible Vencido* gramatikaz:

“Munduac icusi duen mirari andi edo marabilla guztizcoetatic bat, dudaric aleric gabe arte au da. Onec ez guizonen, ezpada aingueruen beargai cirudien; eta orañ eguiñic beguiz icusi ta alere ecin datequeana dirudi. Jaincoaren milagrozcoco obra bezala da; ta libru au escuetan iñoiz ere artcen ez det (ta ascotan artcen ta iracurten det, ta gueiago ta obeto al banu, nai nuque) miretsi ta Jaincoa alabatu gabe. Berari milla esquer, ceren Aita Larramendiri berezquirozco bear ciran argui andiac eman ciozcan, gramaticac dituen bazter guciac ondo barrendu eta bere Arte preciososan euscaldunai aguertceco. Lan aundi onetan ez guizon baten, ezpada ascoren burniguita edo muelleric sendoenac eten, urratu ta deseguin citezquean”.

Liburuaren azken bi ataletan erretorika du mintzagai, euskarazkoa lehenik eta kristau dotrinarena gero. Euskarak erretorikarik ez duela dioten batzuen ezjakintasuna salatu eta “berezko” euskal erretorikaren adibideak ematen dizkigu uste oker horiek gezurtatu nahian. Apaizek sermoiak nola eman, zein euskara erabili eta zein gai irakatsi behar dituzten jakin dezaten hainbat aholku ematen dizkie. Liburuaren eskaintza bera ere haiei eta baita maisuei ere egiten die hasieratik bertatik: “cura jaun ta escola maisu celosoai Jesusen Compañiaco Aita Agustin Cardaberazec esquentcen ta dedicatcen dieztenac”.

Edozein modutan, Kardaberazek ez du euskararen aldeko aldarrikapena hizkuntzaren gramatikazko eta erretorikazko arrazoietara soilik mugatzen. Harantzago doa haren azken nahia, eta hain zuzen Larramendik Hiztegia eta Gramatika ontzean adierazitako asmoa bere egiten duela esan daiteke. Hona Larramendiz dioena:

“Baña lan gogor onetan A. Manuelec artu cituen neque latz eta garratzac gure Provincia guciac noblearen gloriagatic bacarric itzan etciran; gorago ta altuago beguiratcen zuten. Esan nai det, beñ ta berriz berac dion bezala, Jaungoicoaren onrari ta animen onari beguiratcen ciola, ta ori aren neque guciac azquen fiñ eta coroa izan zala: gure Jaincoaren lengoage bici bacar au animen salvacioraco landu ta poliQuitcea. Onetan bere aleguiñaz aleguindu edo esmeratu zan, ta Jaunaren dotrina ta leguea bear bezala eracusteco bide zuten segurua berac aguertu ta arguitu zuen”.

Haren antzera, goragoko asmo batek bultzatua da Kardaberazaren lana, esaldi gogoangarri honetan adierazi zigunez: “gure probecho on ascoren animac

salvatceco, euscarac burua jasotcea Jaincoac nai du". Jainkoaren nahia da euskara bizi dadin.

Esan daiteke euskararen ongia eta haren bidezko erlijio irakaskuntza uztartzen direla Kardaberazen gogoan, eta bigarrena gailentzen oroz gainetik.

Guk ere gorago jarri nahi genituzke begiak edizio honekin eta ez *Eusqueraren berri onac*-en beste argitalpen bat ematera soilik mugatu. Haratago joan eta Kardaberazen inguruko jakin-mina gure artean zertxobait suspertuko delakoan gaude. Aurten, idazle hernaniarraren jaiotzaren III. mendeurrena betetzen dela eta, une ezin hobea dugu euskaltzale guztiok, gipuzkoarrok bereziki, aspaldidanik harekin dugun zorra kitatzeko.

Patxi Altuna, SJ
Esther Zulaika
2003ko azaroa

EDIZIO KRITIKOAREN INGURUKO OHARRAK

Lehendabiziko argitalpenaz geroztik, beste hiru edizio izan ditu Kardaberazen *Eusqueraren berri onac* liburuxkak. 1897an Bilboko *Euskaltzale* aldizkarian eman zen argitara, eta urtebete geroago berriz ere ikusi zuen argia Tolosako edizio batean.

Argitalpen berrienak eta azkenak bi dira: bata, Auspoak atera zuen 1964an; bestea León de Lopetegui prestaturako Kardaberazen lan guztien bilduman ageri da: *Obras completas de Agustín de Kardaberaz*, La Gran Enciclopedia Vasca, 1973-1974.

Edizio kritiko hau prestatzeko azken horretaz baliatu gara, Lopeteguiaren alegia¹. Hark emandako testu faksimilea eman dugu geurearen ondoren, txukundua eta orraztua. Izan ere, jatorrizkoan hainbat aldaketa egin behar izan ditugu, gure ustez irakurketa erraztuko dutelakoan.

Hona aldaketa horien inguruko azalpena:

1. Puntuazio markak. Gauza jakina da idazle zaharrek egun ez bezala erabiltzen zituztela puntuazio markak. Gu egungo moldeetara ekartzen saiatu gara, sarri askotan aldaketa ugari egin behar izan ditugula onartuta ere.
Letra larriak eta xeheak erabiltzean ere, bistan da batasunik ez dela jatorrizko testuan. Horiek denak ere molde berean eman ditugu.
2. Testuan barrena Kardaberazek loturik ematen dituen hainbat forma — adizkiak batez ere— bereiz eman ditugu. Hona kasuak:
  - 2.1. Adizki nagusia eta laguntzailea: *izanzan, eguincituen, izandedin...* eraiketan bi osagaiak bereizi ditugu: *izan zan, eguin cituen, izan dedin...*
  - 2.2. Ezosagaiarekin bi eratara jokatu dugu. Adizkitik bereiz eman dugu *ezda, ezbaliz* gisakoetan; aldiz, *etzu, etzuela, ezpaliz...* bezalakoak, aldakuntza fonetikoren bat dutenak alegia, bere hartan utzi dira.

---

¹ Eskerrak eman behar dizkiegu “La Gran Enciclopedia Vasca”-ko arduradunei, edizio kritikoarekin batera faksimilea argitaratzeko eman diguten baimenagatik.

- 2.3. *Bear, nai (naiago), obe, uste, zor, costa, balio...* bezalakoak maizkara ondoko adizkiarekin bat eginik ageri dira: *beardegu, naidu, naiagodutela, obeda, ustedute, zordie, costacitzaien, balioduen...* Jokabide bera ageri da *ecin, omen, gabe, al, oi, ote, ere* partikulen erabileran ere: *ecindatequeana, omenzan, aditugabe, aldeguna, oidute, oteda, iñoizere...* Guztiak bi osagaitan bereizi ditugu.
- 2.4. Beste horrenbeste egin dugu *bat* zenbatzailea dutenetan ere: *puscabat, andibat, nazcagarribat*. Baita izena+izenondoa gisakoetan: *gendeonac...* eta, oro har, egun bereiz ematen ditugun bestelako kasuetan ere: *Hebreoazala, lecioada, nonda, cerdan...*
- 2.5. Hainbat hitz elkarturen osagaiak ere bereizi egin ditugu: *eguineguiña* (lautan darabil eta behin bakarrik ematen du lotuta), *itsuitsuan* (bereiz ere ematen du), *purupuruac*.
- 2.6. Azkenik, atzikia oinarritik bereizita ematen dituen adibide ugari ageri dira: *Ciceron en, gloria gatic, Cardaberaz ec, Jaungoico arequico, esamen ic, chorrotz egui, dialecto etan...* Horietan ere ohiko idazkera hautatu dugu.

3. Zenbait errata atzeman ditugu testuan barrena baina bere hartan utzi ditugu eta oin-oharrean adierazi.
4. Gutxitan bada ere zeinu bereziak aurkitu ditugu: *Jaũgoicoaren, bēre, onetã, gueideari*. Zeinu horiek ezabatu eta *Jaungoicoaren, beren, onetan, gueideari* eman ditugu.
5. Azentuak gutxi dira. Aitor dugu, halere, sarri askotan zalantza izan dugula benetan azentua ageri den edo ez zehaztean. Garbi samartzat jo ditugunak *dió* (hiru bider ageri da hala) eta *erená* dira, besteak beste. Latinezko aipuetan ere ikus daitezke beste batzuk: *emendaté, Cornelio á Lapidec, impropié...*

Hitz batzuen adierak zehaztu ditugu eta, batzuetan, erdal itzulpena ere erantsi dugu alboan.

Oin-oharretan eman ditugun azalpen gehientsuenak hizkuntzazkoak badira ere, zenbaitetan edukiaren gaineko iruzkinen bat edo beste ere erantsi dugu, bereziki interesgarri eta argigarri iritzi diogunean.

Azkenik, edizio kritikoaren azkenean adizki guztiak biltzen dituen eranskina ipini dugu.

EUSQUERAREN¹ BERRI ONAC

eta² ondo escriptceco, ondo iracurteco³ ta ondo itzeguiteco erreglac: cura jaun ta escola maisu celosoai⁴ Jesusen Compañiaco Aita Agustin Cardaberazec esqueñtcen ta dedicatzen dieztenac.⁵

1761. urtean.

Bear dan bezala.

Iruñean libruguille Antonio Castillaren⁶ echean.

---

¹ *eusquera* eta *euscara*, biak darabiltza baina lehena askoz gehiagotan.

² Honen ondoan *ta-z* ere baliatzen da. Baita *da-z* ere behin (ik. 351).

³ Aurrerago ikusiko dugunez, *iracurtceco* ere badio (ik. 68).

⁴ Pluraleko formetan *-ai* (datiboa), *-aquin* (soziatiboa) darabiltza: *gazteai, umeai, diligenciai, aurrai, chiquiai...*; *santuaquin, ondorengoquin, castiguaquin, umeaquin, erreglaquin...* Halaber, ergatibo plurala adierazteko ere *-ak* darabil, absolutibo pluralaren adierazle den bera.

⁵ Eskaintza honetan zer-nori-nork hurrenkera ageri da. Iparraldeko hainbat idazle klasikok –besteak beste, Etxepare, Leizarraga, Ziburuko Etxeberri– nork-nori-zer hurrenkera zerabilten.

⁶ *Libruguille Antonio Castillaren*: aposizioa izenaren aurretik ematen du. Aurrerago alderantziz egiten du (ik. 20).

Iracurleari berri onac

Erroman, erriaren errenta⁷ andi eta fama are andiagorequin, ondo itzeguiten icasteco edo eloquenciaren escolac⁸ aurreneco idiqui cituenac⁹ Marco Fabio Quintiliano izan zan. Au, autore andi ascoc diotenez¹⁰, jaiotzaz edo bere jatorriz, gure Españaco semea omen zan. Escola oiec¹¹, conseju andiaz ta berariaz, Erromac paratu cituen, gazte alperrac galdu ta munduaren desonragarri izango ciranac ondo aci ta Erromaren onragarri izan citecen. Escola orietan oguei urtetan¹² maisu onec¹³ erretorica gende gazteai chit ederqui eracutsi¹⁴ cien; eta icasle edo dicipulo¹⁵ señalatu asco atera cituen; eta, besteen artean, Plinio bigarren edo gazteena bat izan zan. Ciceronen urrengoa Quintiliano esan edo contactu oi da¹⁶; eta onec arc baño ere obeto gauzaren batzuec¹⁷ beguiratu ta len baño molde obean¹⁸ ta arguiroago aguertu edo utci cituen.

Oguei urteac aimbeste genderi eracasten¹⁹ igaro eta, Marcelo Victorio bere adisquide laztanaren²⁰ erreguz, onen semearenzat²¹ amabi libru, munduan chit

---

⁷ Hiru lehen hitzak *erro-*, *erri-*, *erre-* silabez hasiak dira. Horrelako aliterazioak maiztxo ageri dira: *erio ta arerio*, *mutil mutu lotu motel...*

⁸ *eloquenciaren escolac* dio, eta ez *eloquenciaco*.

⁹ Hutsa da, absolutiboan behar luke eta.

¹⁰ Hemen adizkia pluralean ematen badu ere, zenbaitetan singularrean ere ageri da: *ascoc esan oi du*, *ascoc diona...*

¹¹ *Oiec* lehen graduko erakuslea da. Inoiz ez dio *auék*, *au* eta *onek* bai. Liburuxkan zehar ageri diren zenbait *o(r)iecgure hauek*-en ordezkioak dira. Pasarte hau baino garbiagorik agertuko zaigu, non *o(r)iecgure* inolako dudarik gabe lehen graduko erakuslea baita. Idazle gipuzkoar gehiagotan aurki daitezke lehen graduko *oiec*, *oyec* gisakoak (Larramendi, Lardizabal, Otaegi). Etxepareren sisteman ere *hoyec*, *hoyequi*, *hoyen...* lehen gradukoak dira.

¹² Mugagabea; mugatua ere badarabil aurreraxeago (ik. 162, 183, 188)

¹³ Hau lehen gradukoa da.

¹⁴ *eracatsi* eta *iracatsi* ere erabiltzen ditu.

¹⁵ *icasle*-ren sinonimotzat jotzen du.

¹⁶ Ohituraren adierazle den *o/osagaia* adizki trinkoekin zein perifrastikoekin darabil Kardaberazek. Bigarrenetan aditz nagusiak aspektu burutua hartzen du: *esan oi du*, *enzun oi da*, *itzeguín oi duen*, *esplicatu oi zuen*, *egon oi zan...*; trinkoen agerraldi guztiak, berriz, ondokoak dira: *oi dana*, *oi dira*, *ez oi da*, *oi dabilzan*, *oi cegoela*.

¹⁷ Hemen *batzuec* absolutiboan da baina ergatiboan ere molde bera darabil: “Hori izquetan batzuec *ge*, besteac *jota* eguiten dute” (IV-8).

¹⁸ *obe* eta *obeago*, biak erabiltzen ditu. Ik. 157: *obeagoric*.

¹⁹ Ik. 14.

²⁰ *Marcelo Victorio bere adisquide laztana*. aposizioa izenaren ondoren ematen du (ik. 6, 35, 45, 371).

²¹ Kontsonante sudurkariaren ondoren xixtukari frikariatz baliatzen da: *-enzat/-enzaco* (*errienzat*, *aurrenzat*, *zuenzat*, *euscaldunenzat*, *gucienzaco...*), *jaquinzale*, *enzun*, *eranzun*, *alabanzaric*, *baninz*, *ononz...*

estimatuac, orañ “letra ederrac” deriztenac, ondo icasten asitceco²² eguin cituen. Orietan²³, maisu agudo ta suave²⁴ paregabe onec anciñaco autore erretorico, poeta ta beste guizon andi lenagoco gucietan²⁵ icusi ta icasi zuena iñorc bestec²⁶ ez bezala moldaturic eman cigun; eta gazte bat aurtasunetic²⁷ nola ondo aci bear dan²⁸, *abc*-tic asi ta guizon prestu, chit jaquinsu edo biribill²⁹ eguin arteraño, “letra eder” gucien icasteco bide³⁰ ta lecioac³¹ beguien aurrean claro ifintcen³² ditu.

Orañ³³ bada³⁴, iracurle cristava: baldin Quintilianoc, Marcelo bere adisquide cutunagatic, ta Geta aren semea³⁵ munduraco ondo acitceagatic, amabi libru, aimbeste

---

²¹ Kontsonante sudurkariaren ondoren xixtukari frikariak baliatzen da: *-enzat/-enzaco (errienzat, aurrenzat, zuenzat, euscaldunenzat, gucienzaco...), jaquinzale, enzun, eranzun, alabanzaric, baninz, ononz...*

²² Ez *asteco*. Aurrerago *asitcen* eta *asitcea* ere badio. Aditz batzuen forma burutugabeak edota aditzi-izenak partizipioaren gain moldatzen ditu Kardaberazek. Horixe da *asitcen* aditzian gertatzen dena, baita aurrerago agertuko diren *lotutcen, landutcea, jositcea* bezalakoetan ere.

²³ Hemen 2. graduco erakuslea dirudi.

²⁴ Kardaberazek berak liburuxka honetan hau bezalako hitzak *b*-z idatzi behar direla irakasten duen arren (ik. IV-12) eta beste gehiagoren artean *suabea* aipatzen, inoiz edo behin *v*-z ematen ditu.

²⁵ *guzti* ere badarabil, askoz gutxiagotan baina.

²⁶ “beste inork” esan ohi dugun bera da.

²⁷ Hots, “haurtzarotik”. *Haurtasun* iparraldeko idazleetan ez ezik, gipuzkoar batzuetan ere dokumentatzen da.

²⁸ *nola...* *-(e)n* kausazko balioa duela ageri da hemen.

²⁹ *biribill*: ‘zintzoa, osoa, erabatekoa’ [redondo, completo, íntegro, perfecto].

³⁰ Horko *icasteco bide* hori hitz elkartua dateke; beraz, ez dirudi *gucien* hori *icasteco*-ren genitibo objektiboa denik.

³¹ Liburuxka honetan (ik. V.) “Eusquerac naiz birequin naiz batequin: *leccio* edo *leccio* erdaratic iracurteagatic esaten ta escribitcen” duela irakasten du Kardaberazek, baina berak bigarrena erabiltzen du.

³² IV.aren azken lerroetan Kardaberazek dio hitz egitean “letra asco trucatu” egiten ditugula euskaraz eta, besteak beste, etsenplu hau aipatzen du: *ifñiñi, ipiñiñi, ibeñiñi*. Berak liburuxka honetan *ifñiñi* darabil beti.

³³ Hona Kardaberazek *orañ*, eta ez *orain*, idazteko ematen dituen arrazoiak: “*N, n*: ene fuerteari berez duen indarra quentceco eusquerac du *ña, ñe, ñi, ño, ñu*, erdaraz *año, daño, dueño, señor* duen ta dion bezala. Ascoc aurretic *i* bat usatcen du, baña *i* ori utci ta orobat edo berbera da: *baña, baño, beñ, gañean. Aiño, daiño, dueiño, seiñor* escribitcen ezta; *baiña, baiño, beiñ* certaco? Obe da *baña, baño* &c.” (IV-13).

³⁴ *Bada* ondoriozko lokailua da hemen; perpausaren egiturak baldintzatua da, antza, hartzen duen lekua. Esaterako, Axularrek eta bestek bezala, *orain* aditzondoari jarraikiz darabil hemen Kardaberazek. Nolanahi ere, aurrerago beste balio bat duela ere agertuko zaigu, kausazkoa hain zuzen (ik. 92 eta 198).

³⁵ *Marcelo bere adisquide cutunagatic... ta Geta aren semea...*: hemen ere, lehen bezala, izenaren ondoan ematen ditu aposizioak (ik. 20).

erregla ta lecio banaca arguituaz³⁶ atera bacituen, guc gure Jaungoico³⁷ gucien Aita maiteagatic ta animen salvacioagatic, cer ez degu eguin bear? Ah! Batetic bestera asco dijoa! Gure intencioaren aldean arenac cer icusi etzuen. Arc lurreraco, guc ceruraco; arc guiza arteraco, guc aingueru arteraco umeac ondo acitcea nai degu; eta gucia ez gureztat, baicic³⁸ Jaincoaran³⁹ gloriaraco izan dedin. Baña ori edo al deguna eguiteco, goragotic edo anciñagotic asi ta ur garbia bere jatorrizco iturritic artu bear degu; ta euscararen berri beste izqueretatic⁴⁰ nolabait atera bear degu.

I. Beste izcundeen aldean euscara

Noiz ta nondic edo nola gure eusquera ononz⁴¹ etorri zan, norc daqui? Cerutic edo Jaungoicoagandic, guizonen asmacio gabe, orien gañeco gauza bezala etorri zala euscarac berac bere era eder ta armonia paregabean ondo seguru esaten edo adierazotcen⁴² du. Beste izcunde edo lengoageac, norc daqui nastu ta batera ta bestera nola ibilli diran; eusquera Jaincoac nai ta menditarte oietan⁴³, beti nasgabe, beti garbi, beti seguru beregan gorde izandu⁴⁴ da.

Chanchetan esan oi da edo euscaldunac esan oi dute Jaungoicoac paradisuan Adan gure Aitari⁴⁵ eusqueraz “Adan, non cera?” esan ciola. Eusquera Jaincoaren gauza bezala, araco ta edoceñ lecutaraco diña bazan, Jaincoac ala nai izan balu. Baña gauza ciertoa⁴⁶ da Jaungoicoaren izqueta paradisuan ta guero ere hebreoz izandu zala. Fedea Escritura Sagraduan esaten digu munduaren asieran guizon gucien izcunde ta languagea⁴⁷ bat eta bacarra zala: “Erat autem terra labii unius, & sermonum eorumdem” (Gen. 11.). Gure Aita Cornelio á Lapidec Eleizaco doctore⁴⁸ ta interprete santuaquin contra atera⁴⁹ ta dio⁵⁰ lengoage edo izcunde ori

---

³⁶ Hala dio beti, eta ez *-tuz*. Ikus aurrerago: *apañduaz, beguiratuaz, escribituaz, quenduaz, poliuituaz, esanaz, utciatz, iracurriaz, equiñaz, eransiaz, cumplituaz, jarraituaz, esanaz*.

³⁷ *Jainco* era badarabil, askoz gehiagotan gainera.

³⁸ *baicican* ere ageri da (195 eta 291).

³⁹ *Jaincoaren* behar luke. Errata da.

⁴⁰ *izquera, lengoage, izcunde*, hirurak erabiltzen ditu liburuan zehar.

⁴¹ Hots, “honantz”. Ikus aurrerago *onontzago* (152) eta *azqueneronz* (358).

⁴² *Adierazo* zein *adieraci* darabil.

⁴³ Lehen graduko *hauetan* ematen du.

⁴⁴ *Izan* ere badarabil. Hurrengo pasartean *iraundu* dio.

⁴⁵ *Adan gure Aitari*: berriz ere aposizioa izenaren ondoren (ik. 20).

⁴⁶ Behin *ciertuac* dio (ik. 270).

⁴⁷ Bost bat bider-edo hala dio; gainerakoetan, *lengoage*.

⁴⁸ Aurrerago *dotore* darabil (ik. 71).

⁴⁹ Ez du esan nahi, noski, Eskrituraren esana ukatzen duela, baizik horri bidera irten eta argitzen duela.

⁵⁰ Hiru aldiz ematen du adizki hau azentuarekin. Ikus edizioaren inguruko oharretan azentuaz adierazi duguna.

hebreoa zala, ta onec berac milla ta zortci eun ta gueiago urte⁵¹ bacarric⁵² mundu gucian iraundu ta servitu zuen, aurrenetic Babelco⁵³ Torretzarra asi arteraño; orduan lengoageen naspilla izandu zan, ta arrezquero ere nasgabeco hebreo garbia usatcen zala dió gure Cornelio.

Heber⁵⁴ Jaungoicoaren guizon ta Abraan santuaren asaba erená⁵⁵ edo irugarren aitona⁵⁶ Abraan, Isac, Jacob ta bere ondorengoquin Jaincoaren fede ta paradisuco lengoage santua gorde zuten. “Heber vir sanctus... á quo orti, & dicti sunt Hebraei, qui primigeniam Paradisi linguam Hebraeam cum vero Dei cultu soli retinuerunt” (Cornel. in c. 10. Gen.). Eta au berau⁵⁷ lecu ascotan dió. Babelco Torrea asi arteraño lengoage hebreo bacarra ta guciac aditcen zutena zan; eta ango bearguilleai gogoa quentceco Jaincoac izquera berriac eman ciezten: batari griegoa, besteari latiña, ta horrela; guztitan berrogei ta amabosteraño, dio gure Cornelio, ta orrequin guciac nastu, elcar ecin aditu eta guizonac munduan banatu ciran; oiec berrogei ta amabost familia ciran (Corn. in c. 11.).

Anciñaco izquera zarren artean, gucién lenen, aurreneco ama ta asiera bezala, hebreoa beti contatcen da, ta onegandic Syriaca, Caldeoa ta Arabigoa sortu ta jaio cirala; latiñetic Italiaco, Ungriaco, Franciaco ta Españacoa, eta besteac orrela: “Hebraica matrix, & genitrix, & Syriacae, Chaldaicae, Arabicae: Latina Italicae, Valachicae Gallicae, Hispanicae, &c. Corn. hic”. Baña eusquerac, gaztelaniac bezala, aidetasun orren urcoa⁵⁸, nola dan umeaquin amarena, ta latiñaren ume nola datequean⁵⁹, edo nondic batac bestearen antza duen⁶⁰ probatcea orren erraz ezta⁶¹.

Dana dala, anciñatic orañ bezala griego ta latiña beti estimatuenac izandu dira; eta baldin latiñac eta griegoac berac itz, boz edo verba asco euscaratic artuac

---

⁵¹ Ez dio “milla ta zortci eun urte ta gueiago”, baizik Leizarragak bezala: “hamabi legione baino guehiago Aingueru” (Mt 26, 53).

⁵² Irakur ezazu “ta onec berac bacarric...”. Hots, berac bakarrik iraun zuela, ez hainbeste urte bakarrik.

⁵³ Hala dio, eta ez *Babeleco*.

⁵⁴ Hau eta horren antzeko hitz arrotz batzuk bakarrik idazten ditu *h-z*.

⁵⁵ Ik. 50.

⁵⁶ Honainoko guztia *heber*-en aposizioa da.

⁵⁷ Aurrerago *ori bera*, *oiec berac*, *oien beren* gisakoak dakartzta.

⁵⁸ *urcoa*: ‘hurbiltasuna’.

⁵⁹ Harrigarri samarra da Kardaberazek adizki hau baliatzea, berez ekialdeko tradiziokoa baita. Hemengoaz gain, beste hiru agerraldi atzeman ditugu liburuan barrena: bitan *al datequean* (174, 225) eta behin *ecin datequeana* (215).

⁶⁰ Hirutan ageri den *nola...* *-(e)n* hori zehargalderazkoa da. Aurrerago ere joskera bera ageri da baina beste esanahi bat duela, hots, ‘bezala’: “Itz edo diccioren batzuetan, nola diran *esannai*, *eguinai*, *jannai*, *joannai...*” (ik. 209).

⁶¹ Gehienok “ezta orren erraz” esango genuke, baina Kardaberazek-eta maiz trukutzen dituzte.

badituzte, ondo claru⁶² Aita Larramendic eracusten duen bezala, eusquera aiequin batean edo lenago zan señaleara⁶³, eta izcunde lenen edo aurrenecoetatic bat euscara zala⁶⁴. Nola nai, cierto da latin ta griegoac batac bestea apañtceco⁶⁵ elcarri escua eman ta lagundu diotela, ta lengoage gucien artean aurescua beti artu ta eraman dutela⁶⁶. Guizon jaquinsuen artean beti ibiltcean oien zori ona egon da. Munduaren⁶⁷ partetic aguirienetan jaquin dan gueiena griegoz ta latinez escribitu izan da; eta ambeste libru ondo escribitceco ta oriec bear bezala iracurtceco⁶⁸, esan edo itzeguiteco bietan erregla on asco eman dira.

Anciñaco filosofo lenenac, erretoricoac, ta are gueiago dana, eleizaguizonic⁶⁹ andienac, maisuric jaquinsuenac, Espiritu Santuaren arguiac guidatuac, beren ceruco libruac language bietan escribitu cituzten; ala Ignacioc, Policarpoc, Justinoc, Clementec, Tertuliano, Origenes, Cipriano, Lactancioc⁷⁰ ta beste escritore santuac. Eleizaco lau dotore⁷¹ griego, Atanasio, Basilio, Gregorio Nacienceno ta Crisostomoc, nola lau latino, Ambrosio, Geronimo, Agustino ta Gregorio andiac⁷² ta oien ondorengo guciac. Au dudaric gabe dicha andia da.

Izcunde estimatu oiec biac ere beren oreñac⁷³ edo tachac bacituzten len; baña guero, ascojaquiñen⁷⁴ artean oi dana⁷⁵, egunoro ta obeto⁷⁶ poliquite⁷⁷ ta apañduaz⁷⁸ biac joan dira. Orañ dacuscuna⁷⁹ da jaquinsuen ta jaquinzaleen izquera

---

⁶² *claru* eta *claro*, biak darabiltza.

⁶³ *eusquera aiequin batean edo lenago zan señaleara*: perpaus osagarri izenlaguna da; *-(e)n* menderagailua du, eta ez *-(e)lako*.

⁶⁴ *zan señaleara* eta *zala* biak elkarren ondoan; bigarren hau “señale da” erdi eliptikoaren perpaus osagarria da.

⁶⁵ Ikus 33an *orañdela*-eta esanak. Han dioenaren arabera idazten du berak beti. Ikus ere liburuaren hasieran *Compañiaco, esqueñtzen*.

⁶⁶ *aurescua artu ta eraman*: hots, ‘abantaila’; gure dantza ezagunetik ateratako metafora egokia. Añibarrok ere badarabil: “Onetan aurescua daroioa beste andra guztiai” (*Curutze santearen...* 196).

⁶⁷ Guk gaur *munduko* esango genuke.

⁶⁸ Tituluan *iracurteco* zioen.

⁶⁹ Hala dio beti, eta ez *eleiz*-. Bestalde, behin bakarrik ageri da *eliza* (ik. 154), gainerakoetan *eleiza* dio.

⁷⁰ Izen batzuk ergatiboan ematen ditu, beste batzuk ez.

⁷¹ Gorago *doctore* erabili du (ik. 48).

⁷² *Atanasio... ta Crisostomoc (...)* *Ambrosio... ta Gregorio andiac*: lau laguneko bi zerrenda hauetan laugarrena bakarrik ematen du ergatiboan.

⁷³ *oreñac*: ‘akatsak, hutsak’.

⁷⁴ *ascojaquiñer*: [sabio; astuto, resabiado].

⁷⁵ Ik. 16.

⁷⁶ *egunoro (eta)...-ago*: ‘egunetik egunera gehiago’.

⁷⁷ *poliquitu*: [embellecer, pulir].

⁷⁸ Ik. 36. Hala diogu Hegoaldeko gehienok; Iparraldekoek, berriz, *apainduz*.

⁷⁹ *Ikusi* aditzaren forma trinkoa. Gehiago ere aterako dira.

edo lengoageac latiña ta griegoa dirala; ta latinaren estimacioa are andiago da, ceren Eleizaren izquera santa dan, eta gure fedeco libru sagradu guciac latiñez daucacigun⁸⁰.

Gure eusquerac bazter oietan⁸¹ orrelaco guizaseme andien patu onic izan eztu⁸². Baña latin ta griegoac ascojaquiñen dicha ta gloria ori izan badute; bere modura maravilla⁸³ chiquiago ezta, baicic miragarizco prodigio andiago⁸⁴, nola eusquera soll soll, bacarric, edo nic eztaquit nola, biciric aimbeste seculetan egon dan ta dagoen⁸⁵; añ berez ta beregan⁸⁶, añ argui ta garbi, bere erio ta arerio gucien damu gorri gaistoan⁸⁷ badere⁸⁸. Alere, asco eguequi⁸⁹ eusquera galdu da⁹⁰. Baña ori ezta euscararen, ezpada⁹¹ euscaldunen desonra; bada⁹² oiec poliquitu, apañdu ta edertu bearrean, lotsaric gabe berac beren naguitasunez itsustu, larrutu ta deseguín izan dute⁹³.

Baña gure probecho on ascoren animac salvatceco, euscarac burua jasotcea Jaincoac nai du⁹⁴; gure baserrietan gende prestuac dirauten artean, euscarac iraungo du⁹⁵. Esan oi dana: oiei lepoa ebaqui edo bicia quendu gabe, euscara

---

⁸⁰ *ceren...dan...eta...daucacigun*: hala darabil beti *zeren* lokailua, adizkiari *-(e)n* eransten diola. Bestalde, *eduki*-ren erroko hiru adizki trinko baizik ez ditu, horietako bat hemengo *daucacigun*. Larramendik Hiztegian eta Artean badakar adizki hau, *dauzkagun*-en ondoan. Gainerakoetan Kardaberazek **edun*-en errokoetara jotzen du.

⁸¹ Hemen ere *hauetan* da zalantzarik gabe.

⁸² XVIII. mendeko eta geroagoko idazle askotxoren ohitura da ezezko perpausetan partizipioa eta adizki laguntzailea ez trukatzea.

⁸³ Hirutan hala dio, eta beste hirutan *marabilla*.

⁸⁴ *chiquiago...andiago*: mugagabean ematen ditu. Guk gaur baino maizago darabil mugagabea, predikatu denean batez ere.

⁸⁵ *nola...egon dan eta dagoen*: galde perpaus osagarria.

⁸⁶ *berez ta beregan* ondoko *erio ta arerio* bezalaxe hitz jokoak edo aliterazioak dira (ik. 7). *Berez*, hots, 'laguntza handirik gabe'; *beregan*, hots, 'bere hartan, aldakuntza handirik gabe irau duela' esan nahi du.

⁸⁷ *damu gorri (gaizto)ar*: "con gran pesar"; "a pesar (de)". Aurreraxeago darabil berriz ere, *gaizto*-rik gabe baina: "legueric zorrotcen guztien damu gorrian bada ere" (ik. 259).

⁸⁸ Kardaberaz jakitun da euskarak etsai eta arerioak izan dituela eta horien "damu gorri gaistoan" irau duela hainbeste urte.

⁸⁹ *eguequi*: 'egiazki'. Larramendik *egiaqui* dakar Hiztegian.

⁹⁰ Irakur honela: "eusquera asco galdu da".

⁹¹ Aurkaritzako juntagailua.

⁹² Hemen kausazko balioa du (ik. 34).

⁹³ Euscaldunen errua da Kardaberazen ustez euskara asko galdu izana. Erruki gabe salatzen eta gaitzesten du haien –apaiz, maisu eta gurasoen– zabarkeria, Larramendik bezalaxe. *Lotsaric gabe* eta *beren naguitasunez* ez dira, hain zuzen, lausenguak ez balakuak.

⁹⁴ Hona Kardaberazen euskararen aldeko hitz famatuak.

⁹⁵ Baserrian ikusten zuen Kardaberazek euskararen salbamendua.

ecin utci edo quendu diteque⁹⁶. Jaungoicoaren vorondate jaquiña da aren fede ta legueco mysterio escutatu⁹⁷ ta dotrina salvatceco bear dana⁹⁸, sacerdote jaunen ministerio sagraduetan, eusqueraz baicic emen eguin ta esan bear ez dala⁹⁹. Ta lengo aitzakiatic¹⁰⁰ orañ edolaric¹⁰¹ ez dute ascoc; bada¹⁰² Aita Manuel Larramendic neque gogor ta estudio esan al baño andiangoarequin ecin izango ta ecin eguingo zana¹⁰³ bere Artean eguific, eciñac eta nequeac lazqui¹⁰⁴ garaitu¹⁰⁵ cituen, ta ori ta bere Iztegui edo Diccionarioa¹⁰⁶ maisuac bezala eman dizquigu.

II. Eusqueraren izquerac edo dialectoac

Itsu itsuan ascoc esan oi du eusquera asco dirala¹⁰⁷ edo erri bacoitcean bere euscara dala; baña cer dioten ez daquite. Ezta ori eguia: eusquera bat da¹⁰⁸. Euscara bat onetan, eguia da dialecto edo izquierda asco dirala. Autore graveetan¹⁰⁹

---

⁹⁶ *Edin eta *ezan erroko laguntzaileak adizki aspektugabea nahiz aspektuduna dutela ageri dira liburuan barrena. Hemen aspektuduna erabili du: *ecin utci edo quendu diteque*. Adibide gehiago badira: *ecin sinistu liteque; escatu ditzala; icusi ezazu; ezagutu ta amatu dezaten; arguitu, berotu ta guiatu ditzala*. Aditzoinarekin moldatuak dira besteok: *zora dezaque, onda ditzatela, asenta dezaqun, zucen ditzala*. Bitan bata eta bestea ematen ditu nahasian: *ecin esan, ezagutu ta adora diteque, arguitu ta zucen ditzala*. Azkenik, laguntzailerik gabeko aditzoinak ere baditu: *bedeica, quen, ciña*.

⁹⁷ "ezkutatu"-ren aldaera da; adjektibo gisa ageri da hemen.

⁹⁸ Irakur ezazu honela: "salvatceco bear dan dotrina". Alegia, ez da dotrina salbatu behar dena.

⁹⁹ Apaizen salakuntza gogorra; Kardaberazen ustez euskaraz aldarrikatu behar da Jainkoaren hitza Euskalerrian.

¹⁰⁰ Testuak hala dioela ematen du baina ez ote *aitzaquiatic*?

¹⁰¹ *edolaric*: 'behintzat, bederen, behinik behin'.

¹⁰² Hemen ere *bada* hori kausazkoa dela dirudi.

¹⁰³ "lo imposible de ser y realizarse". Hemen aipatzen du bigarren aldiz Kardaberazek Larramendi; aipatzen eta goraiipatzen ezin eta gehiago, "lo inexistible y lo infactible" izanarazi eta egin omen zuen-eta. Guztira dozena bat bider-edo ageri da haren izena liburuan barrena. Biziki nabari da zenbateraino estimatzen zuen. Larramendi, ordea, gupidagabea zen eta Kardaberazen nahiz Mendibururen liburuei zentsura gogor eta latzak egin zizkien, lehenari euskararen aldetik batez ere, bigarrenari dantzei buruzko iritzi okerra zuela eta.

¹⁰⁴ *lazqui*: [amargamente, ásperamente, rudamente; duramente].

¹⁰⁵ Aurrerago *garraitcen* darabil (ik. 204).

¹⁰⁶ -cc-z idazten du, behin izan ezik.

¹⁰⁷ *ascoc esan oi du* eta *asco dirala*, hots, adizkia singularrean eta pluralean, hurrenez hurren (ik. 10).

¹⁰⁸ Larramendik ez ezik, Kardaberazek ere garbi eta ozenki dio euskara bat eta bakarra dela. Ikus Mitxelenak Larramendiz esana: "Euskara bat zen beretzat, eta hain euskara hangoa zein hemengoa" (*Mendibururen Idazlan Argitaragabeak*, 1. liburukia, LXXXI or.).

¹⁰⁹ Hau ere *v-z* idazten du (ikus gorago *suave* dela-eta esanak). Bestalde, ohart izen bizigabeei dagokien *-etan* darabilela. Ikus *emacumeetan* (146), *predicadoreetan* (155).

ascotan iracurten¹¹⁰ det griegoan bost dialecto ciradela¹¹¹ : aticoa, aelicoa, doricoa, jonicoa ta comuna edo guciena. Onela bada, Francian, Nafarroan, Bizcaian, Araban ta Guipuzcoan beren izquerac bacoitza bere erara dira; ta ori gauza berria ezta.¹¹²

Onen gañean ere A. Larramendic Artean ta Izteguian gucia edo gueiena, bestec ez bezala¹¹³, erregla seguruaquin eracusten du, baldin euscaldun jaquinzaleric bada eta oiec, Jaincoaren gloriari ta animen onari beguiratuaz¹¹⁴, orietan dacartcien¹¹⁵ avisoac ondo icusteco pena edo neque pusca¹¹⁶ bat artceco gogoia badute. Baña lastima da: libruac iracurten ta mesede edo oneguiña¹¹⁷ ezagutu ta estimatcen baño, esquer gaistoac ematen¹¹⁸ errazago da. Nere animaco sentimentu edo miña da etsaiac alde onetatic animetan eguiten duen caltea, ta neque guchi bat¹¹⁹ ez lau egunean¹²⁰ artceagatic, naguitasunez libru onac utci ta asco beren jaquineztasun¹²¹ edo ignorancia itsuan betico gueratcea. “Noiz artean –David santuarequin esan dezaquet– noiz artean, guizasemeac, orren biotz pisua¹²² izango dezute? Cergatic vanidade edo utsa amatcen¹²³ ta guezurra billatcen dezute!”(Psal. 4.).

Dialecto edo itzera¹²⁴ oien gañean soseguz pensatcen duenac gauza miragarri ta ecin ucatuco dan bat arquiteco du, eta da euscaldun bacoizac¹²⁵ izquera ceñ era ta armonia ederrean gordetcen duen edo dezaquean¹²⁶. Nafarroan, len ta oraiñ, bertaco ta are gueiago Franciaco libruen¹²⁷ socorruaz, nolerebait errazago beren

¹¹⁰ Tituluan ere *iracurteco* zioen (ik. 3).

¹¹¹ Kardaberazengan ohikoak *dira*, *ciran* badira ere, lautan *dirade* eta behin *ciradela* moldeak ematen ditu. Harrigarri samarra da, halakoak berez Iparraldekoak baitira.

¹¹² Lerro hauetan bost eskualdetako euskalkiak aipatzen ditu eta gero aurrerago hirutara biltzen.

¹¹³ Larramendiren aipamena berriz ere, “bestec ez bezala” egin zuen lanagatik euskalkien azterketan.

¹¹⁴ Ik. 36.

¹¹⁵ Gorago *daucatoigun* atera zaigu (ik. 80); *-tzi-* plural marka maite bide du.

¹¹⁶ *pisca* ere ageri da: “egercicio pisca batequin” (163).

¹¹⁷ *oneguiña*: [beneficio, favor].

¹¹⁸ *iracurten*, *estimatcen*, *ematen* dio, eta ez *iracurtea*, *estimatcea*, *ematea*.

¹¹⁹ Lehenago *neque pusca bat* esan du (ik. 116).

¹²⁰ Hiruzpalau aldiz esaten digu liburuan barrena lau eguneko lana eta nekea dela euskaraz idazten eta irakurtzen ikastea. Ik. 12.

¹²¹ Larramendik bere hiztegian *jaquiñezte* dakar, baina Kardaberazek beste hau hobetsi du nonbait.

¹²² *pisua*: adjektibo gisa ageri da [pesado; grave; duro, penoso, terrible].

¹²³ Hots, ‘maitatzen edo maite dezute’. Ez da “asmatzen”, nahiz Auspoa bildumaren edizioak hala dakarren (1964, 67. or.), testu jatorra zuzenduz. Hor itzulia agertzen zaigun Bibliako aipamena begiratu besterik ez dago: “Quare diligitis vanitatem et quaeritis mendacium”.

¹²⁴ Larramendik *hitzera* dakar; Kardaberazek, berriz, *h* gabea.

¹²⁵ Hala dio testuak. Beste behin ere ageri da (ik. 236); gainerako agerraldi guztietan, berriz, *bacoitz*.

¹²⁶ *duen edo dezaquean*: lehenak *-en*, bigarrenak *-an*.

¹²⁷ Iparraldeko liburuen berri ere bazuen Kardaberazek, beraz. Baina politago dena: haietako eta Nafarroako euskalkien artean ahaidetasuna nabari zuen, Iparraldekoek lagundu ziotela baitio Nafarroakoari berean irauten. Aurrerago Nafarroako liburuen berri ere emango digu.

izquera gorde izan da; baña orrelaco lagun gabe, alde oietan¹²⁸ eta Bizcaian¹²⁹ beren izqueran ceñ ederqui iraun duten icusteac chit arritcen nau ta edoceñ admira dezaque; eta maravilla au ondo icusi, enzun ta aditu gabe ecin, ala fede¹³⁰, sinistu liteque¹³¹.

Aimbeste milla anima edo guizon ta andrerequin igaroco¹³² oguei ta aimbest¹³³ urteetan¹³⁴ provincia oietan¹³⁵ misioetan jardun bear izan det; eta egunoro ta gueiago¹³⁶ admiratu izan nau gucietaco ta ez guchiago Bizcaico itzeguiteco era ta armoniac. Besteac beceñ¹³⁷ ondo, ta gauzaren batzuetan bearbada obeto¹³⁸, izqueraren legueac an gordetcen dituzte. Gucioc Señorico, Nafarroaco ta emengoa¹³⁹ ondo baguenequi, añ ederqui batean nola bestean, ta iruretan, boz, itz edo verbaz usatu ta jocatuco guenduque.

Gauza bi¹⁴⁰ alere onen gañean ciertoac dira¹⁴¹. Bata bizcaitarrac berac, ascoc beñtzat, gure dialectoan berenean baño predicatcea naiago dutela; eta Bizcaico predicadore asco gurean predicatcera oitu edo eguin dirala. Bestea da, an ta emen

---

¹²⁸ Hemen garbi dago *hauetan* dela.

¹²⁹ Gipuzkerazko eta bizkaierazko liburu eza aitortzen du hemen.

¹³⁰ Kardaberaz hain aszeta gogor eta jainkozkoak, ikuskari eta goi agerpenak omen zituenak ez du gupidarik behin eta birritan *ala fede* esateko. Gogortxo dateke hitz hori Kardaberazen ahotan entzutea baina Larramendik latineko *nae*-ren parekotzat du: hots, 'noski', 'segurki', etab.

¹³¹ Ik. 96.

¹³² Hemen "igaro" izena da. *Igaroco* izenlaguna da eta ez aspektu geroa [pasado, del pasado].

¹³³ Hala dio testuak baina hutsa da, noski, lerro horretan berean baina lehenago *aimbeste* esan baitu.

¹³⁴ *aimbest(e) urteetan*: mugatu plurala? Esaldi honen hasieran mugagabea erabili du.

¹³⁵ Kardaberaz batez ere Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban aritu zen misioetan.

¹³⁶ Ikus goian *egunoro ta obeto*-ri buruz esanak (ik. 76).

¹³⁷ Hots, "bezain".

¹³⁸ Ohar zorrotza da hau, Kardaberazen begi zolia erakusten diguna. Bere kabuz ari da hemen, izan ere; hori ez dio bestek irakatsi, berak antzeman baizik. Bizkaieraren aldeko lehen goresmena egiten du esanez hizkuntzaren legeak agian eta puntu batzuetan beste euskalkiek baino hobeto gorde dituela. Tamalez, ez digu esaten zein puntu ziren horiek.

¹³⁹ Hemen, lehen esan bezala, hirutan biltzen ditu euskalki guztiak; ez, ziur aski, hiru zirela uste zuelako, baizik mugaz honanzko euskaldunak bakarrik zituelako gogoan.

Bestalde, guztiok hiru euskalki horiek jakitea nahi luke baina hori ezina dela badaki. Hortik bi ondorio aterako dira ondoko lerroetan: bat, "bacoitzac bere dialecto edo izquerari jarraitu ondo"; bi, "oitu bear dira... edoceñ dialectotan eta Francia edo Nafarroaco edo Bizcaico libruetan ondo ta trebe iracurtera".

¹⁴⁰ Berak ere ez du, haatik, aholku hori betetzen, lehenengo aholkua, alegia. Liburua gipuzkeraz idatzia egonik ere, bizkaierazko gauzak ere baditu, hala nola, zenbakiak beti inoiz huts egin gabe izenaren ondoren ipintzen ditu (ik. 269 eta 292).

¹⁴¹ Hona beste bi ohar zorrotz Kardaberazek eginak: apaiz bizkaitar askok gipuzkeraz predikatu nahiago dutela, bat; emakumeak trebeago direla euskaraz mintzatzen gizonezkoak baino, bi. Bigarren hau Larramendik ere badio.

ere, nic ez daquit nola baña guizon gueienac moldecaiz¹⁴² ta gogorquiago, eta andreac berenez¹⁴³ poliqui ta emequiago itzeguiten dutela. Baña orregatic¹⁴⁴, ya dacus edoceñec, ala guizaseme nola¹⁴⁵ emacumeetan¹⁴⁶, eusquera beti bat eta berbera dala. Guisa onetan edo bestean itzeguitea ferian edo dendan erosten dan gauza ezta; bacoitzac bere dialecto edo izquerari jarraitu¹⁴⁷ ondo; oitura, usu ta costumbrea ala da, ta aurrera ere ala izango da.

III. Ondo itzeguiteco ta escribitceco molde edo artea

Escribitcen asi baño lenago munduan itzeguiten zan. Baña ondo itzeguitea ta ondo escribitcea, gucia bat edo berbera deritzala dio Quintilianoc: “Mihi unum, atque idem videtur benè dicere, ac benè scribere” (L. 12 c. 10.). Onetaraco lenengo artea edo erreglac eman cituena, elocuenciaren aita edo ederqui itzeguiteco moldea atera zuena, Isocrates izan omen zan (Quint. L. 2 c. 15.).

Gramatica edo molde au da “Ars emendatè loquendi, & scribendi”. Esan nai du solecismo, barbarismo, uts edo falta, guezur ta oquer gabe, zucen ta beren lecuan ondo itzac esatea edo escribitcea; eta onetan Isocrates chit argui, zorrotz ta diligentea izan omen zan. Latinez itzeguitea, ta arte edo gramaticaz edo onen erreglaz batean itzeguitea, ezta gucia bat, dio Quintilianoc: “Aliud esse Latinè, aliud Grammaticè loqui” (lib. 1. cap. 6.). Ori bera orañ: erdaraz edo eusqueraz itzeguitea, eta arte edo gramaticaco erreglaquin ondo itzeguitea, ezta gucia bat; eta bat eta berbera da arrazoia.

Ondo ta bear bezala escribitcen ta itzeguiten icasi dutenac Isocrates baten ta guero Ciceron ta Quintilianoren aleguin bici ta berezquirozco¹⁴⁸ aien diligenciai asco zor die¹⁴⁹; ori erreglaquin eracusteco *abc* edo alfabetoco letra guciac banaca icusi, beguiratu ta esaminatu cituzten. Berealacoan edo beñgoan gucia idoro¹⁵⁰ etzuten, ta utsac betetcea ta sobrac quentcea asco costa¹⁵¹

---

¹⁴² *moldecaiz*: ondoko aldaerak ageri dira: *moldecaiz* (behin), *moldacaiz* (behin), *moldacaitz* (hirutan). Adierari dagokionez, hemen ‘egokitasun edo trebetasunik gabe’ esan nahi du (ik. 359).

¹⁴³ *berenez*: ‘izatez, berez’.

¹⁴⁴ Ez du kausa adierazten, aurkaritza baizik (ik. 295).

¹⁴⁵ *ala... nola*: [así... como; así como..., así]; ikus *ala Provincian nola Nafarroan* (208), *ala Bizcaian nola emen* (329). Aurrerago *nola... ala* ere erabiltzen du (ik. 184).

¹⁴⁶ Ik. 109.

¹⁴⁷ Nor-nori-nork erregimena du.

¹⁴⁸ *berezquirozco*: ‘berezi’. Hiru bider ageri da hitz hau liburuan barrena.

¹⁴⁹ Hala dio, eta ez *díete*.

¹⁵⁰ *ediren, eriden...* aditzaren aldaera da, ‘aurkitu’ esan nahi duena. *Idoro* moldea bizkaitar idazleetan ageri da, bai eta Larramendi eta Kardaberazengan ere.

¹⁵¹ Eta ez *costatu*, *-tu* gabea dateke Hegoaldean zabalduena. Aurrerago *costaco* dio (ik. 214).

citzaian; griego ta latiña ondo janci ta apañtceco edergarri asco billatu ta beren aleguin gucia eguin zuten.

Guero edo onontzago¹⁵², orañ milla ta laureun urte bezala, Eleizaco eguzqui argui eder San Agustin bat onetaraco bere lecio ta erreglac gramaticaco libru bat escribitu ta gazteai *abc*-tic asi ta eracusten jarri zan. Maisuen maisu andi San Agustin bat onezaz *dédiñatu*¹⁵³ etzan, ta onra anditzat artu zuen neque au Jaincoaren gloriaraco ta animen oneraco. Cergatic bada, euscaldunac orrezaz *dédiñatu* bear dute? Onetan neque gogorraz Aita Larramendi batec jardun zuen, ta berac dion bezala, ez bacarric gure Provincia guciz noblearen, ezpada Jaincoaren gloriagatic ta animen salvazioagatic, ta ori Elizaco¹⁵⁴ euscaldun maisu, confesore ta predicadoreetan¹⁵⁵ obeto seguratu ta errazago eguitemo. Au bere marabillazco gramatican eguin zuen; obra on andia au cerzaz¹⁵⁶ pagatuco diogu?

Bizcaian, baita emen gure artean ere, sacerdote jaun asco icusi ditut escoletan obra on ori celo ta arreta andiaz eguiten; obra obeagoric¹⁵⁷ errienzat ecin, ala fede, umeac ondo azitcea baño, eguin dezaque¹⁵⁸. Argatic maisu ta guraso umeai eracatsi¹⁵⁹ bear dienac¹⁶⁰ ori ondo eguitemo erreglac bearrago dituzte. Seme ta alabac chiquitatic escolan erdaraz ta euscaraz edo guztitara oitu bear dira, ta arrazoi gabeco lotsa beltz gaistoa pisatu ta quentcera. Bestela, cer lotsa gaisto itsusiagoric, euscaldun *galtzadun*¹⁶¹ edo guizon eguin bat lau erregloi eusqueraz ecin iracurriric, ez atcera ta ez aurrera lotu ta icustea baño? Ta ori gucia cergatic? Añ aisa ta erraz lau egunean¹⁶² libru bat iracurtcen ez equin edo jarduteagatic. Lau eguneco egercicio pisca batequin¹⁶³ seguru erdaraz bezala edo aisago euscaraz iracurtcera eguingo cera; eguin ta iracurri, ta nequeric ta lotsaric eztago.

Emen guraso ta maisuac falta andi bat erremediatu bear dute, ta gure eusquerari orañdaño baño mesede gueiago eguiñ. Gendeen artean beste lenguageric eusquera

---

¹⁵² Gorago *ononz* erabili du (ik. 41).

¹⁵³ *dédiñatu*. 'arbuaiatu, mesprextatu, gutxietsi' [desdeñar]. Laguntzaile iragangaitza hartzen du eta osagarria kasu instrumentalean.

¹⁵⁴ Ik. 69.

¹⁵⁵ Ik. 109.

¹⁵⁶ Kasu instrumentala darabil.

¹⁵⁷ Ik. 18.

¹⁵⁸ Errata dateke, bestetan *dezaque* erabiltzen baitu.

¹⁵⁹ Hona agerraldiak: *eracutsi* (2 bider), *eracusten* (10), *eracutsico* (1), *eracusteco* (6), *eracustea* (2); *eracatsi* (5) / *eracasi* (2), *eracasten* (2), *eracasteco* (1); *eracasleric* (1)

¹⁶⁰ Hots, "umeai eracatsi bear dien maisu ta gurasoac". Gogora datibo eta ergatibo pluralak *-a/eta -ak* egiten dituela, hurrenez hurren (ik. 4).

¹⁶¹ *galtzadun*. 'gizonezkoa, gizon heldua'.

¹⁶² Ik. 12.

¹⁶³ Lehen *neque pusca batesan* du (ik. 116).

baño dicha gabeagoric ezta icusi, ta gure jatorrizco edo jaiotzaco izquera ez baliz bezala ta euscaraz itzeguitea pecaturic aundiena baliz bezala, guiza artetic quendu ta lurpean ondatu nai dute, ta escoletan sortija edo siñaleaquin, azote ta castiguaquin eragotci nai dute. Cer eraqueria itsuagoric au baño? Euscaldun prestuac, ez arren orrelaco ofensaric zuen lenengo ta beti bear dezuten eusquerari eguin. Zuen juicioa non da? Euscalerrietan nola gauza onic izangó da?

Arabán nembillen batean, ango adisquide ta Erregueren¹⁶⁴ guardietaco capitán baliente batec beñ esan cidan: “Aita, nola Euscalerrietan umeen aciera ona ta bear dan dotrinaric¹⁶⁵ izango da, baldin eusquera ondatceco aleguiñ guciac eguiten badira, ta gure mutilcho edo aurrai bildur ta azoteaquin eusqueraz itzeguitea eragozten bazaie? Oiec berac guero edo eleizaguizon edo echajaunac izan bear dute. Eta guraso edo curac diranean, nola ongui premia dan bezala beren eche edo ergoienetan (erri chiquiai onela Arabán deitzen diete) dotrina eracatsi ta confesatuco dute? Nola beren familitaco artu emanac ta beste bear diran gauzac¹⁶⁶ ondo aditu ta zucenduco dituzte? Icusten deguna da: gazteac latin gramatica¹⁶⁷ icasten dutenean, naiz gaztelaniaz, naiz francesez, naiz eusqueraz itzeguiten dute, ta ori eragozten ez diete¹⁶⁸. Gramaticaco maisu¹⁶⁹ famatu bat gure egunean izan zan¹⁷⁰, latin gauzac¹⁷¹ ere euscaraz eracusten cituena; ta frances euscaldunai gramaticaco erreglac euscaraz adiraci ta eracusten diezcate. Ala, ez escolan ta ez gramatican euscara beñere utci¹⁷² bear ezta”.

Soldadu jaun onec arrazoi andia ceucan¹⁷³. Al datequean¹⁷⁴ disparateric bidegabeena da eusquera gazteai debecatu ta madaricatua balego bezala castigatu

---

¹⁶⁴ Mugagabeen ageri da.

¹⁶⁵ Partitiboa baiezko perpausean.

¹⁶⁶ Hots, “bear diran beste gauzac”.

¹⁶⁷ *latin gramatica* dio baina geroxeago *eusqueraren gramatica* ere bai.

¹⁶⁸ Ez da garbi ikusten zer esan nahi duen Kardaberazek hitz hauekin eta ondokoekin. Gaztelania, frantsesa nahiz euskara gazteei ez zaiela traba latin gramatika ondo ikasteko ala inork ez diela eragozten latin gramatika beste hizkuntza horietan mintzatuz ikastea? Badirudi “escolan” eta “gramatican” maisuek zerabilten jokabide desberdina salatzen duela, eskolan haurrei euskara galarazirik eta gramatican gazteei euskaraz mintzatzen utzirik. Hainbestez, Kardaberazek bietan euskara erabiltzearen aldeko agertzen bide da: “ala ez escolan ta ez gramatican euscara beñere utci bear ezta”.

¹⁶⁹ Guk ere hala diogu herriko hizkeran: “frantseseko maisu”.

¹⁷⁰ Sarako Etxeberri duela gogoan dirudi hitzok idaztean. Jakina denez, *Euscararen hatsapenac latin ikhasteco* idatzi zuen eta Kardaberazek bertatik bertara ezagutu zuen Azkoitian mediku izan zen urte handietan. Baina, zergatik dio “izan zan”? Hila al zen orduko Etxeberri?

¹⁷¹ Ik. 167.

¹⁷² Hemen *utci*-k ez du esan nahi ‘onartu, permititu’ baizik ‘bartzertu, zokoratu, kendu’.

¹⁷³ *Ceucan* dio, ez *zuen*.

¹⁷⁴ Ik. 59.

ta eragozte. Escolan bertan eracatsi ordu onean ta erdaraz jardun dezatela¹⁷⁵; baña guero libre, naiz eusqueraz, naiz gaztelaniaz; orrequin bietara eguingo dira. Bestela Gaztelara¹⁷⁶ gazteac badijuaz, an burla ta lotsa andien costuan badere, erdaraz icasten dute; ta nola eusquera quendu cieten ta jarduten ez duten, beren erri edo eheetara biurtcean aldè gucietara barregarriac oi dira¹⁷⁷; ta eguiaz esan oi da: gaztelania ez icasi ta eusquera bai aztu. Guero emen lotsa andiaz dacuscuna: ez itzeguiteco ta ez elcar aditzeco erdarazco ta euscarazco naspilla moldacaiz eta nazcagàrri bat enzun oi da.

Bedeica¹⁷⁸ nic daquidan maestra estimagarri errespeto andico bat, bere gracia onarequin ta castigu gabe ume inocente sei urtecoai ere eusqueraz, erdaraz ta latinez berdin, chit trebetasun andiaz ta ederqui lotsaric gabe iracurten eracasten diena. Ojala ori bera maisu guciac eguiten balute¹⁷⁹; mutil mutu lotu motel¹⁸⁰ guchiago errietan izango litzaque. Baña utseguitean, oiei soseguz ta gracia onean nola ondo iracurr¹⁸¹ edo esan bear duten adiraci bear zaie, eta ez bildur ta icaraquin. Oitu bear dira ez emengo izqueran bacarric, ezpada edoceñ dialectotan, eta Francia edo Nafarroaco edo Bizcaico libruetan ondo ta trebe iracurtera. Onetaraco diran erreglac ondo gordetcen badira edoceñ eusquera chitez beraa, suave eta gozoa ertengo¹⁸² da; eta deadar, izu ta golpe gabe, ezpada onez, egun guchian¹⁸³ ondo esan zan, ederqui ta nai bezala iracurtera gure chiquiac eta andiac eguingo dira. Au gauza ciertoa .

IV. Ondo escriptceco erreglac

Ondo iracurteco lengo ondo escriptu bear da; ta nola ondo escriptceac asco laguntcen duen, ala gaizqui escriptceac ondo iracurtea asco eragozten du¹⁸⁴. Ta ondo escriptcea cer da? “Orthographia” griegoz, ta latinez “Recta scriptura, vel

---

¹⁷⁵ Kardaberaz, argi dagoenez, eskolan ERE, gaztelania ERE irakastearen aldeko da, euskaraz gain. Onartzen ez bide duena hau da: euskara gramatikan gazteei bai eta eskolan hurrei ez irakastea. Eskolan ere bai, dio, eta “guero libre, naiz eusqueraz, naiz gaztelaniaz”.

¹⁷⁶ Larramendik eta Mendiburuk gauza berbera diote: haurretan euskara behar bezala ikasi gabe, gramatikan erdarara gehiago jo eta gero, Gaztelerrira goragoko ikaskuntzak egitera joatean, haurretango euskara erabat galdu eta gaztelania behar bezala ikasi ez.

¹⁷⁷ Ik. 16.

¹⁷⁸ “Bedeikatu” moldea da ohikoa XVIII. mendeko gipuzkeran. Lau bider ageri da liburuxka honetan eta lauretan *bedeica* aditzoin formarekin (ik. 96).

¹⁷⁹ Behin bakarrik ageri da era honetako adizkia, hots, aspektu burutugabearekin moldatua.

¹⁸⁰ Ik. 7.

¹⁸¹ Errata da, *iracur* behar luke.

¹⁸² Aurrerago *irten* ere erabiltzen du (ik. 360).

¹⁸³ Ik. 12.

¹⁸⁴ *nola... ala:* [así... como] (ik. 212). Gorago *ala... nola* erabili du (ik. 145).

scientia recté scribendi”; zucen edo bear bezela escriptceco jaquindea¹⁸⁵, dio Quintilianoc (Lib. 1 cap. 7.). Juiciozco maisu Jaincoaren celoa duenac erraz dacus eusqueraren gramaticac ceñ arrazoi andiaz nai ta escatcen duen escolamutillac baño escolamaisuac ori obeto jaquin bear dutela, bear diran letraquin ondo escriptceco erreglac berac obeto icasi ta aurrai arretaz edo contuz eracusteco.

Usadio charrai berneac ebaqui, esan oi da; ta alferricaco¹⁸⁶ letra asco utci ta itcez esaten edo aoz pronunciatcen dana garbiro escriptuaz¹⁸⁷, obeto ta errazago acertatuco da; onetara oitu ta eguin, ta gogotic equin ta laster lau egunean¹⁸⁸ orretara eguingo cera. Bata ta bestea oiturac dacar; oiturac dacar erraztura. Ascoc ez bear dan ta itceguiten dan guisa, ezpada buru gabe ta nola nai escriptcen dute, ta argatic nequez ta gaizqui iracurten da. Gauza cierto ta eguia bera da juicioa duenarenzat eusqueraz escriptcea ta iracurtea erdaraz ta latíñez baño ascoz errazago dala. Eusquerac beste lengoageac baño erregla guchiago, seguruago ta ascoz errazagoaz¹⁸⁹ ditu. Egua au, nai badezu, laster arguiro icusico dezu.

Latin ta griegoac ere, Ciceron ta Quintilianoc diotenez, lenago tacha asco cituzten; guero, oarcari¹⁹⁰ jaquinsu oien bien erreglaquin gauza ascotan poliquiteaz¹⁹¹, beren era eder edo primorean gueratu ciran. Baña nola? Ecin contatu alaco¹⁹² erregla ta avisoquin. Bedeica gure eusquera! Bego deritza¹⁹³; cer du cer icusi? Onetan privilegiatua da: erregla guchi baña seguruagoquin contentu da.

Abc-co letretatic maisu orien ta San Agustin baten guisa, guc ere eusqueran asi bear degu. Munduan lendabico letrac asmatu edo idoro cituztenac Cadmo ta Evandro izandu omen ciran. Latíñez amasei letra jaquiñac ciran; guero besteac billatu ta orañ bear dituenac baditu; eusqueran orobat icusten da. Besteren batec nic baño osasun ta lecu gueiagorequin eusquerazco gauzac obeto moldatu artean, erraz ta ondo escriptceco urrengo erregla oiec¹⁹⁴ zuc gorde itzatzu.

---

¹⁸⁵ *jaquindea*: ‘jakintza’.

¹⁸⁶ Aurrerago *alfarricaco* dio (ik. 200). *Betericaco* ere aterako zaigu (ik. 314).

¹⁸⁷ Ik. 36.

¹⁸⁸ Ik. 12.

¹⁸⁹ Errata da; *errazagoac* behar luke.

¹⁹⁰ *oarcari*: [preceptista].

¹⁹¹ Ik. 36 eta 77.

¹⁹² Aspektu burutua darabil; halere, “ezin konta ahala” dateke erabiliagoa.

¹⁹³ *Bego deritza*: ez da erraza bi adizkion zentzua antzematea. Batetik, *bego* “egon” aditzaren aginte forma da, ‘dagoen bezala dagoela’ edo esan nahi duena; bestetik, “iritzi”-ren erroko *deritza* ageri da, ‘esaten edo deitzen zaio’ adiera duena. Horrenbestez, *bego deritza* (*gure eusquerari*) dioenean, *bego* deitzen zaiola-edo adierazi nahi du. Hots, latinaren eta grekoaren itxura edertzeko, gramatikariek erregelak sortu behar izan zituzten. Aldiz, gure euskara haien aldean abantailatua da, denborarekin ez baita aldatu eta erregela gutxi eta guttiz seguruak baititu. Horrexegatik deitzen zaio *bego*.

¹⁹⁴ Hemen *hauek* erakuslea dugu, zalantzarik gabe.

1. Erregla. *A, e, i, o, u*: bost letra oiei “vocalac” derizte. Vocalac esan nai du aoz bera esateco beste letren bearric ez duena, eta bera bacarric berez esaten dana. Bost letra oriez eusquera chit asco baliatcen da.

2en Erregla. *Abc* edo alfabetoco beste letrai “consonanteac” derizte; esan nai du ez berez edo bacarric, baicican¹⁹⁵ vocalaquin batean aoz esaten diranac.

3. Consonanteen artean batzuez¹⁹⁶ semivocalac, besteac mutuac dira. Mutuac edo aoz esateco ots guchi eguiten dutenac, zortzi oiec¹⁹⁷ dira: *b, c, d, g, k, p, q, t*. Semivocalac edo aoz esateco vocalen guisa diranac beste zortzi oiec: *f, l, m, n, r, s, x, z*. Oiec aoz esaten dira: *efe, ele, eme, ene, erre, ese, equix, zeta*.

4. San Agustinen lenengo lecioa da itz edo dicioen asiera edo nola asi bear diran ta cer letraquin. Eusquera, latíña bezala, letra gueienaz baliatcen da, ezpada *k, r* eta *x*-az.

5. *R* edo *r*-az asitcen dan itz, boz edo verbaric batere eusquerac berez ez du, eta au eusqueraren erregalia andia da, bada¹⁹⁸ *R* edo *r*errea bere garratzasunagatic zacur letra esan oi da. Eusquerazco diccionario edo itzen vocabularioa eguingo baliz, letra *R, r* oso ta bici utci bearco litzaque. *R, r* errearri aoz esaten asitceco *e* edo *a* aurretic beti eransi bear zaio: ala, *arrazoia, errosarioa, erreca* ta orrela asitcen dira beti.

6. *K*. Letra onen edo griegoen kaparen bearric batere eusquerac ecertaco ez du; orren lezuan¹⁹⁹ *c* edo *q* baditu; *K* letra onequin eusqueraz ezta cer escribitu.

7. *X, x*. Equix au eusquerac berez iñoiz ere bear eztu; ta ori ez usatcea aurrenizat obe da; *g* edo *ge*-a orren lecuan badegu, ta esaten dan bezala escribitu bear da: *egemploa, egercicioa, egercítua* ta besteac; *egsaminadorea, egsaminatu*, naiz *esaminatu s* batequin ondo esaten ta escribitcen da.

8. *H, h*. Achea letra dan edo ez autoreen artean eztabaida andiac dira. Naiz letra naiz aspiracioa dala, edo beemenciaz soñu gogorra ematen duena, emen gure eusqueran ta Bizcaian ache ori alfarricaco²⁰⁰ edo servitcen ez duen gauza da. *H* ori izquetan batzuec *ge*, besteac *jota* eguiten dute. Guc orrelaco aspiracio “begemente” edo “behementeric” usatcen ez degu. *Abrahan* esateco *Abrajan* diote. Quen ortic!²⁰¹ Gure eusquera suave eztizcoarenzat soñu ori ezta.

---

¹⁹⁵ Gorago *baicic* erabili du (ik. 38).

¹⁹⁶ Errata da; *batzuec* behar luke.

¹⁹⁷ Hemengo *zortzi oiec* eta aurreragoko *beste zortzi oiec* lehen graduko erakuslea dute, hots, *hauek*.

¹⁹⁸ Kausazkoa da (ik. 34).

¹⁹⁹ Errata da: *lecuan*.

²⁰⁰ Ik. 186.

²⁰¹ Ik. 96.

9. *Cha, che, chi, cho, chue* usquerac chit ascotan du; ta emenche ta onetanche bai achea ondo datorrela. *Achaz, Achim, Ezechias, Joachim* ta Escritura Sagraduco hebreoen orrelaco icenac *ch* orren ordean *c* edo *q* bacarraz escriptcea usqueraz aurrenizat obe da: *Acaz, Aquin* ta *Joaquin*; ta libru berrietan *Joaquin* dator.

10. *Q, q*. Onen berric anciñacoac etzuten, ta *qu* cer zan etciequiten; ta guero ere nequez artu zan. Quintilianoc (L. 12. c. 10.) cion *qu* esatean beste letra edo sylabac latzac eta gogorrac biurtcen cirala. Latinac *u* eransi cion, eta bere erregla du: “U sequitur post q semper, semperque liquescit”. Biz²⁰² ordu onean, eta gorde beza! Baña alaco *u* edo letratic ezpaliz bezala, beti jan, utci, urtu edo deseguien²⁰³ bear da escriptcen dan *u* ori. Latinari usquerac garraitcen²⁰⁴ dio onetan: *ca, que, qui, co, cu* esaten dan bezala escriptcen du.

11. *J, j*. Jota euscararena ezta baicic erdaratic artu edo etorria. Euscalerrietan len *ia, ie, io, iu* usatcen zan, ta orañ ere Bizcaian ascotan esaten da: *ian, iauna, monia*, ta ez *jan, jauna, monja*; au eransia da.

12. *U, u* vocala deritzana usquerac usatcen du; baiña *V, v* latiñez consonante deritzana berez guchi bear du. Usquerazco itcetan orren lecuan *B, b* esateco ta escriptceco errazago ta obeago du. A. Larramendic ondo dio usquerazco itzac beren jatorrizco sustraiean ez *v*, ezpada *B, b* dutela: *bat, bi, baliente, beemente, bera, beraa, suabea, gobernatu* ta besteac. Ori bera icengañetan edo apellidoetan: *Echabe, Echeberria, Mendizabal, Zubimendi, Zabala* ta *Cardabera* bere Dicionarioan dacar, eta orrela besteac; gucia *be* arequin; eta aurrenizat iracurten ta escriptcen icasteco, erregla au ascoc²⁰⁵ obe da.

13. *N, n*. ene fuerteari berez duen indarra quentceco usquerac du *ña, ñe, ñi, ño, ñu*, erdaraz *año, daño, dueño, señor* duen ta dion bezala. Ascoc aurretic *i* bat usatcen du, baña *i* ori utci ta orobat edo berbera da: *baña, baño, beñ, gañean. Aiño, daiño, dueño, seiñor* escriptcen ezta; *baiña, baiño, beiñ* certaco? Obe da *baña, baño* &c.

14. *S, s* fuerteari bere indarra quentceco erregla ori bera gorde bear da; usquerac *ña, ñe, ñi* duen bezala, aoz esateco ta escriptceco du *sa, se, sí, so, su*, eta onela *x* edo equixaren berric ez du. *Auge, orige, onelage, orrelage, eleja, gajoa* ta beste onelacoac indarra quendu ta errazago dira: *ause, orise, asea, elesa, gasoa*. Bizcaian onelaco asco da, emen ere bai. Oñatin *azeria* edo *aizaria, aseria* edo *asaria* diote, eta orrela escriptu bear da. *T, t* fuerteari ori bera equin diteque. Nafarroan ta emen ere *t* suabeago equiteco *tt* bi orobat escriptcen dituzte:

²⁰² *Izan* erroko forma trinkoa, agintezkoa.

²⁰³ Errata da: *deseguin*.

²⁰⁴ Gorago erabili duen *garaitu*-ren aldaera da (ik. 105).

²⁰⁵ Errata da: *ascoz*.

atta, gutti, eguitteco, dittut, dittugu &c., *ta, te, ti* ambat da. *Tata* aur bati esateco, *ta ta* edo *tta tta* suabeago esaten edo eguiten da.

15. Ele edo //biñaca indarra quenduaz²⁰⁶ diccio edo itzen erdia ascotan ditugu; itzen asieran: *llilluratu, llillura*, edo *beguiac illuntcea, lloba* ta *llobaidea*, besteric ez daquit ote dan. Eusqueraren gauzaren batzuen gañean A. Larramendi bera ere eracusten dituen gauza ta erreglaren batzuez contentu ez oi da²⁰⁷; ala beñ baño gueiagotan berac esan dit; eta Aita Manuel batec au dionean, besteoc cer esango degu? Ala Provincian nola Nafarroan²⁰⁸, ta ere gueiago Bizcaian, itzeguiteco edo aoz esatean itz asco laburtcen dira, bai ta letra asco trucatu ere: *b, d, f, p, t*, bata bestearen lecuan; ala *becatua, pecatua, farrez, barrez; ifiñi, ipiñi, ibeñi*;: *ofizio, opicio; alferric, alperric; ezda, ezta; ezdet, eztet, eztezu, eztu* ta orrela beste asco, baña jaquiñac ta errazac. Uso ta costumbreac gucia eracusten du.

V. Ondo itzeguiteco beste erreglac

Edoceñ lengoagetan itzeguiteco, aoz esan edo pronunciatu, guztia bat da; eta aoz esaten dan bezala escripticea eta escriptcen dan bezala gucia iracurtea erregalia andia da. Au beste izcundeac ez dute, baña eusquerac bai.

Letra biñacacoen gañean erregla segurua: //bi ta *rr* bi bere diccio edo itzen erdian eusquerac chit ascotan ditu; ta gueienean berez, oriec biac bacarric bai ta beste biñacaco letraric batere eztu. Latinac puntuan beñ *bb* bi, *cc* bi, *ff, gg, mm, nn, pp* &c. biñaca ditu: *abbas, accuso, addo* &c. Orobat gaztelaniac: *accion, leccion* &c. Eusquerac naiz birequin naiz batequin: *leccio* edo *leccio* erdaratic iracurteagatic esaten ta escriptcen du. Latinac orretan bere erreglac baditu. Eusquera ariñago ta aisago dabil, ta esan dan abisoa bai baña besteen nequeric ta bearric eztu.

Itz edo dicioen batzuetan, nola diran²⁰⁹ *esannai, equinnai, jannai, joannai, nn* bi batean dirala dirudi; baña orrela escriptu arren edo lasterca batean aoz esan arren, biñaca itz batean ez dira, ezpada bitan: *esan nai, equin nai* eta orrela besteac.

Beste erregla jaquiña: *b* ta *p*, aren aurretic *m* escriptu bear dezu, ta ez *n*; ala, *ambat, cembat, amparoa, ampolla* ta orrela besteac esan ta escribi itzatzu²¹⁰.

Ascorenzat nequea dirudi, baña juicioa duenac nequeric batere eztu esaten dan bezala escriptcean: *tza, tze, tzi, tzo, tzu; tsa, tse, tsi, tso, tsu*. Euscalduna bacera, aleric oartu gabe ta alacoric ez baliz bezala, neque gabe, zuc itzeguitean

²⁰⁶ Ik. 36.

²⁰⁷ Ik. 16.

²⁰⁸ Ik. 145.

²⁰⁹ *nola... -(e)n* horrek 'bezala' esan nahi du (ik. 60).

²¹⁰ Jatorrizko testuak *escribitzatu* dakar (ikus edizioaren inguruko oharretan esanak).

or escriptu dan bezala beti esaten dezu. Aita Larramendic arrazoiak ta ederqui diona: *tza* edo *tza* orretan *t* eta *z*, edo *t* eta *s* ori, urrengo bocalarenac dira, ta zuc aoz biciro esanaz²¹¹, edo *t* eta *z*, edo *t* eta *s*, golpe batean bezala, pronunciatio edo esaera gracioso edo soñu onecoa eguiten da.

Ta eguiac balio badu, beste languageen aldean, ori ta orrelaco beste itzac escriptcea edo esatea, cer neque da? *Otza*, *biotza*, *otza*, *otsoa* edo *stringo*, *strangulo*, *strictura*, *structura* edo orrelaco spectroac esaten, errazago ceñ da? Cembat errazago da escriptcea ta iracurtea *atsa*, *aberatsa*, *atsoa*, *atseguña*, *otza*, *otsoa*, *utsa*; *atza*, *atzequin*, *atzo*, *otza*, *artza*, *artzaia*, *utcia* ta beste onelacoac. Nola itzeguiten ta neque gabe esaten dituzun, ala²¹² egun bian escriptcera ta iracurtera oriec, eta orrelaco aisa ta nequeric aleric gabe eguingo cera, ta erdaraz edo latiñez baño errazago. Apaiz asco chit erraz escriptcera nere consejuz eguin dira; zu guchiago etcera, ta bearbada obligatio gueiago dezu.

Zure Jaungoicoarequico dezun obligatio au²¹³ ondo ezagutu ta orri ondo eranzun nai badiozu, aren onrari, zure onari ta Jaunaren vorondatea eguiteagatic, anima ascoren provechuari bear bezala beguiratu nai badiozu, beneric bear ezta, ta beneric escatcen éz dizu, ezpada fede ta gogo onaz vorondatea pusca bat, eta egun guchiago neque ariñ bat; asitcea costaco²¹⁴ zaitzu, ta bereala orañdañoco mamu izugarri ta eguiaczo iduripenac, escuaz bezala, quendu ta aienatuco dira. Orañ eusqueraren gramatica ederra icustera goacen.

VI. Eusqueraren arte edo gramatica

Munduac icusi duen mirari andi edo marabilla guztizcoetatic bat, dudaric aleric gabe arte au da. Onec ez guizonen, ezpada aingueruen beargaia cirudien; eta orañ eguiñic beguiz icusi ta alere ecin datequeana²¹⁵ dirudi. Jaincoaren milagrozo obra bezala da; ta libru au escuetan iñoiz ere artcen ez det (ta ascotan artcen ta iracurten det, ta gueiago ta obeto al banu, nai nuque) miretsi ta Jaincoa alabatu gabe. Berari milla esquer, ceren Aita Larramendiri berezquirozco bear ciran argui andiac eman ciozcan, gramaticac dituen bazter guciac ondo barrendu²¹⁶ eta bere

---

²¹¹ Ik. 36.

²¹² Ik. 184.

²¹³ *-ekiko* atzizkia darabil hemen, eta adizlagun gisa; hiru bider gehiago ere ageri da liburuan barrera baina izenlagun gisa: "Substantivo berequico icenac eransi..."(ik. 253), "Artezco edo erreqlaquico erretorica" (ik. 268) eta "umeen gurasoaquico amorio, obediencia..." (ik. 341). Larramendik ere bitara zerabilen atzizki hau: "Jaungoikoarekiko daukan garra" (*Sagust* 14), "Jesusen biotzarekiko jaiera" (*Carta a Mb* 280).

²¹⁴ Ik. 151

²¹⁵ Ik. 59.

²¹⁶ *barrendu*. 'sakondu'.

Arte preciosoan euscaldunai aguertceco. Lan aundi onetan ez guizon baten, ezpada ascoren burniguita²¹⁷ edo muelleric sendoenac eten, urratu ta deseguin citezquean.

Alabantza gucien gañeco ta neque gucien eraguiñen ta izugarrien au ondo ezagutceco, gramaticaren parte ta erregladi gucien berri ondo jaquin bear da; eta artea escuetan artu orduco utciaz²¹⁸ ecer eguiten eztegu; beñ ez ece²¹⁹, ascotan soseguz ta contuz iracurri ta ere, barrendic ondo aditceac lana ta errua²²⁰ du. Au neque andia da. Juicioaz justicia eguiteco ta arrazoiaz sententia emateco, gauza edo causa lenago ondo icusi, aditu ta ezagutu bear da, ta orretaco²²¹, Jaincoaren arguiaz eusquerari, dan bezala, beguiratu ta eguiari lecu eman. Jaincoac arren itsuac arguitu ta mutuac escatu²²² ditzala²²³; gure artean ascoc ondo premia daucate. Bestela, jauna, alper da Maria maquillatu &c. Euscaldun alper ajolacabeai esan daqueique astoaren aoraco ezta ezta, baña bai belarra.

Gauza ciertoa da gramaticac dituen zortci parteac, esamenic²²⁴ al datequean²²⁵ estuenaz, maisuen maisuac bezala an ematen dituela. Zortci parte oiec²²⁶ latiñez dira: *nomen, pronomen, verbum, participium, praepositio, adverbium, interjectio, conjunctio*; ta euscarac orrela beste zortci ditu: *izena, orticena* edo *pronombrea, verbo* edo *erasquitza, participio* edo *partartcea, preposicio* ordean *posposicio*a du edo *beitematea*, verboari darraizcana edo *adverbioa, interjecio* edo *ezartea*, ta *conjuncio* edo *itsasquida*, ceren parte bata bestearequin lotutcen²²⁷ duen.

Zortci parte oiec bacoitza bere lecuan arteac ederqui adierazotcen ditu; ondo iracurriaz ta gogotic equiñaz²²⁸ erraz aditcen dira. Oriec guciac uso ta costumbreaz jaquiñac dira euscaldunen artean, ta arte gabe edo berez. Latiñac *cum* preposicio edo aurretic dijoana bezala, eusquerac *quin* posposicio edo ondorengoia chit asco usatcen du. Orren lecuan Bizcaian dute *gaz*. Escola mutil bi beñ batean eusqueraren gañean beren eztabaidetan icusi nituen. Bata bizcaitarra ta bestea guipuzcoarra zan. Beren modura aserratu ciran, ta ecin besteric eguin ta deadarrari biac eman cioten; bizcaitarrac deadar: *quin, quin, quir*, ta guipuzcoarrac: *gaz, gaz, gaz*, eta ondo aspertu ciranean, bereala paqueac eguin cituzten.

---

²¹⁷ Hitz hau Larramendik dakar Hiztegian: [muelle de cerradura].

²¹⁸ Ik. 36.

²¹⁹ *ez ece... ere*: emendiozko esamoldea.

²²⁰ *errua*: hemen 'zailtasuna' esan nahi du.

²²¹ *orretaraco* eta *orretaco*, biez baliatzen da.

²²² "askatu"-ren aldaera da.

²²³ Ik. 96.

²²⁴ "etsamina"-ren aldaera da.

²²⁵ Ik. 59.

²²⁶ Lehen gradukoa da, *hauek*.

²²⁷ Ik. 22.

²²⁸ Ik. 36.

Beste parteac verboaren aldean cer icusiric ez dute. Onen conjugacioa edo erabidea gucia bat da, ta berari dagozquion demboretan itzeguiteco banaca erabiltzea esan nai du. Orren girabuelta ta era ascotaco aimbeste aldaera miragarriaz, iru dialectoetan cer armoniazco musica gozoaz ta escualdi²²⁹ ceñ cabalaz²³⁰ verboa batetic bestera darabilen ta jocatcen duen icusi edo entzuteac zora dezaque²³¹ cristava; eta A. Larramendic onetan bere buruari ta aleguin guciai gañez eraguin²³² cien. Conjugacio oiec isquilimia²³³ paregabea dira; eta eusqueraren marabilla ta nequea esan diteque onetan dagoela.

Neque pusca da I. Ceren *tza, tze, tzi* esateaz gañera, ascotan itz batean oriequin *izca, izqui, ozcata* orrelacoac arquitcen diran: *Esanguiniñizquitzen, eguinguiñizquitzen* ta oriec bezala. II. Itz batean eusquerac ascotan lau gauza edo persona bi, verboa ta gauza esaten ditu, ta chit luce eguiten da: *janizanguiniñizquitzen*. Obe da bacoitza apartatzea ta escribitzea: *jan izan*, &c. Orrela iracurteco beguiac ez dira izutuco. III. *Los, las* erdaraz bezala eusquerac eztu, ta ala euscaldunac ascotan utseguiten dute; articulo oriec eusquerac verboan daramazqui. Erdararequin eusquera ez aide ta ez bernaje²³⁴ da. Bere era edo gramaticaren parteac usatceco moduan latiniñaren antz gueiago du; ta icusten degu euscaldun gazte ascoc gaztelaniaz baño lenago latinez ta obeto icasten dutela. Eusquerac neque oiec beste lengoageac berenac bezala baditu ere, bere alivio ta erregaliac ere baditu.

VII. Eusquerazco gramaticaren erregaliac

Cer dion ez daquienac nai duena esango du, baña juiciozco jaquinsuac dudaric gabe eguia ezagutu ta aitortuco du. Besteen aldean eusquerac erregalia ta privilegio andiac ditu. I. Genero ta preteritoen naspilla edo iscambillaric besten guisa eusquerac ez du. Aimbeste erreglarequin gazteen buruac tormentatu eta gueroenean²³⁵ cer provechu? Beti quezca ta beti arazoa; ta betico egercicio ezpada, bereala oriezaz aztu. II. Icen edo nominativoetan, cer lanac ez dira? Latinac onela, griegoac ala. Bedeica gure eusquera; bere sei casoetan erregla jaquin ta errazac beti bere oñean firmeac ditu.

III. Ori bera bere gramaticaren beste parte gucietan seguru gordetcen du; eta au eusquera lasterrago ta errazago icasi ta ondo itzeguiteco bentaja andia dala

²²⁹ *escualdi*: 'hurrenkera, ordena'.

²³⁰ *cabalaz*: [cabal, honrado, íntegro].

²³¹ lk. 96.

²³² *gañez eraguin*: 'gainezka egin' [desbordar].

²³³ *isquilimia*: [mecanismo].

²³⁴ *bernaje*: 'leinu, ahaidetasun'.

²³⁵ *gueroenean*: 'azkenean, amaieran'.

edoceñec dacus. IV. Latiñez “superlativoa” ta eusqueraz “gucizco” edo “chitezco” izena derizana guc era bitan degu. Bata itz batecoa eta bestea bicoa. Itz birequin eguiten danac adverbio oiec *chit*, *chitez*, *gutziz* edo *guziz* daramazqui: *chit ona*, *chitez santua*, *gutziz ederra*, *guciz galanta*. Itz bateco superlativoa icen bacoizari²³⁶ *en* bere ondoren eransiaz²³⁷ eguiten da: *onena*, *santuena*, *ederrena*, *galantena*. *Jaungoico Onena Andiena*, *Deus O. M.* latinac bezala esan diteque; baita *guizonen andiena*, *gucien gogorrena*, *gucietatic chiquiena*; baita *gucien artean santuena* ere. *Ederrissimo*, *galantissimo* ta onelacoric eusquerac eztu.

Eguia da A. Larramendic bere Diccionario edo Izteguian aldareco sacramentu guciz santuagatic latiñetic santissimoa dacarrela, ta uso ta costumbreac *Trinidad Santissima* ta *Ama Virgiña Santissima* eusquera bezala eguin duela. Alere *sacramentu guciz santua* ta *Ama Virgiña chitez santa* añ ederqui da. Ama Virgiña, euscaldunac diona, Jaincoaren Amaren epitheto, titulo edo osansi²³⁸ ta alabanzaric ederren andiena da, ceren Jaincoaren Amac bai, ta bestec privilegio ori ez duen. Euscaldunac conturic eguin ez dute, ta ez arreteman²³⁹ edo aplicatu, ecen²⁴⁰ eusquerac berez edo berariazco icen andigarri edo titulo ederrac ta beren icenai eransi ta chit egoquiro Jaincoari, Ama Virgiñari ta santuai ondo dagozquienac baditu. Ara nola.

Jaungoicoari ta aren atributo edo perfeccio esanezgarri²⁴¹ edo inefableai dagozquienac dira: *Jaungoico guciz ona*, *altu*, *jaquinsu*, *santu*, *justu*, *beticoa*; *guciz aberats*, *eder*, *gozo*, *ugari*, *liberal*, *onguille*, *emanna*²⁴², *emallea*; *Aita maite*, *maitagarri*, *maitetsu*, *urricalsu*, *beraa*, *piadoso*, *amorosoa* &c”.

Jesu Cristori dagozquionac dira: *Jesus gure bide*, *eguia ta bicitza*, *ceruco atea*, *gure juan*²⁴³ *ta jabea*; *gure animen artzai ona*, *gure redentore*, *salvadore*, *bitarteco ta maisua*; *gure aitaric onena*, *anai nagusi*, *aide ta adisquide laztana*; *gure bideco guida*, *lagun ta capitan edo burua*; *gracia gucien jatorrizco iturria*, *gure biotzaren bicitza ta biciaren biotza*, *graciazco biciaren anima*, *animaren espirituaren izan ta substancia*; *munduaren arguia*, *justiciazco eguzquia*; *anima garbien esposa maite*, *jaincozco*²⁴⁴ *modura enamoratu*; *gure osasun ta ondasun guztia ta gloria bicia*.

²³⁶ Ik. 125.

²³⁷ Ik. 36.

²³⁸ *osansi*: [epíteto].

²³⁹ *arreteman*: ‘arduratu, saiatu, ahalegindu’.

²⁴⁰ *Ecen* kausazko lokailua da hemen.

²⁴¹ Hots, ‘esanezin’. Larramendiren Hiztegian: “indiciblemente, *esaezgarriro*”.

²⁴² *emanna*: ‘eskuzabal’.

²⁴³ Errata da: *jaun*.

²⁴⁴ *jaincozco*: ‘Jainkoarena edota Jainkoari dagokiona’ [divino; devoto, piadoso]. Aurrerago izenaren eskuinean ipintzen du izenlaguna: *eguiteco jaincozcoa* (ik. 322).

Salomon paquetsu ta paqueguillea, conseju andico ainguerua, sacerdote andi, Pontifice edo Aita Santu beticoa; Aita eternoaren ontasunaren antz edo imagiña eguin eguiña²⁴⁵, aren gloriaren edertasuna, ta aren substancia edo eguiazco izatearen ichura; virtute gucien asiera, doai gucien jarlecua, arri bicia, argui ederra, iturri ugaria, ur gozo bicia, ta jaquindea ematen duena; arcantoi bietatic bat eguin zuena; bildots culpa gabea, ta arcume munduco culpac quentcen dituen. Oiec ta Escritura Sagradutic ateratcen diran beste onelaco icen ta titulo andi eder asco dira; ta euscaldunenzat gauza berria badirudite ere, Eleizaco, dotrinaco ta Jaunaren eta santuen alabantzarako, latinez bezala eusqueraz baliatzeaz losatu bear ezquera. Noizbait asi bear da, ta beste lengoageac beceñ arrazoi berdiñ edo andia ta derecho jaquin eguiña degu guc edo eusquerac.

Onela Ama Virginiaren, aingueru ta santuen icen berai ederquien datozquienac santuetan Jaincoa bear bezala alabatceco atera edo eguin bear dira. Bidez²⁴⁶ emen guraso ta maisuai erregutcen diet beren eche ta errietatic deserritu²⁴⁷ ta gaistoen itzcuntzac onda ditzatela²⁴⁸. *Jesus demonioa* ta onelaco beste itzcuntza eta ezcontza²⁴⁹ infernuco itsusiac euscaldun ondo aci diranen aoan ceñ gaizqui diruditen! Jaungoico guizon eguiazco gure salvadoreac duen icenic andien, adorarrien ta gozoena, ta S. Pabloc dion bezala, icen gucien gañeco icena da *Jesus*, eta Espiritu Santuaren gracia gabe, bear bezala *Jesus* ecin esan, ezagutu ta adora diteque²⁵⁰, ta ascoc maña gaistoa artu ta orrela itzeguitean Jauna ofenditcen dute.

Beste ascoc guizon bat ecertaco edo ascotan gaia dala edo agudo bat dala esateco, gaztelaniatic artu ta balentiaz bezala “ori edo urlia demonio bat da” diote. Jojou! Ah cer alabantza etsairic andienaz bat eguitea! Eta onela izcuntza gaistoaz ascoc gala eguiten dute. Onelaco esaerac cristau euscaldunetic aienatu bear dira, ta cristavari dagoquion juicioaz itzeguin bear da.

Substantivo edo berez bacarric esaten dan icena, ta adjetivo edo beste icenari eransi ta darraiona²⁵¹ dirade²⁵², ta usatcen ditugu; Jaungoico santu andia ta itzoro Jaungoico divinoa esan bear ez da, ceren icen biac bat esan nai duten. Substantivo berequico icenac²⁵³ eransi ta elcarrequin batean esatea eusqueraren privilegioa

²⁴⁵ *eguin eguiña*: [justo, exacto].

²⁴⁶ *bidez*: ‘bidenabar’ esan nahi du. Idazle gipuzkoarrek baliatua da XVIII. mendetik aurrera.

²⁴⁷ *deserritu*: ‘atzerriratu, erbesteratu’.

²⁴⁸ lk. 96.

²⁴⁹ Hitzen arteko “ezkontzaz” ari da, jakina; hots, *Jesus* eta *demonioa* bezalako hitzak elkartzeaz.

²⁵⁰ lk. 96.

²⁵¹ “Jarraitu” aditzaren forma trinkoa. Ohart *darraio* darabilela eta ez egun aski zabaldua den *darrai* badaezpadakoa.

²⁵² lk. 111.

²⁵³ lk. 213.

da, orañ urrenean²⁵⁴ A. Larramendic esan cidan bezala. Ta ala *zalbide* edo *zaldibidea*, *gurdibidea*, *oñ bidea* esaten da; ta orobat *cristaubide*, *cristau fede*, *cristau legue*, *cristau dotrina* ta *cristau bicitza*.

Diptongo ta triptongoric eusquerac bere itzac iracurte edo escribitcean²⁵⁵ eztu, ta errazago icasteco au ere erregalia da; iru dialectoetan syncope edo itzac laburtce²⁵⁶ chit asco ditu. Azquenic asenta dezagun²⁵⁷ ondo itzeguiteco bear diran gramaticaren parte guciac euscarac usatcen dituela, ta banaca gorabera ta aldaera gucietan, berariazco izqueraric egoquein²⁵⁸ guciac, legueric zorrotcen guztien damu gorrian²⁵⁹ bada ere, ta beste izquerac ez bezalaco neurri justu ta simetria eguiñ eguiñean, era gucietara ditu, ta euscaldunac daquizqui ta darabiltzqui.

Ah baña –dio norbaitec– eusquerac naiagatic²⁶⁰, latiñ edo gaztelaniaren itzeguiteco elegancia edo edertasun ta erretorica edo elocuenciaric berez eztu! Ola, adisquidea, oriec ere baditugu? Ay guisagaso! Cer diozu? Gaitzac eraguin al dizu? Alafede, cer gaitz andiagoric jaquiñez²⁶¹ itsua baño? Ignorancia edo jaquinez triste onetan euscaldun asco arquitcen dira, ta orrec gañez eraguin ta itsu itsuan cer dioten ere ez daquite. Ah dontsua²⁶²! Erretorica cer dan badaquizu? Non edo certan dagoen ezagutcen ote dezu? Ara bada, icusi ezazu²⁶³.

VIII. Eusquerazco erretorica nola dan

Erretorica cer da? “Ars, vel doctrina bené dicendi”. Quintilianoc (lib. 2. c. 15.) dionez, ondo itzeguiteco arte edo dotrina da. Erretoricaren arte onec ondo itzeguiten eracusteco erregletan bere edergarri edo itzaldiaren apaindurac, “tropo ta figurac” deriztenac, ditu; oiec itzen aldaera edo batetic bestera aldatceco moduac dira. Tropoac, autoreac diotenez, berez itcetan ta figurac gaucetan aldaera ori eguiten dute, edo berenezco sentiduric²⁶⁴ beste batera mudatcen dira (Quintil. Lib. 9. c. 1.). Tropo edo aldaera batzuetan itz batean, “metaphora” deritzana bezala, eguiten da; besteetan, itz ascotan edo itzaldi osoan, “allegoria” deritzana bezala.

---

²⁵⁴ *urrenean*: ‘duela gutxi’.

²⁵⁵ Hots, “iracurtean edo escribitcean”; bigarren osagaiari bakarrik eransten dio inesiboaren marka (ik. 312).

²⁵⁶ *itzac laburtce*: perpaus osoaren nominalizazioa da.

²⁵⁷ Ik. 96.

²⁵⁸ Errata da: *egoquien*.

²⁵⁹ Ik. 87.

²⁶⁰ Balio kontzesiboa du: ‘nahi izan arren’.

²⁶¹ *jaquiñez*: ‘ezjakintasun’. Jarraian *jaquinez* dio.

²⁶² ‘zorionekoa, dohatsua’.

²⁶³ Aspektu burutua ageri da (ik. 96).

²⁶⁴ Hala dio testuak baina ez ote *sentidutic*?

Figuraquin itzac mudatzea artearen erreglaquin ta ederquiro beren lecuari itzac ifintzea da (L. 9. c. 1.). Figura batzuec itcetari, besteac sentencietan dirade²⁶⁵. Diran gucien contu, banaca ta chit ederqui Ciceronec ematen du (3. de Orat.). Eta au da lengoage gucietaco erretorica, ta onen erregla jaquin guciac legue oietan sartcen dira. Euscaldun ascoren jaquineztasun edo errore itsua chit andia da, ta uste dute erretorica ta onen erreglac ta armonia ederra latiñarenzat baicic, edo eusquerarenzat ez dirala.

Jaquizu bada: I. Erregla oriec eusqueran beste language gucietan bezala dirala, ta gure izqueran tropo ta figura diran guciac añ ederqui datozela nola latiñean ta beste edoceñ izcundetan²⁶⁶; ta arrazoiaren arguia buruan duen guizonec²⁶⁷ euscarari au ecin ucatuco dio. Jaquizu: II. Artezco edo erreglaquico erretorica²⁶⁸ baño, izatezco edo bacoitzac bere naturalezaco duen erretorica lenago dala. Argatic Quintilianoc añ arguiro esan zuen: (L. 2. c. 17.) “Omnia, quae Ars consummaverit, à Natura initia duxisse”. Arteac bere erreglaquin acabatcen duen gucia naturalezatic edo berezco izatetic asitcen dala. (L. 3. c. 2.) “Initium dicendi dedit Natura, initium Artis Observatio.” Itzeguiteco asiera naturalezac, artearen asiera oarrac edo observacioac eman zuela. (L. 2. c. 19.) “Natura etiam sine doctrina multum valebit; doctrina nulla sine natura esse poterit”. Arte edo dotrinac bere gaia naturalezatic edo berez bear duela; bestela ecer balioco ez duela edo ecer izango ez dala.

Arte gabeco edo berezco erretorica naturala nola dan obeto eracutsico dizute estudio ta escola gabeco emacume bic²⁶⁹; bat guipuzcoarra, bestea bizcaitarra, ciñai contu gracioso bi ciertuac²⁷⁰, orañ esango ditudan bezala, igaro citzaiten²⁷¹.

²⁶⁵ Ik. 111.

²⁶⁶ Aurrerago berriz ere erabiltzen du *añ... nola...* [así... como] (ik. 303).

²⁶⁷ Mugagabearen ageri da baina aurretik inolako determinatzailek (zenbatzailek) ez duela. Partitiboaz gain, ergatiboa, datiboa eta genitiboa ere hala azaldu ohi dira idazle klasiko batzuen erabileran (Etxepare, Leizarraga, Axular, Frai Bartolome, Mogel...). Kasu honetan erabateko ezezko perpausean ageri da ergatibo biluzi hori, ‘batere gizonek’ edo ‘ezein gizonek’ adieraziz. Axularren hau halakoxea da: “Ez sailduc, ez Ainguruc eta ez... (eztu eguinen othoitz)” (Ax. XXX, 1).

²⁶⁸ Ik. 213.

²⁶⁹ Ik. 140.

²⁷⁰ Hemen bakarrik dio hala; gainerakoetan *cierto* darabil.

²⁷¹ *ciñai... -(e)r. zein* motako perpaus erlatiboa da. Ikus aurrerago: *cembat ere zan* (308), *ceñ ere cegoen* (362).

Andre donostiarraren erretorica

Beste errecardari²⁷² asco oi dabiltzan²⁷³ bezala, au batetic bestera bere gauzac saltcen edo tratuan cebillen. Erri batean, ala bearrez, galai gazte batequin topatu zan; eta icusi ta ezagutu zueneco, abegor²⁷⁴ chit gozo ta agasajo chit andiac eguiten asi cizaion²⁷⁵: “Ay au encontra! Cifia ta bedeica²⁷⁶! Au galai! Au joia preciatua! Ause²⁷⁷ bai gure Donostiaco semea degula!”. Onela beste milla edertasun gazte orri esan ciozcan.

Araco beren tratu gaucetara etorri ciranean, orra non gure galaiac esqueñi²⁷⁸ charren bat eguin ta bear etzan moduren bat errecardariari eracutsi ta biac aserratu ciran; ta tortilla goitic bera irauli, ta andrearen beletac girabuelta²⁷⁹ ariñ eman ta gaztearen contra biurtu, besoac guerrian ifiñi ta desaire guciaz esaten asi citzaion: “Nere gende onac, cer icusi bear ote degu? Cer esqueñi degu au, edo norc eguin digu? Oni beguira: au nongoa ote degu? Onen pachadari beguira! Ea! Quen²⁸⁰ orpoetic, coartoa²⁸¹ bosteco estampa! Quen gure beguietic! Ez guri beñizat orrelacoric. Au nor degu? Gu español puru puruac. Au nongoa dan ez daquigu. Gure aita ta amac francesac ciran, baña gu español garbiac, San Vicenteco Pontean bateatuac. Gende onac: au cer degu? Quen ortic! Ay au contua! Dearbuac²⁸² icusi du golillarequin astoa”.

Eta onela beste gauza asco edo aora cetozquionac ausardia²⁸³ andiarequin esan eta galai ori lotsaturic utci zuen; eta estudiantea bazan ere, bere legueac eta erretorica andrearenac²⁸⁴ ondatu ciozcan; ta bereac eta gueiago aditu, ta gueiagoren bildurac issillic igues eguin erazo²⁸⁵ cion.

---

²⁷² *errecardari*: ‘saltzaile ibiltaria’ [vendedor ambulante].

²⁷³ Ik. 16.

²⁷⁴ *abegor*: ‘harrera, abegi’.

²⁷⁵ Gainerako adizkietan –tz- ageri da: *citzaion*, *citzaïten*... Errata dirudi, beraz.

²⁷⁶ Ik. 96.

²⁷⁷ Horko *s* horrek xixtukari sabaikaria irudikatzen duela ematen du: *auxe*. Gauza bera esango genuke aurrerago darabilen *ss* grafiaz ere: *gassoquin* (374), *gassoai* (378).

²⁷⁸ *esqueñi*: ‘eskaintza’.

²⁷⁹ Jatorrizkoak *guirabuelta* dakar.

²⁸⁰ Hiru bider dio *quen* pasarte honetan (ik. 96).

²⁸¹ *coartoa*: txanpon mota bat da.

²⁸² Errata da: *Deabruac*.

²⁸³ Aurrerago *ausardi* dio (ik. 315).

²⁸⁴ Hots, “andrearen erretoricac”. Izenlaguna eskuinean daramaten adibide gehiago agertuko dira: *eguiteco jaincozcoa* (322), *esamen concienciacoaren* (336), *guizon juiciozcoric* (364).

²⁸⁵ Aditz arazlea (*arazi*, *erazi*, *erazo*). *Erazo* aldaera bereziki bizkaieran ageri da.

Andre elorriarraren erretorica

Au, ontzia bela betean bezala, bere ibiquiaquin²⁸⁶ cebillen errespeto andico bat zan. Eta ceren contuac nere gustoco ta berezco ango eusqueraren gracia andia duen²⁸⁷, bizcaitarra baninz bezala aien guisa contatuco det.

Bizcaico abade jaquitun batec bere lloba bat errico echandera²⁸⁸ baten seme bacarragaz ezcondu gura eben. Baia andreac icusiric abadeac esquintcen eutsan dotea bere echagunitari²⁸⁹ eta onec cituban obligaciñoai eranzuteco adifña eztala, al eguian moduric onenean escusadu iacan. Orregati bere sacerdote iaun onec beti dote laburra opa eutsan, guero gueituteco ustez; eta adietan emon gura izan eban bere llobeac cituban aide aberatsac, eta aetatic uste cituban urrezco mendiac edo ondasunac, eta etorquizun onen errezcada luce bat chito ederto contadu eutsan.

Echandera cindoac²⁹⁰ epe galantagaz guztia entzun eta azquenean sacerdoteari modu onetan esan eutsan: “Eta, jauna, zure mesedeac etorquizuna bazau?” “Ez, andrea”. “Baquizu etorquizuna celangoa dan? Zuria ala baltza dan?” “Ez, andrea”. “Etorquizunagaz ian edo edan bozu, edo beragaz bici izan bazara?” “Ez, andrea”. “Bada, jauna, etorquizunaren barri obagoric eta segurubagoric ezpozu, zu gueldi zaitte ceureagaz, eta ni bere banoa neureagaz”. Eta orrembestegaz abade jaquitun ori ill otza leguez gogortu ta mututuric andreac ichi eban.

Orañ bada icenezco euscaldun ta sustancia gabeco aicez beteac, esadazute: nondic donostiar ta beste bizcaitar onec izcunde dontsu eta erretorica añ bici ta egoquia icasi zuten edo norc eracatsi cien? Ez egiequi zuen burutic edo zuen erreglaquin, baicican²⁹¹ Jaincoaren doaiez, berenez edo naturalezaz. Lenago esan det ta orañ berriz diot eusqueraz, erdaraz edo latifñez itzeguitea, ta bear diran erreglaquin ondo itzeguitea, guztia bat ez dala. Orañdic urte bi²⁹² ez da au neronec soldadu batequin igaro citzadan eguiazco lance batean gusto andiarequin icusi nuela.

---

²⁸⁶ *ibiquia*: ‘buruko zapia edo oihala’.

²⁸⁷ lk. 80.

²⁸⁸ *echandera*: ‘etxeakoandrea’.

²⁸⁹ *echagunite*: [copropietario].

²⁹⁰ *cindoac*: ‘zintzoak’.

²⁹¹ lk. 38.

²⁹² lk. 140.

Soldadu baten izquera preciosoa

Nadasti general zarra ta guerra bici oietan prusianoaren perseguidore latza servitu zuen chit doai oneco soldadu bat topatu nuen; bera Turkiaren ondocoa ta latiñez bere izcundean bezala jarduten zuena; baña latin bat añ gracioso, non da bera aditcea²⁹³ atseguin andi bat ematen cidan²⁹⁴. Estudioric zuen galdetu ta etzuela esan cidan. Sacerdote ascotan ta luzaro nerequin latiñez itzeguitera oitu batec eta nic gure erreglaquin latiñez itzeguin eta guztia aditcen cigun. Baña bera, estudio eta erreglaric gabe, añ ascatu, añ trebe cegoen, non aditzera chit ondo ematen zan; puntuan beñ solecismo ta barbarismo galantac botatcen cituen, baña alacoric ez baliz bezala, farra eguin ta eraguiten cigun.

Arguia icusten badezu badacutsu, cristava, soldadu arc latiñic libruetan icasi etzuela, baña orregatic²⁹⁵ latiñez itzeguiten zuen. Ori arc bereztarra edo jaiotzaco izquera zuen; guc ez. Latin ura ecer costa gabe cequien, guc ez. Cer falta citzaion bada? Artea edo onen erreglac. Gure Izarrizco²⁹⁶ arri nabar edo jazpe ederraquin emen Loyolan guertatcen dana. Arri andi bat arrobotic badacarte. Maisu Iberoc erdi bi eguitea aguintcen du; erretabloraco bear duen pusca bata, bere erreglac eman ta berdinditcea²⁹⁷, landutcea²⁹⁸ ta leundu edo bruñitcea aguintcen du, ta ispillu baten guisa chitezco ederra gueratcen da; beste pusca moldacaitza, landu ta poliquitu gabe, bere artan gueratcen da edo an datza.

Orra bada guizon asco nola diran. Guciac gaiac²⁹⁹ dira, baña asco izcunde eder edo elocuciaren erreglaquin landu ta bruñituac bezala; beste asco erregla gabe beti moldacaitzac gueratcen dira. Guizon gai ori landu ta leunduco bada, maisuaren erreglaquin lan eguin, equin ta equin bear da³⁰⁰. Au edoceñ lengoagetan, icusten dan bezala, orobat da. Argatic erretoricaren artea naturalezari laguntceco da; berezco izcundea bacoitzagan moldatceco ta poliquitceco da; itzac noiz era onetan, noiz bestean, noiz estutu edo guchitu, noiz lasaitu edo zabaldu, noiz goratu, noiz beratu, noiz luzatu, noiz laburtu eracusteco erreglac dirade³⁰¹. Eusquerac

---

²⁹³ *aditceac* beharko lukeela uste dugu.

²⁹⁴ *añ... non... [-(e)n]*. ondorio perpausa da. Bi lerro beherago berriz ere ageri da. Zaila da adizkiak *-(e)n* menderagailua daraman ikustea, bietan iraganekoa baita.

²⁹⁵ lk. 144.

²⁹⁶ *Izarrizco*. *Izarraitz* mendiaz ari da.

²⁹⁷ Errata ote? *Berdin* eta *berdintce* erabiltzen ditu liburuan barrena.

²⁹⁸ lk. 22.

²⁹⁹ Izen bizigabeei buruz ari garenean 'materia, material' esan nahi du. Hemen ere hala dirudi baina bizidunari aplikatuta.

³⁰⁰ *leunduco bada* gisako baldintza adizkiek obligazio kutsua izan ohi dute, eta apodosian *behardutela* agertu ohi dira maizenik.

³⁰¹ lk. 111.

berez itzquera³⁰² añ bici, añ gozo, añ apañdu ta ederrac, nola beste edoceñ lengoagec ditu³⁰³. Baña oriec ondo daquizquiena nor da?

Orañ eun urte apaiz bat Ernañin omen zan, bere ustez euscaraz ondo cequiena; urte asco da apaiz zar bati aditu niola anciñaco apaiz ori aice banonz³⁰⁴ betea oi cegoela³⁰⁵, ta alabatcen zala lau boz edo itz oiec³⁰⁶, *atomo*, *eclipse*, *hoguerata horizonte*, iñorc ere eusqueraz emango etciozcala. Aicezco arrotasuna. Apaiz orrec guchi cequien, ori baño ez bacequien. A. Larramendic oriec eta ascoz meago³⁰⁷ ta gaitzagoac bere Diccionarioan ederqui dacartci. *Lausoa* edo *ela* da atomoa; *arguea* da eclipse edo *arguigabea*, *sucarra* edo *suac equitea* da hoguera; *marboilla* da horizonte.

Cembat ere zan³⁰⁸ apaiz ori, ez latiñez, ez erdaraz icen egoquiagoric eusquerazco oiec³⁰⁹ baño, *aidea*, *gueidea*, *idea*, edo *quidea* ta *adisquidea*, etcituen berac emango; eta era onetan, orien lagun edo antceco asco ditu eusquerac.

Latiñac *cognatus*, *proximus*, *coaetaneus*, *amicus* dio. Gaztelaniac *pariente*, *progimo*, *coetaneo*, *amigo*. Baña eusquerac *aidea*, *guidea*, *quidea*, *adisquidea*.

Emen bidez asteco egunen icenac ta urteco ill bacoitzaren icenac Bizcaian ta emen diran bezala esan nai ditut. Emen Guipuzcoan dira *igandea*, *astelena*, *asteartea*, *asteazquena*, *osteguna*, *ostirala* ta *larumbata*. Bizcaian orren egoquiac ez dira: *domeca*, *astelena*, *martitzena*, *eguztzena*, *egubena*, *egubacoitza* edo *baricoa* ta *zapatua*.

Urteco illen erdiac icen bana, besteac biña ta iruna dute. Lenengoa da *illbeltza*. 2. *Ostalla*. 3. *Marchoa* edo *martia*. 4. *Aprilla*. 5. *Maiatza*, *ostaroa*, *orrilla*. 6. *Garagarilla*, *baguila*, *erearoa*. 7. *Uztailla*, *garilla*. 8. *Agorrilla*, *abustua*, *abostoa*. 9. *Burulla*, *iralla*, *agorra*. 10. *Urria*, *urrilla*, *bildilla*. 11. *Azaroa*, *acilla*, *cemendilla*. 12. *Abendua*, *lotacilla*.

Urtearen lau demborac dira: *uda berria* edo *eralora*. 2.a *uda*. 3.a *udazquena* edo *udatcena*. 4.a *negua*.

---

³⁰² Zenbaitetan herskariaren aurretik xixtukari afrikatua darabil. Ik. 340: *beatztopa*, *itzqueta*.

³⁰³ Ik. 266.

³⁰⁴ *banoz* behar lukeela uste dugu. Errata dateke, beraz.

³⁰⁵ Ik. 16.

³⁰⁶ Lehen graduko *hauek* da.

³⁰⁷ *me*: 'zorrotz, zoli' [sutil, agudo, penetrante, perspicaz].

³⁰⁸ Ik. 271.

³⁰⁹ Hemen ere lehen gradukoa ematen du.

IX. Cristau dotrinaren erretorica

Onen gañean A. Larramendi aserrezco dago, eta arrazoi andiarequin, maisuac bezala, puntu bearren³¹⁰ au eracusten du. Bere Izteguiaren aurrenean edo prologoan lecio jaquiñ eta erregla errazac eman cituen; eta oriec ondo gordetcen badira, gure eusquera chit beraa, suabe ta gozoa ertengo da. Eusquerac beste lengoage ascoren aldean bentaja andiac ta esan diran privilegioac ditu, ta gramatica justu edo eguiñ eguiñaren oracio edo itzaldiaren zortci parteac chit ederqui usatcen ditu, ta bacoitza bere lecuaz zuentceco erregla suguru³¹¹ ta errazac ditu.

Orregatic añ laster ta añ erraz eusquera A. B. Recio batec icasi zuen; ori bera guero A. M. la Portac ta A. F. Beliciac ta beste ascoc. Onetaraco edo erraz ta ondo icasteco, itzeguiteco ta escrititceco eusquerari besteen aldean asco laguntcen dio, besteac bezala, letra asco edo itcenerdiac ez jatea³¹², baicic libruan dagoen bezala gucia aoz esateac. Naspilla gabe ta garbiago da onetan eusquera; eta izquierda obeto eguiña edo perfeccio gueiago duena ori da. Esan dan gucia eusquerac orobat Jaungoicoaren gauza altu andietan, nola³¹³ emen beco edo bestelaco jaquiñetan, bere erreglaquin osoro ta ederqui gordetcen du. Ta ori da, ta ez besteric, eguiazco erretorica edo eloquencia eguiñ eguiña bera.

Gabardi illun batean ta arantzaz alde gucietatic betericaco³¹⁴ bide batean bezala, euscara edo euscaldunac cebiltzan; ta A. Larramendi, berari bacarric cegoquion ausardi³¹⁵ justuaz, beargai edo irteciñ³¹⁶ onetan sartu zan. Guizon baten ezece³¹⁷, ascoren diña³¹⁸ zan eguitecoric gaitcen onetan, berariazco ta berezquirozco Jaungoicoaren argui ta doai gabe, Aita Manueli berari esan izan diodan bezala, éz berac ta ez bestec ecin gauzonic³¹⁹ eguingo zuen. Alere bere edadearen lorean gucia bencitu ta gucia eguin zuen.

---

³¹⁰ Aurrerago *naien* ere esaten du (ik. 334).

³¹¹ Bestetan *seguru* dio; errata ote?

³¹² *jatea* dio, eta aurrerago *esateac*. Beraz, azkeneko osagaiari bakarrik eransten dio marka. (ik. 255).

³¹³ Hemengo *nola* honek 'bezala' esan nahi du. Gorago atera zaigu baina hartan adizkia eta guzti, *-(en)* menderagailua duela (ik. 60 eta 209).

³¹⁴ Ik. 186.

³¹⁵ Gorago *ausardia* ipini du, amaiko *-a* itsatsia eta guzti (ik. 283).

³¹⁶ *irteciñ*: 'labirinto'.

³¹⁷ Lehenago ere erabili du baina bi osagaiak bereiz dituela: *ez ece* (ik. 219).

³¹⁸ *diña*: aurretik genitiboa duela ageri da; "Orren *diña badago*, ya hay lo que basta para ése, lo que ha menester, lo que le corresponde" (Larramendi).

³¹⁹ Bitan darabil *gauzonic* liburuan barrena, hemen eta aurrerago (ik. 377). Ziurrenik *gauza*-ren amaiko bokalak hurrengo hitzaren hasierakoarekin bat egin du; alegia, ezin egin daiteke *gauz + onic* zatiketa, Kardaberazek beti *gauza* idazten baitu (*gauza ciertoa, gauzaric errazen, gauza berria, lau gauza...*), eta ez idazle gipuzkoar zenbaitek darabilten *gauz*.

Baña lan gogor onetan A. Manuelec artu cituen neque latz eta garratzac gure Provincia gucz noblearen gloriagatic bacarric itzan³²⁰ etciran; gorago ta altuago beguiratcen zuten. Esan nai det, beñ ta berriz berac dion bezala, Jaungoicoaren onrari ta animen onari beguiratcen ciola, ta ori aren neque gucien azquen fiñ eta coroa³²¹ izan zala: gure Jaincoaren lengoage bici bacar au animen salvacioraco landu ta poliquitcea. Onetan bere aleguiñaz aleguindu edo esmeratu zan, ta Jaunaren dotrina ta leguea bear bezala eracusteco bide zucen segurua berac aguertu ta arguitu zuen.

Ceruco maisu edo Jesu Cristo beraren eguiteco jaincozcoa³²² da ceruco bide edo dotrina fedea ta leguea ezdaqutenai ondo eracustea; Jaungoicoa ezagutu ta amatu³²³ dezaten arguia ta escua ematea, eguiazco ta ceruco erretoricaren erregla ederraquin au eguiteco, urrengo avisoac maisu euscaldunac gorde bear ditu. I. da:

1. Nolaco erreverenciaz dotrina artu bear dan

Jaungoicoaren itza ondo icasteco ta eracasteco esan ta enzun bear da. Baña nola? Au bear bezala ezagutu, pisatu ta esaminatceco ni sator itsua naiz, ta besteac nere lagunac; ceruco urreguille, lapidario edo artisjaquin³²⁴ linceagoa bear degu: beste Agustin bat edo maisuen dotore, dotoreen maisu ta Eleizaco ceruaren eguzqui argui eder, munduco icasle gucien eracasleric jaquinsuena; onec iñorc ez bezalaco lecioac ematen dizquigu ta Jaincoaren itzac cembat balio duen eracusten digu. Ta S. Agustin batec cer dio?

Lecu batean Santuac dio Jaincoaren itza ta dotrina ceruco arriric ta perlaric preciatuenac ta urrezco circilluac³²⁵ bezala dirala (Hom. 26 ex 50.). Beste sermoi batean Jaincoaren itza ta Jesu Cristoren gorputza balio ta estimacio berdin batecoac eguiten ditu; ta argatic dio: “Quanta solitudine”, nola erreparo ta errrverencia³²⁶ al dan andienaz Jesu Cristoren gorputza comulgatcean artcen degun³²⁷; “tanta solitudine obsevamus³²⁸, ne Verbum Dei, quod nobis erogatur, dum aliud, aut cogitamus, aut loquimur, de puro corde deperiat”; ala, ta neurri artan bertan Jaincoaren itza artu, enzun ta gorde bear degula. Ta Cristoren

---

³²⁰ Errata da: *izan*.

³²¹ *coroa*: ‘bukaera, amaia’.

³²² Lehen ezkerretara ipini du izenlaguna (ik. 244). Ikus halaber 284.

³²³ Ik. 96.

³²⁴ *artisjaquin*: ‘harribitxiak lantzen dituen’.

³²⁵ *circilluac*: ‘belarritakoak’.

³²⁶ Errata da: *erreverencia*.

³²⁷ *nola... artcen degun*: adierazpen perpaus osagarria da.

³²⁸ *obsevamus* behar lukeela uste dugu.

gorputza errespeto gabe artcen duenac baño, Jaincoaren itza arretea gabe artcen duenac culpa guchiago ez duela.

2. *Dotrina eracusteco nola prestatu bear dan*

Ala Bizcaian nola emen³²⁹ celo andico sacerdote jaun ta animen artzai lecio au ondo artcen dutenac dirala badaquit. Oien beren dotrina, itzaldi edo sermoiac eusquerac³³⁰ escribitcen dituzte. Alafede, nequea da; baña neque guciac amorioac vencitcen du³³¹. Itcez esan edo eracasi nai dutena contuz onela escribitcea, ascorenzat chit erazco³³², conveni dan videa da. Bacoitzac bere erricoaquin itzeguin oi duen bezala, bere erara lenago paperean ezarri, contuz echean nai bezala iracurri ta guero pulpitan errespeto andiagoaz, errazago, gogoticago ta biciroago esango du.

Gaztelaco eleiza ascotan aguinguric dago ta guizon jaquinsuac ere libru edo paperic pulpitan esan ta dotrina eracusten dute. Munduco esamesac oñperatu ta gure euscaldunac ere au eguita obe litzaque; obeto milla bider esan ta frutu gueiago ateraco litzaque. Onela guciac berdiñ ta guciene nequea arinduco litzaque. Onetan nic dacusdana ta juiciozco persona aditu ascoc diona da Jesusen Biotceco platica edo dotrinac chit ederqui iracurten, gustoz ta devocioz enzuten dirala. Gauza arguiago ta obeagoric orieci baño, pulpitan esaten ez dala ascoc senti³³³ dute ta esan oi dute. Ori guciac chit claro ta contentuz aditcen dute; lecioa eguiten duenac paperetic errazago iracurten du. Paquez ta soseguz beti dotrina, ta albait ere aserratu gabe, obeto aditu ta biotcetari sartuco da; eta ori eusqueraric al dan jaquiñen ta claruenean.

Gure fede ta legue santuac ta Jaincoac naiene³³⁴ dituen dotrina gaiac edo asuntoac, eta enzunle edo auditorioac bearren dituenac dirade³³⁵ gueiena confesio ta comunio gaizqui eguindacoen gañean; eta ori bear dan esamen concienziacoaren³³⁶ faltaz edo lotsaz, ta maliciaz pecatuac ez ondo esanaz edo penitenciac ez cumplituaz, biotceco damu ta are ascoz gueiago eguiazco proposituaren faltaz, nola pecatuen bidetic ez aldeguñaz confesio ta comunio asco chit gaizqui eguiten diran³³⁷.

---

³²⁹ Ik. 145.

³³⁰ Errata da: *eusqueraz*.

³³¹ Hutsa da, perpausak plurala eskatzen baitu: *ditu*.

³³² *erazco*: 'egokia, aproposa, komenigarria'.

³³³ Balioz 'sentitzen dute' burutugabea da.

³³⁴ Gorago (ik. 310) eta hurrengo lerroan *bearren* dio.

³³⁵ Ik. 111.

³³⁶ Berriz ere izenlaguna eskuinean (ik. 284).

³³⁷ *nola... -(e)n*: 'bezala' esan nahi du hemen ere (ik. 60 eta 209).

Batzuetan, nola ondo confesatu ta frutu andiaz comulgatu bear dan; nola Jaunari graciac eman ta cer dembora artan escatu bear zaion; cer fede, errespeto ta devocioaz mezatan, Santisimoaren aurrean ta eleizetan egon bear dan. Besteetan, juramentu, birau ta maldicio, ecin icusi, aserre, gorroto ta etsaiari ez barcatu naiaren gañean, edo gaitz iriztez³³⁸ edo deseozco pecatuen gañean; egemplo³³⁹ gaizto edo beatztopa³⁴⁰ ta escandalo, tabernaco jococo egoera luce ta edaleen griña itsu, araguzco gusto itsusi, jolas edo ibillera torpe, itzqueta edo deseo galduen gañean; eta bacoitzari berea ostu edo gaizqui quendu edo artua, aldian pusca badere biurtceco obligacio estua, ta orretara bereala asitceco bideac.

Dotrinaren puntu chit bearrac dira umeac Jaincoaren bildur santuan acitceco legueac: guraso ta familiaburuac oriec ondo zucentceco, eta umeen gurasoaquico amorio, obediencia ta errespetoaren obligacioac³⁴¹; dotrina icasi ta eracustea, confesatcera bialtcea, lagun onakin ibilli ta goiz echeratcea, echeco paquea ta elcar ondo artu ta icustea; bere ta echecoen estura, gaitz edo nequac³⁴² pacienciaz ta Jaincoaren icenean ondo eramatea; nola³⁴³ orietan Jaunaren erregalo ta gorañtci gozoetan bezala, aren borondatea eguitea Jesus onaren ceruraco bide erreal segurua dan; nola gure dicha gucia, gure borondate ucatu, autsi, ta ez ori, ezpada Jaincoarena eguitean dagoen; bacoitzac bere estadu³⁴⁴ ta bicimoduco gurutce ta carga amorez egunoro artu ta Cristori gogotic jarraicean dagoen. Eta au Jesus beraren dotrina, egunoro bearren deguna, ta egunoro eracatsi ta predicatu bear litzaquena da.

Onetaco gai guciz jaincozcoa da S. Juan dicipulo amatuac egunoro ta beti aoan ta biotcean cecarren dotrina: “Jaincoaren umeac, elcar ama ezazute”; nola caridade onezaz legue santu gucia cumplitzen dan, ta Jaincoaren alaba estimatuen ta maiteena nola gueide³⁴⁵ edo progimoaren amorio au dan; zuretzat nai dezun guztia zure progimoari zuc eguitea; ta zuretzat edo zuri iñorc eguitea nai ez dezuna, zure gueideari ecertan zuc ez egitea; nola Jaincoac eman dizun neurri ta erregla

³³⁸ *gaitziriztez*: ‘gorrotoz’.

³³⁹ Kardaberazek gorago esan duenez (IV.), euskarak ez du *x*-ren beharrik eta “*g* edo *ge*-a orren lecuan badegu, ta esaten dan bezala esribitu bear da: *egemploa*, *egercioa*, *egercitua* ta besteac; *egsaminadorea*, *egsaminatu*, naiz *esaminatu s* batequin ondo esaten ta esribitcen da”.

³⁴⁰ Eta bi lerro beherago *itzqueta* dio (ik. 302).

³⁴¹ Ik. 213.

³⁴² Errata da: *nequeac*.

³⁴³ Pasarte honetan eta hurrengo bietan ageri diren *nola... -(e)n* guztiak adierazpen perpaus osagarriak dira.

³⁴⁴ *estadu*: [estado, situación, posición de una persona].

³⁴⁵ *gueide*: ‘hurko’ esan nahi du. Kardaberazek “kide”-rekin lotzen duela ikusi dugu gorago (VIII.): “Cembat ere zan apaiz ori, ez latíñez, ez erdaraz icen egoquiagoric eusquerazco oiec baño, *aidea*, *gueidea*, *idea*, edo *quidea* ta *adisquidea*, etcituen berac emango; eta era onetan, orien lagun edo antceco asco ditu eusquerac”.

bacar justuena dan. Zure lagun urcoaren zat zuc beti biotz beraa iduquitzea, ta animaraco ta gorputzeraco al dezun on gucia ari egitea Jaincoaren ceñ marca ederra dan, ta Jaincoaren biotzaren antcecoa nola zurea ortic eguiten dan.

Azquenic, nola misericordiazco obra, limosna ta besteac pobreai Jaincoaren icenean edo amorez eguitea ceruraco ondasun andiac biribillatcea³⁴⁶ ta Jesusen biotcean gordetcea dan; eta bere Evangelioan dion bezala, azquen juicioco egunean misericordiazco obra oietatic, bear bezala eguin edo ez eguiñetic, onai ta gaiztoai ceruco edo infernuco sententia Cristoc nola emango dien. Orduan gucienzaco Juezaren pagabide edo arancel berdin justua misericordia izango da.

Gucien Erregue ta Juez justu oni nai daquiola gure Provincia guciz noble onen buruac bere antcera eguin, ta misericordiaren balioa ondo ezagutceco bere arguiac zucendu ta erri jaquinenetan animen oneraco onelaco misericordiazco eche onac jasotcera animatcea. Oietan pobren gorputzetaco alivio icusten danac³⁴⁷ ez du cer icusi aien animetan eguiten dan onarequin. Milla bider orietaco misericordiazco obra espiritual andiac corporalac baño gueiago balio dute.

Ah, jaun prestuac! "Misericordia nai det, ta ez sacrificio", dio gucien Jabeac ta Juezac. Misericordiaren esque dabil Cristo, ta ez beretzat, baicit³⁴⁸ zuenzat (Matth. 12.). Ah, ta cembat anima galdu misericordiaz irabazten diran! Orregatic pobreac zuen artean beti, Cristoc dionez, izango dituzute. Erribestecoai³⁴⁹ beren libertade esquecoa³⁵⁰ quenduco etzaie. Baña orien artean cembat dabilitza, ta norc daqui nola ta cer leguetan? Ez dotrinaric daquiten, ez ezconduac ala bestelacoac diran, non da³⁵¹ noiz confesatcen diran³⁵²; errico ta Eleizaco buruen quezca, ta oriequin ecin buruatu³⁵³, ceren batetic bestera iguesca dabilitzan. Ta cembat sacramentu ta confesio gabe, gaizqui bide orietan illic topatcen dira?

Neque pusca da errietan orretaraco bide seguruac edo errentac arquitcea. Alere misericordiac gucia berdintcen du. Erri ascotan orañ egiten dan limosnaz, cierto da pobre asco bici dirala. O jaunac! Eta cembat ceruco bendicio ugari, eder, andiac pobreen oracioetatic zuen animetan, eche ta errietan icusico diran!

---

³⁴⁶ *biribillatcea*: 'biltzea'.

³⁴⁷ Hots, "oietan icusten den pobren gorputzetaco alivioac".

³⁴⁸ Errata da: *baicit*.

³⁴⁹ *Erribestecoai*: 'erbestekoei, kanpokoei'.

³⁵⁰ *esquecoa*: 'pobrea, eskean ibili ohi dena'. Hemen adjektibo gisa ageri da.

³⁵¹ *da* hori "eta" juntagailuaren aldaera da (ik. 2).

³⁵² Azken lerroetako *-(e)n* menderagailua galde perpaus osagarriena da.

³⁵³ *buruatu*: 'jasan, pairatu, zerbait aurre egin' esan nahi du. "(No poderse) averiguar con alguno, *ezin buruatu*" (Larramendi). Ezezko perpausetan agertu ohi da gehienetan, sozietiboak laguntzen duela.

Eta ona non dotrina gai edo asuntoric bearrenac esan ditugun; eta Espiritu Santuac Trentoco Concilioan nai dituen gaiac gaitcetic igues eguin ta onari jarraitceco oietara datoz (Ses. 5. c. 2.). Orien berri ematea igande ta jai andietan –“Diebus saltem Dominicis, & Festis solemnibus... cum brevitate, & facilitate, &c”– ascotan ta laburcho ta erraz adituco dan izqueran nai du. Noizean beñ egemplocho bat contactcea urrezco iltce batequin bezala dotrina gure euscaldunen biotcetetan jositcea³⁵⁴ da. Pecatuen contra aserre aldiren bat iñoiz bear badere, baña gucia peccatarien amorez, gucia paquez, paciencia ta espirituco suavidadez beteric, San Pabloc dionez: “Argue, obsecra, increpa in omni pacientia, & doctrina” (2. Tim. 4.). “Instruite in spiritu lenitatis” (Gen. 6.).

Confesore ta predicadore jaunac, maisuac bezala, beguien aurrean iduquitcea nai nuque gure gendecho onac aguitz gueienean virtuteen edertasun ta amorez, pecatuen itsustasun ta gorrotoaz baño Jaincoagana eracarte ta obe dala. Lenengo bide seguruago ta prestuago baicic ezta; ta virtuteai jarraituaz³⁵⁵, obeto ta errazago orien contraco pecatuetatic igues eguiten da; bide onetatic lasterrago ta frutu gueiago anima onetan eguingo dute.

Jaincoaren dotrina bear dan fede ta devocioaz esateco, lenagotic ondo pensatu, beguiratu, icusi ta icasi bear da; eta ori, latin edo gaztelaniaric munduan ez baliz bezala. Au eguiten duen euscaldunac, nere contu³⁵⁶, dotrina ondo escribitu, icasi, esan ta adierazoco duela. Latin edo gaztelaniaric eusquerara biurtu nai bada, ori ondo biurtceco edo traducio onaren legueac gorde bear dira; eta ez itzac berac, ezpada oriec esan nai dutena, edo orien sentidua ondo pisatu ta eusqueraz nola ondo esango dan contuz consideratu, ta ori escribitu bear da.

Beste izquerac bezala, gureac ere bere itzaldi³⁵⁷ egoqui, chit biciac, berezco ta berariaco ederrac ditu. Baña erdarac era batera ta eusquerac bestera. Onec era postpositivo ta arc prepositivoan. Esan nai du gaztelaniaric beti aurretic dacarrena eusquerac azqueneronz³⁵⁸ beti botatcen duela; eta itzac beren lecuan, gaztelaniaren contra ifintce orretan eusqueraren era eder, aire edo chiste gucia dago. Bestela, itzez itz erdaratic euscarara biurtcen badezu, chit itsusi, doacabe edo moldacaitz³⁵⁹ irtengo³⁶⁰ da, eta mutillac esan oi dutena: “comer aviamos echo nosotros: bien que está, Padre”, eta “á ti la lengua que no te saque pues”. Itzez itz biurtcea orra cer dan. Eta edoceñ lengoagetan orobat da.

---

³⁵⁴ Ik. 22.

³⁵⁵ Ik. 36.

³⁵⁶ *nere contu*. ‘ziur naiz’ [te aseguro que].

³⁵⁷ *itzaldi*. hemen ‘esaldi, perpaus’ esan nahi du.

³⁵⁸ Ik. 41.

³⁵⁹ *moldacaitz*. ‘trakets, zakar’ esan nahi du hemen [tosco, basto] (ik. 142).

³⁶⁰ Lehen *erten* erabili du (ik. 182).

Lenago ondo prestatu ta ere³⁶¹ Jaincoaren itz santua bear dan errespetoaz artcean lana dago. Ciceron tristea lureco onragatic bere erretorica guciaz, ceñ ere zan ta lenago aleguin guciaz prestatuic ceñ ere cegoen³⁶², alere, Erromaco jaunen aurean itzaldia asitceco, utseguiteco bildurrac beti, berac dionez, artcen zuen. Jaungoicoaren legue ta doctina, Ciceronen eguitecoen aldean, ceñ gauza mea,preciatu ta andia dan edoceñec dacus. Latin usia³⁶³ pusca bat duen guizon juiciozcoric³⁶⁴ nor da, erdaraz edo eusqueraz sermoi bat iracurri ta beste gabe latiñez pulpitan predicatuco duenic? Itzoro galdu ta trabucatuco³⁶⁵ litzaque. Bada eusquerazco erretorica berbera da, ta erregla ta legue berdiñac dira. Provechoai eracasi bear zaien Jaunaren doctina ez vanoan, ezpada veneracio guciaz artceco gauza da.

3. *Doctrina galdetceco, ta esateco modua*

Doctrinaren puntucho oiec³⁶⁶ escribitcen nagoela, ill berri triste bat etorri da, edo sacerdote J. D. Ignacio Iturbe igaro dan egunean nola ustegabe ta batbatetan ill otza guelditu dan³⁶⁷; Jaincoac bere glorian duela. Onec, Villa Errealco vicario zala, jai egun gucietan doctina eguin edo esplicatu oi zuen, ta chit atseguin andiaz ascotan aditu izan nuen. Onen jarduera santu edo egercicioa era gucietara ederra ta erraza zan, eta onela eguiten zuen.

Eleizan ceuden guciac berarequin batean belaunico jarri, soseguz boz altuan ciñatu, contricioco³⁶⁸ actua eguin ta enzunleac esertcen ciran; era onetan bera pulpitan zutic cegoela, escolan bezala, ta paperetic cartillaco oracioac berac claru esan ta tonu artan esanaz³⁶⁹ guciac eranzun edo esaten cituzten: Aita G. Ave M. Salvea, Credo ta Articuloac, Legueco ta Eleizaco Mandamentu, Sacramentu ta misericordiazco obrac. Cer jarduera edo practica ederrago ta bearragoric oriec gucioc ta contriciozco actua eguitea baño? Orrequin lotsa ta bildur gabe guciac berdin; chiqui ta andi, gazte ta zar, guizon ta andreac, betico esanaz erdi lotan baceuden ere, nai ta nai ez bezala gucia ondo ciequiten.

³⁶¹ Horko *ta* hori enkliticoa da, eta *ere* erantsiaz balio kontzesiboa du.

³⁶² lk. 271.

³⁶³ *usia*: 'itxura, arrastoa'.

³⁶⁴ lk. 284.

³⁶⁵ *trabucatu*: 'behaztopatu, nahasi'.

³⁶⁶ Lehen gradukoa dirudi.

³⁶⁷ *nola... -(e)r*. adierazpen perpaus osagarria da.

³⁶⁸ Beherago *contriciozco* dio.

³⁶⁹ lk. 36.

Egercicio eder onen ondoren dotrinaren puntu berariazco bat berac azaltzen edo esplikatzen zuen; ez luce ta ez labur, bere neurri onean; baña bere eusquera claru, egoqui ta erricoai acomodatu ta cegoquienean; texto edo latiniac batere gabe, aserre edo inquietacioric aleric gabe. Ala auditorio gucia aoac chabalic³⁷⁰, chit gustoz ta devocios egon oi zan. Au berau eguiten duten beste arzai onac badira. Ojala guciac berdin onela beren eleizetan eguiten badute. Oriec jaquinde edo estudio andiric ez iduqui arren, maravilla aundiac orien paperetic icasico liraque.

4. *Dotrina galdetceco modua*

Espiritu Santu egun oietan etorri zana³⁷¹ gure biotzac emen arguitu ta bere amorez zucen³⁷² ditzala. Puntu onetan, nola Euscal errietan era edo manera jaquinic ta guciencat berdiñic orañ artean izan ezta³⁷³, egoqui itzeguitea erraz ezta. Gure itzaldi ta izquera gueienetan utseguiten degu; ta orañgoa ezta. S. Agustin batec cion: “Multa impropriè loquimur, pauca proprie; intelligitur tamen, quid velimus”. Esan nai du gauza asco ezegoqui ta guchi egoqui, ondo ta bear bezala esaten ditugula; alere elcar edo cer esan nai degun aditcen degula. Jaquintasun bere pareric munduan icusi etzuenac edo Agustin batec añ umilqui ta ederqui au badio, besteoc cer esan dezaquegu?

Animen cargudun edo dotrinaco esaminadoreai lastima andia diet; eta gure gende jaquinez gassoquin³⁷⁴ paciencia zabala bear da, eta au baño ere prudencia andiagoo nai da, pobrechoai chit beren erara galdetu ta badere, bearren dan dotrina ondo aditcen duten icusteco edo daquitena nolerebait ateratceco. Ondocho bada, ta suabero artu ta gauzaric errazen ta jaquiñenetatic galdetcen asi bear da; orrela animatu ta lasterrago ta zucenago icasi dutena eranzungo edo esango dute.

Bestela gogorqui, estu edo chorrotzegui³⁷⁵ artcen badira, lotsatu, bildurtu ta ebaquico³⁷⁶ dira ta gauzonic³⁷⁷ eguingo ez dute. Ciequiten dotrina pusca bera ere nastu ta oquer edo gaizqui esango dute; ta bear dana daquiten edo ez, orduan ta orrela esaminadoreac juicioric ecin eguin dezaque. Escusatu, bada, arren, jaunac, eta

---

³⁷⁰ Aurrerago *zabala* dio (ik. 375).

³⁷¹ *Espiritu Santu egun oietan etorri zana*: aposizioa izenaren ondoren berriz ere (ik. 20).

³⁷² Ik. 96.

³⁷³ Hemen *nola... -(e)n* joskerak kausazko balioa du.

³⁷⁴ Ik. 277. Beherago berriz ere *gassoai* dio (ik. 378).

³⁷⁵ Oro har *ch* grafia xixtukari sabaikari afrikatua irudikatzen erabiltzen du: *guchi, chiqui, emenche, chit, eche, char, laburcho...* Bitan, halere, *z* irudikatzen duela ematen du: hemengo *chorrotzegui* honetan eta gorago agertu den *chabalic* hartan (370).

³⁷⁶ *ebaqui*: ‘asaldatu, aztoratu’ [cortarse, turbarse, aturdirse].

³⁷⁷ Ik. 319.

gueienez alde batera gende itsu gassoai³⁷⁸ ondo ez datozquien galde edo preguntac utci; seguru ez daquizquite, ta orien premia edo jaquin bearric ez dute. Emen era batera guciai dotrina galdetceco erregla laburcho bat edo egemplora³⁷⁹ falta da.

Cura jaun gucien biotzac Espiritu Santuac arguitu, berotu ta guiatu ditzala³⁸⁰ beren egemplo ta dotrinaquin anima asco salvatceco. Amen.

Onen ondoren librucho bi laster ateraco dira. Bata: *A. S. Ignacioren egercicioen gañean afectoac beren egemplo ta dotrinaquin.*

Bestea: *Ondo iltcen icasteco ta ondo iltcen laguntceco egercicioac.*

Azquenic, Jaincoac nai badu, A. Asteteren Dotrina Cristiana edo Cristau Dotrina gure eusquera garbian; baña emen usatcen dan izqueraric jaquiñenez, uste ta aleguin guciac ondo limaturic eta Provinciaco ta Bizcaico gure euscaldun onenac ta Theologiaco maisu ascoc urrezco librucho oni dagoquion estimacioac chit ondo ta contuz icusi ta beguiraturic.

Aita Mendibururen zelo andiac Nafarroaco erara libru eder provechuzco asco atera dituen bezala, Jaincoaren ontasunari escatcen diot Bizcaico biotz nobleren bati ango era ta dialectoan ceruco dotrina ta egemploen libruac ateratceco, arren argui zeloz ta gogoz bete bat eman diozala. Alper alperric leiatcea da; animen oneraco Bizcaico, Nafarroaco ta Guipuzcoaco iru dialectoetan escribitcea guztiz premiazco ta gauza chit bearra da. Gure izquera beste bien erdicoa bezala, Nafarroan, baita Bizcaian ere, gueiena aditcen da. Baña ez nafarrac Bizcaicoa ta ez bizcaitarrac nafarrena aditcen dute; ta bata besteagandic urruti ta bacoitza bere bidetic dabill. Jaincoac guciac zucen ditzala³⁸¹ bere gloriaraco. Amen.

---

³⁷⁸ Ik. 374.

³⁷⁹ *egemplora*: 'etsenplu gisa' esan nahi du.

³⁸⁰ Aspektu burutua du aditz nagusiak (ik. 96).

³⁸¹ Hemen, aldiz, aditzoina ageri da.

ADIZKITEGIA

EDUKI

ceucan: ceucan (III.)
daucate: daucate (VI.)
daucaticigu: daucaticigun (I.)

EGON

bego: bego (IV.)
cegoen: cegoela (VIII., IX.), cegoen (VIII., IX.)
cegoquien: cegoquienean (IX.)
cegoquion: cegoquion (IX.)
ceuden: baceuden (IX.), ceuden (IX.)
dago: dago (IX., IX., IX., IX.), dagoela (VI.), dagoen (I., VII., IX., IX., IX.), eztago (III.)
dagoquio: dagoquion (VII., IX.)
dagozquie: dagozquienac (VII., VII.)
dagozquio: dagozquion (VI.), dagozquionac (VII.)
-lego: balego (III.)
nago: nagoela (IX.)

EKARRI

cecarren: cecarren (IX.)
dacar: dacar (IV., IV., IV.), dacarrela (VII.), dacarrena (IX.)
dacartci: dacartci (IX.), dacartcien (II.)
dacarte: badacarte (VIII.)

ERABILI

darabill: darabillen (VI.)
darabiltzqui: darabiltzqui (VII.)

ERAMAN

daramazqui: daramazqui (VI., VII.)

ESAN

esadazute: esadazute (VIII.)

ETORRI

cetozquion: cetozquionac (VIII.)
dator: dator (IV.), datorrela (IV.)
datoz: datoz (IX.), datozela (VIII.)
datozquie: datozquienac (VII.), datozquien (IX.)

ETZAN

datza: datza (VIII.)

IBILI

cebillen: cebillen (VIII., VIII.)
cebiltzan: cebiltzan (IX.)
dabil(l): dabil (IX.) / dabill (V., IX.)
dabiltza: dabiltza (IX.), dabiltzan (VIII., IX.)
nembillen: nembillen (III.)

IKUSI

dacus: dacus (II., IV., VII., IX.)
dacuscu: dacuscuna (I., III.)
dacust: dacusdana (IX.)
dacutsu: badacutsu (VIII.)

***-IO-**

cion: cion (IV., IX.)
dio: badio (IX.), dio (I., III., III., IV., IV., VII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX.),
dion (III., IV., VII., VII., IX., IX.), diona (V., VII., IX.), dionean (IV.), dionez
(VII., IX., IX., IX.)
diot: diot (VIII.)
diote: diote (IV., IV., VII.), dioten (II., VII.), diotenez (sarr., IV., VIII.)
diozu: diozu (VII.)

IRAUN

diraute: dirauten (I.)

IRITZI

deri(t)za: deritza (IV.), deritzala (III.), deritzana (IV., IV., VIII., VIII.), derizana (VII)
derizte: derizte (IV., IV.), deriztenac (sarr., VIII.)

IRUDITU

cirudien: cirudien (VI.)
dirudi: dirudi (V., V., VI.)
dirudite: badirudite (VII.), diruditen (VII.)

JAKIN

cequien: bacequien (VIII.), cequien (VIII., VIII.), cequiena (VIII.)
ciequiten: ciequiten (IX., IX.), etciequiten (IV.)
daqui: daqui (I., I., IX.), daquienac (VII.)
daquigu: daquigu (VIII.)
daquit: badaquit (IX.), daquidan (III.), daquit (II., IV.), eztaquit (I.)

IX., IX.), dirala (I., II., II., II., V., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX.), diran (I., III., III., IV., IV., V., VI., VII., VII., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX., IX., IX.), diranac (IV., IV.), diranean (III.), diranen (VII.); dirade (VII., VIII., VIII., IX.)

guera: ezquera (VII.)
liraque: liraque (III.)
litzaque: litzaque (III., IV., IX., IX., IX., IX.)
-liz: baliz (III., III., IV.), ez baliz (V., VIII., IX.), ezpaliz (IV.)
naiz: naiz (IX.)
-ninz: baninz (VIII.)
zaie: bazaie (III.), etzaie (IX.), zaie (III.), zaien (IX.)
zaio: zaio (IV.), zaion (IX.)
zaitzu: zaitzu (V.)
zan: bazan (I., VIII.), etzan (III., VIII.), zan (sarr., sarr., sarr., I., I., I., I., III., III., III., III., III., IV., IV., IV., VI., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX., IX., IX.), zana (I.), zana (IX.)

*EDIN

citecen: citecen (sarr.)
citezquean: citezquean (VI.)
daquio-: daquiola (IX.)
daquieque: daquieque (VI.)
dedin: dedin (sarr.)
diteque: diteque (I., IV., VI., VII., VII., VII.)
liteque: liteque (II.)

*EDUN

cidan: cidan (III., VII., VIII., VIII.)
cien: cien (sarr., VI., VIII.)
cieten: cieten (III.)
ciezten: ciezten (I.)
cigun: cigun (sarr., VIII., VIII.)
cion: ciola (I., IX.), cion (IV., VIII.)
cioten: cioten (VI.)
ciozcan: ciozcan (VI., VIII., VIII.), etciozcala (VIII.)
cituen: bacituen (sarr.), cituen (sarr., sarr., sarr., sarr., I., VIII., IX., IX.), cituena (III., III.), cituena (sarr.), etcituen (VIII.)
citzuten: bacituzten (I.), cituzten (I., III., IV., VI., IX.), cituztenac (IV.)
degu: badegu (IV.), degu (sarr., sarr., sarr., sarr., IV., IV., IV., VI., VII., VII., VIII., VIII., VIII., III., VIII., IX., IX.), degula (VIII., IX., IX.), degun (IX., IX.), deguna (sarr., III., IX.), eztegu (VI.)
det: det (II., II., VI., VI., VIII., VIII., IX., IX.), eztet (V.)

dezu: badezu (IV., VIII., IX.), dezu (IV., V., V., V., VII.), dezun (V., IX., IX.),
 dezuna (IX.), eztezu (V.)
 dezute: dezute (II., II.), dezuten (III.)
 die: die (III.), dien (IX.), diena (III.), dienac (III.)
 diet: diet (VII., IX.)
 diete: diete (III., III.)
 diezcate: diezcate (III.)
 diezte: dieztenac (tit.)
 digu: digu (I., VIII., IX.)
 dio: dio (IV., VIII., IX.)
 diogu: diogu (III.)
 diot: diodan (IX.), diot (IX.)
 diote: diotela (I.)
 diozu: badiozu (V., V.)
 dit: dit (IV.)
 ditu: baditu (IV., IV., V., VI., VI., VII.), ditu (sarr., V., V., VI., VI., VI., VII., VII., VII.,
 VII., VII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX., IX., IX.), dituela (VI., VII.), dituen (IV.,
 VI., VI., IX., IX., IX.), dituenta (VII.), dituenac (IV., IX.)
 ditugu: baditugu (VII.), ditugu (IV., VII.), ditugula (IX.), ditugun (IX.)
 ditut: ditudan (VIII.), ditut (III., VIII.)
 dituzu: dituzun (V.)
 dituzute: dituzute (IX.)
 dituzte: badituzte (I.), dituzte (II., III., III., IV., IX.), dituzten (VI.)
 dizquigu: dizquigu (I., IX.)
 dizu: dizu (V., VII.), dizun (IX.)
 dizute: dizute (VIII.)
 du: badu (V., IX.), du (I., I., I., II., II., II., III., IV, IV, IV., IV., IV., IV., IV., IV., IV.,
 IV., IV., IV., IV., IV., IV., V., VI., VI., VI., VI., VI., VII., VII., VII., VII.,
 VIII., VIII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX.), duela (VII.,
 VIII., VIII., IX., IX., IX., IX.), duen (I., I., II., II., IV., IV., IV., IV., IV., IV., VI.,
 VI., VI., VII., VII., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX.), duena (IV.,
 IV., VII., VII., IX.), duenac (II., IV., V., IX., IX., IX.), duenarenzat (IV.), duenic
 (IX.), eztu (I., IV., IV., V., V., V., VI., VII., VII., VII.)
 dute: badute (I., II., IX.), dute (I., I., I., III., III., III., III., III., III., III., III., IV, IV., V.,
 VI., VI., VI., VII, VII., VII., VIII., VIII., VIII., IX, IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX.,
 IX., IX., IX.), dutela (I., II., II., IV., IV., VI.), duten (II., III., III., VII., IX., IX.),
 dutena (IX., IX., IX., IX.), dutenac (III., IV., IX.), dutenean (III.)
 guenduque: guenduque (II.)
 nau: nau (II., II.)
 nion: niola (VIII.)
 nituen: nituen (VI.)
 -nu: banu (VI.)

nuen:	nuela (VIII.), nuen (VIII., IX.)
nuque:	nuque (VI., IX.)
-lu:	balu (I.)
-lute:	balute (III.)
zuen:	etzuela (VIII., VIII.), etzuen (sarr.), etzuenac (IX.), zuela (VIII.), zuen (I., III., III., III., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., VIII., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX., IX.), zuena (sarr., III., VII., VIII.), zueneco (VIII.)
zuten:	etzuten (III., IV.), zuten (I., III., III., VIII., IX.), zutena (I.)

*EZAN

beza:	beza (IV.)
dezagu-:	dezagun (VII.)
dezaque(e):	dezaque (II., VI., IX.), dezaquee (III.), dezaquean (II.)
dezaquegu:	dezaquegu (IX.)
dezaquet:	dezaquet (II.)
dezate-:	dezatela (III.), dezaten (IX.)
dioza-:	diozala (IX.)
ditza-:	ditzala (VI., IX., IX., IX.)
ditzate-:	ditzatela (VII.)
ezazu:	ezazu (VII.)
ezazute:	ezazute (IX.)
itzatzu:	itzatzu (IV., V.)

“Andre elorrioarraren erretorica” deitzen den testu-zatian bada pasarte bat bizkaierara egokitua-edo datorrena. Hona han ageri diren adizkien zerrenda eta horietako zenbaiten adiera:

banoa

baquizu

bazara

bazau (ezagutu-ren erroko “badazagu” trinkoa (‘ezagutzen du’), berorika emana)

bozu (‘baduzu’)

cituban

eben

(al) eguian (‘ahal zuen’)

eutsan

ezpozu (‘ez baduzu’)

iacan

zaitte

EUSQUERAREN

BERRI ONAC:

ETA ONDO ESCRIBITCECO,
ondo iracurteco, ta ondo itzegui-
teco Erreglaci

CURA JAUN,

TA ESCOLA MAISU CELOSOAI
Jesuf-en Compañiaco Aita Agustín Car-
daberaz ec esq̄ueñten, ta dedicateen
diezteenac.

1761.

Urtean.

BEAR DAN BEZALA.

Irúñean Libruguilic ANTONIO CASTI-
LLA-ren echean.

IRACURLEARI

BERRI

ONAC.

RROMAN, ERRIA-
ren errenta andi, era
fama ate andiagoo-
requin , ondo itze-
guiten icasteco , edo
Eloquenciaren Esco-
lac aurreneco idiqui
cituenac , MARCO
FABIO QUINTI-
LIANOizanzan. Au

Aurre andi ascoc diotenez, jaiotzez, edo be-

A 2

re

4

jatorriz gure Españaco Semea omenzatz
 Escola oiec , conseju andiaz , ta berariaz Er-
 romac paratu cituen , gazte alperrac galdu,
 ta munduaren defonragarri izangociranac,
 ondo aci , ta Erromaren onragarri izancite-
 cen. Escola orietan oguei urtetan Mailu
 onec Erretorica gende gazteai chit ederqui
 eracutficien : eta Icasle, edo Dicipulo seña-
 latu asco ateracituen : eta besteena artean Pli-
 nio bigarren , edo gazteena bat izanzan. Ci-
 ceron-en urrengo **QUINTILIANO** esan,
 edo contatu oida : eta onec , arc baño ere
 obeto gauzaren batzuec beguiratu , ta len
 baño molde obean , ta arguiroago aguertu,
 edo utcicituen.

Oguei urteac aimbeste genderi eracasten
 igaro , eta Marcelo Victorio bere adisquide
 laztanaren erreguz , onen. Semearenzat,
 amabi Libru, munduan chit estimatuac, orañ
LETRA EDERRAC deriztenac ondo icas-
 ten asitceco, eguincituen. Orietan Mailu agu-
 do , ta suave paregabe onec , aneñaco Au-
 tore Erretorico , Poeta , ta beste guizon
 andi lenagoco gucietan icusi , ta icasi zuena,
 iñorc bestec ez bezala , moldaturic emanci-
 gun : eta gazte : bat aurtatunetic nola ondo
 aci beardan, A, B, C-ric asi , ta guizon pre-
 tu , chit jaquinu , edo biribill eguin attera-
 ño,

ño, LETRA EDER gucien icasteco bide,
ta lecioac beguien aurean claro ifintcenditu.

Orañ bada, Iracurle Cristava: baldin
Quintilianoc, Marcelo bere adisquide cu-
tunagatic, ta GETA aren semea mundura-
co ondo acitceagatic, amabi Libru, aim-
beste erregla, ta lecio banaca arguituaz ate-
ra bacituen: guc gure Jaungoico gucien Ai-
ta maiteagatic, ta animen salvacioagatic cer
ezdegu eguin bear? Ah! Batetic bestera af-
co dijoa! Gure intencioaren aldean arenac
cer icusi etzuen. Arc lurreraco, guc ceru-
raco: arc guiza arteraco, guc Aingueru
arteraco umeac ondo acitcea naidegu: eta
gucia, ez gureztat, baicic Jaincoaran glo-
riaraco izandedin. Baña ori, edo aldeguna
eguiteco, goragotic edo anciñagotic asi, ta ur
garbia bere jatorrizco iturritic artu beard-
gu: ta Euscararen berri beste izqueretatic no-
labait atera beardegu.

I. §.

BESTE IZCUNDEEN ALDEAN EUSCARA.

NOiz, ta nondic, edo nola gure Eusque-
ra ononz etorrizan norc daqui? Ce-
rutic, edo Jaungoicoagandic, guizonen af-
macio gabe, orien gañeco gauza bezala
etor-

errotizala Eufcarac berac bere efa eder, & armonia paregabean ondo seguru eñaten, edo adierazotcendu. Beste Izcunde, edo Lengoageac, norc daqui nastu, ta batera, ta bestera nola ibillidiran: Eufquera Jaincoac nai, ta menditarre oietan, beti nalgabe, beti garbi, beti segu:ti beregan gorde izanduda.

Chancheran eñan oida, edo Eufcaldunac eñan oidute, Jaungoicoac Paradisuan Adan gure Aitari eufqueraz: Adan non cera? eñanciola. Eufquera Jaincoaren gauza bezala, araco, ta edocēñ lecutaraco diña bazan, Jaincoac ala nai izan balu. Baña gauza ciertoa da, Jaungoicoaren izqueta Paradisuan, ta guero ere, Hebreoz izanduzala. Fedec Eñcritura sagraduan eñatendigu, Munduaren asieran, guizon gucien Izcunde, ta Lenguagea bat, era bacarra zala: „Erat autem terra labij unius, & sermonum eorundem. Gen. 11. „Gure Aita Cornelio á Lapidec, Eleizaco Doctore, ta Interprete fantuaquin contra atera, ta dió, Lengoage, edo Izcunde ori Hebreoazala, ta onec berac mulla ta zortci eun, ta gueiago urte bācācāc mundu gucian irauñdu, ta servituzuen, aurrenetic Babel-co Torretzarra añarteraño: orduan Lengoageen naspilla izanduzan: ta arrezquero ere nalgabeco Hebreo gar-

garbia nſatcen zala , dió gure Cornelioc. 7

Heber Jaungoicoaren guizon , ta Abraan fantuaren Afaba erená , edo irugarren Aitonac , Abraan , Ifac , Jacob , ta bere ondo-rengoquin , Jaincoaren Fede , ta Paraditico Lengoage fantua gordezuten. „ Heber „ vir ſanctus...á quo orti , & dicti ſunt He- „ braei , qui primigeniam Paraditi linguam „ Hebraeam cum vero Dei cultu ſoli retinue- „ runt. Cornel. in c. 10. Gen. „ Eta au be- rau lecu alcoran dió. Babel co Torreá aſi ar-teraño Lengoage Hebreo bacarra , ta guciac aditcezutena zan : eta ango bearguilleai go- goa quentceco Jaincoac izquera berriac emanciezten : batari Griegoa , beſteari Lati- ña , ta orrela : guztitan berroguei , ta ama- boſteraño , dió gure Cornelioc , ta orre- quin guciac naſtu , elcar ecin aditu , eta gui- zonac munduan banatuciran : oiec berro- guei ta amaboſt familia ciran. Corn. in c. 11.

Anciñaco Izquera zarren artean , gucién lenen , aurreneco Ama , ta aſiera bezala. Hebreoa beti contatcenda , ta onegandic Syriaca , Caldeoa , ta Arabigoa , fortu , ta jaiocirala: Latiñetic Italiaco , Ungriaco. Fran- ciaco , ta Eſpañacoa , eta beſteac orrela: „ He- „ braica matrix , & genitrix , & Syriacæ , Chal- „ daicæ , Arabicæ : Latina Italicæ , Valachi- „ cæ

8

„ cæ Gallicæ , Hispanicæ , &c. Corn. hic. „
 Baña Eufquerac , Gaztelaniac bezala , aidea-
 tafun orren urcoa, nola dan umeaquin ama-
 rena, ta Latiñaren ume nola datequean, edo
 nondic batac bestearen antza duen , proba-
 tcea, orren erraz ezta.

Dana dala , anciñatic orañ bezala Griego,
 ta Latiña beti estimatuenac izandudira : eta
 baldin Latiñac, eta Griegoac berac itz , boz,
 edo verba alco Eufcaratic artuac badituzte,
 ondo claru Aita Larramendic eracustenduen
 bezala , Eufquera aiequin batean , edo lena-
 go zan señaleara, eta Izcunde lenen , edo aur-
 renecoetic bat Eufcara zala. Nola nai,
 cierto da , Latin , ta Griegoac batac bestea
 apañtceco elcarri etcua eman , ta lagundu-
 diotela , ta Lengoage gucien artean aurrel-
 cua beti artu , ta eramandutela. Guizon ja-
 quinsuen artean beti ibiltcean oien zori ona
 egonda. Munduaren partetic aguirienetan
 jaquindan gueiena , Griegoz , ta Latinez es-
 cribitu izanda : eta ambeite Libru ondo es-
 cribitceco , ta oriec bear bezala iracurtceco,
 efan , edo itzeguiteco bietan Erregla on al-
 co emandira.

Anciñaco Filosofo lenenac , Erretori-
 coac , ta are gueiago dana , Eleizaguizonic
 andienac , Mañuric jaquinsuenac , Espiritu
 San-

9

Santuaren arguiaz guidatuac , beren ceruco
 Libruac Lenguage bietan escriptucituzten:
 ala Ignacioc , Policarpoc , Justinoc , Cle-
 mentec , Tertuliano , Origenes , Cipriano,
 Laftancioc , ta beste Escriutore santuac. Elei-
 zaco lau Dotore Griego , Atanasio , Basi-
 lio , Gregorio Nacianceno, ta Crisostomoc,
 nola lau Latino , Ambrosio , Geronimo,
 Agustino , ta Gregorio andiac , ta oien on-
 dorongo guciac. Au dudaric gabe dicha
 andia da.

Izcunde estimatu oiec biac ere beren ore-
 ñac , edo tachac bacituzten len ; baña gue-
 ro , ascojaquiñen artean oidana , egunoro,
 ta obeto poliquitu , ta apañduaz biac joan-
 dira. Orañ dacuscuna da , Jaquinsuen , ta
 Jaquinzaleen Izquera , edo Lengoageac La-
 tiña , ta Griegoa dirala : ta Latinaren estima-
 cioa are andiago da , ceren Eleizaren Izque-
 ra santa dan , eta gure Fedeco Libru sagradu
 guciac Latiñez daucatcigun.

Gure Eufquerac bazter oietan orrelaco
 Guizafeme andien patu onic izan eztu . Baña
 Latin , ta Griegoac ascojaquiñen dicha , ta
 gloria ori izan badute : bere modura mara-
 villa chiquiago ezta , baicic miragarrizco
 prodigio andiago , nola Eufquera soll soll,
 bacarric , edo nic eztaquit nola , biciric aim-
 bes-

70

beste seculetan egondan, ta dagoen: añ berez, ta beregan, añ argui ta garbi, bere erio ta aerie guicien damu gorri gaitoan badere. Alerre, aico eguequi, Eulquera galduda. Baña ori ezra Eulcararen, ezpada Eulcalaunen detonra: bada oiec poliquitu, apañdu, ta edetu beartean, lotfari gabe berac beren naguitunez itfustu, larrutu, ta deleguin izandute.

Baña, gure Pobrecho on aicoren animac salvatceco, Eulcarac burua jasorcea, Jaincoac naidu: gure Baierrietan gende prestuac dirauten artean, Eulcarac iraungodu. Etan oidana: oiei lepoa ebaqui, edo bicia quendu gabe, Eulcara ecin utci, edo quendudireque. Jaungoicoaren vorondate jaquina da, aren Fede, ta Legueco Mysterio escutatu, ta Doctrina salvatceco beardana, Sacerdote Jaunen Ministerio sagraduetan, Eulqueraz baicic emen eguin, ta esan bear ezdala. Ta lengo utzaquiatic orañ edolaric ezdute aicoc: bada AITA MANUEL LARAMENDIC, neque gogor, ta estudio, etan albaño andiagorequin, ecin izango, ta ecin eguingozana, bere Artean eguini, ecinac eta nequeac lazqui garaitucituen, ta ori, ta bere Iztegui, edo Diccionarioa, Maisuac bezala emandizquigu.

II. §.

EUSQUERAREN IZQUERAC,
edo Dialecto. etc.

ITsu itsuan ascoc esanoidu , Eusquera ascoc dirala , edo erri bacoitcean bere Euscara dala ; baña cer dioten ezdaquite. Ezta ori eguia : Eusquera bat da. Euscara bat onetan , eguia da , Dialecto , edo izquierda alco dirala. Autore graveetan ascotan iracurten det , Griego an host Dialecto ciradela : Aticoa , Aelicoa , Doricoa , Jonicoa , ta Comuna , edo guciena. Onela bada Francian , Nafarroan , Bizcaian , Araban , ta Guipuzcoan , beren Izquerac , bacoitza bere erara dira : ta ori gauza berria ezta.

Onen gañean ere A. Larramendic Arrean , ta Izteguien gucia , edo gueiena bestec ez bezala , Erregla seguruaquin eracultendu , baldin Euscaldun jaquinzaleric bada , eta oiec Jaincoaren gloriari , ta animen onari beguiratuaz , orietan dacartcien avifoac ondo icusteco pena , edo neque puscabat arteco gogoa badute : baña lastima da : Libruac iracurten , ta mesede , edo oneguiña czagutu , ta estimatcen baño , esquer gaitoac ematen errazago da. Nere animaco
fen-

beste feculetan egondan, ta dagoen: añ berez, ta beregan, añ argui ta garbi, bere erio ta aerieo gucien damu gorri gaitoan badere. Alere, aico eguequi, Eulquera galduda. Baña ori ezta Eulcararen, ezpada Eulcaluunen detonara: bada oiec poliquitu, apañdu, ta edertu beartean, lotianic gabe berac beren naguita- tuez itzustu, larrutu, ta deleguin izandute.

Baña, gure Poñrecho on aicoren animac saluateco, Eufcarac burua jatortea, Jaincoac naidu: gure Baerrietan gende preftuac dirauten artean, Eufcarac iraungodu. Efan oidana: oiei lepoa ebaqui, edo bicia quendu gabe, Eufcara ecin utci, edo quendudireque. Jaungoicoaren vorondate jiquina da, aren Fede, ta Legueco Myfterio efcutatu, ta Doctrina saluateco beardana, Sacerdote Jaunen Ministerio fagraduetan, Eufqueraz baicic emen eguin, ta efan bear ezdala. Ta lengo utzaquiatic orañ edolaric ezdute aicoc: bada AITA MANUEL LARRAMENDIC, neque gogor, ta estudio, efan albaño andiagoarequin, ecin izango, ta ecin eguingozana, bere Artean eguinic, eciñac eta nequeac lazqui garaitucituen, ta ori, ta bere Iztegui, edo Diccionarioa, Maisuac bezala emandizquigu.

EUSQUERAREN IZQUERAC,
edo Dialecto.ii.

ITsu itsuan ascoc esanoïdu , Eusquera ascoco dirala , edo erri bacoitcean bere Euscara dala ; baña cer dioten ezdaquite. Ezta ori eguia : Eusquera bat da. Euscara bat onetan , eguia da , Dialecto , edo izquierda ascoco dirala. Autore graveetan ascotan iracurten det , Griego an bost Dialecto ciradela : Atricoa , Aelicoa , Doricoa , Jonicoa , ta Comuna , edo guciena. Onela bada Francian , Nafarroan , Bizcaian , Araban , ta Guipuzcoan , beren Izquerac , bacoitza bere erara dira : ta ori gauza berria ezta.

Onen gañean ere A. Larramendic Arrean , ta Izteguian gucia , edo gueiena besfec ez bezala , Erregla seguruaquin eracultendu , baldin Eufcaldun jaquinzaleric bada , eta oiec Jaincoaren gloriari , ta animen onari beguiratuaz , orietan dacartcien avisoac ondo icusteco pena , edo neque puscabat artceco gogoa badute : baña lastima da : Libruac iracurten , ta mesede , edo oneguiña ezagutu , ta estimatcen baño , esquer gaitoac ematen errazago da. Nere animaco
fen-

ONDO ITZEGUITECO , TA ESCRIBITCECO
Molde, edo Artea.

E Scribitcen asi baño lenago munduan itzeguitenzan. Baña ondo itzeguitea, ta ondo escribitcea gucia bat , edo berbera deritzala , dio Quintilianoc : „ Mihi unum, „ atque idem videtur benè dicere , ac benè „ scribere. L. 12. c. 10. „ Onetaraco lenengo Artea , edo Erreglac emancituena, Elocuenciaren Aita , edo ederqui itzeguiteco Moldea aterazuena, Isocrates izan omenzan. Quint. L. 2. c. 15.

Gramatica, edo Molde au dat : „ Ars emen- „ daté loquendi , & scribendi. „ Efan naidu: solecifino, barbarifino , uts , edo falta , gue- zur , ta oquer gabe , zucen , ta beren lecuari ondo itzac efatea , edo escribitcea : eta onetan Isocrates chit argui , zorrotz , ta diligentea izan omenzan. Latinez itzeguitea , ta Arte , edo Gramaticaz , edo onen erreglaz batean itzeguitea , ezta gucia bat , dio Quintilianoc : „ Aliud esse Latiné, aliud Gram- „ matice loqui. lib 1. cap. 6. „ Ori berara orañ : Erdaraz , edo Eufqueraz itzeguitea, eta Arte , edo Gramaticaco erreglaquin ondo

do itneguiter, ezta gucia bat : eta bat, eta berbera, da arrazoia.

Ondo, ta bear bezala escribitcen, ta itzeguiren icasi dutenac, Isocrates baten, ta guero Ciceron, ta Quintiliano ren aleguimbici, ta berezquirozco aien diligenciaci asco zordie : ori erreglaquin eracusteco, A. B. C. edo Alfabetoco letra guciac banaca icusi, beguiratu, ta elanainatu cituzten. Berealaeoan, edo beangoan gucia idoro erzuten, ta utfac betetcea, ta sobrac quentcea asco costacitzaien : Griego, ta Latina ondo janci, ta apañtceco edergatti asco billatu, ta beren aleguin gucia eguinzuten.

Guero, edo onontzago, orañ milla ta laureun urte bezala Eleizaco Fguzqui argui eder San Agustín bat onetaraco bere lecio, ta erreglac, Gramaticaco Libru bat esribitu, ta gazteai A. B. C-ticasi ta eracusten jarrian. Maisuen Maisu andi San Agustín bat onezaz dedinatu erzan, ta onra anditzar artuzuen neque au, Jaincoaren gloriaraco, ta animen oneraco. Cergatic bada, Eufaldunac orrezaz dedinatu beardure? Oneran, neque gogorraz, Aita Larramendi batec jardunzuen, ta berac dion bezala, ez bacaric gure Provincia guciz Nobleaten, ezpada Jaincoaren gloria gatic, ta animen salvacio-

vacioagatic , ta ori Elizaco Eufcaldun Maisu, Confelore, ta Predicadoreetan obeto seguratu , ta errazago eguiteco. Au bere marabillazco Gramatican eguinzuen : obra on andia au cerzaz pagaticodiogu ?

Bizcaian , baira emen gure artean ere , Sacerdote Jaun asco icusi ditut Escoletan obra on ori celo , ta arreta andiaz eguiten : obra obeagoric Errienzat ecin , ala fede umeac ondo azitcea baño , eguindezaquee. Argatic Maisu , ta Guraso umeai eracatsi beardienac , ori ondo eguiteco Erreglac bearrago dituzte, Seme , ta alabac chiquitatie Etcolan Erdaraz , ta Eufscaraz , edo guztitara oitu beardira , ta arrazoi gabeco lotsa beltz gaitoa pisatu , ta quentcera. Bestela cer lotsa gaito itfusiagoric , Eufcaldun galtzadun , edo guizon eguin bat , lau errenploi Eufqueraz ecin iracurriric , ez atcera, ta ez aurrera lotu , ta icustea baño ? Ta origucia cergatic ? Añ aisa , ta erraz lau egunean Libru bat iracurtcen ez equin , edo jarduteagatic. Lau eguneco egercicio pisca batequin seguru Erdaraz bezala , edo aisago Eufscaraz iracurtcera eguingocera : eguin , ta iracurri , ta nequeric , ta lotsaric eztago.

Emen Guraso , ta Maisuac falta andibat erremediatu beardute , ta gure Eufquerari,
orañ-

diran gauzac ondo aditu , ta zucenduco dituzte? Icusten deguna , da : gazteac Latin gramatica icasten dutenean , naiz Gaztelaniaz , naiz Francesez , naiz Eufqueraz itz eguiten dute , ta ori eragozten ezdiete. Gramaticaco Mailu famatu bat gure egunean izanzan. Latin gauzac ere Eufcaraz eracusten cituena : ta Frances Eufcaldunai Gramaticaco Erreglac Eufcaraz adiraci , ta eracusten diezcate. Ala ez Escolan , ta ez Gramatican Eufcara beñere utci bear ezta.

Soldadu Jaun onec arrazoi andia ceucan. Aldatequean disparateric bidegabeena da, Eufquera gazteai debecatu , ta madaricatu balégo bezala castigatu , ta eragozte. Escolan bertan eracatsi ordu onean , ta Erdaraz jardundezatela ; baña guero libre , naiz Eufqueraz , naiz Gaztelaniaz : orrequin bietera eguingodira. Bestela Gaztelara gazteac badijuaz : an burla , ta lotsa andien costuan badere ,⁴ Erdaraz icasten dute : ta nola Eufquera quendu cieten , ta jarduten ezduten, beren Erri , edo Echeetara biurtcean , alde gucietara barregarriac oidira : ta eguiac esan oida : Gaztelania ez icasi , ta Eufquera bai aztu. Guero emen lotsa andiaz dacuscunai ez itzeguiteco , ta ez elcar aditzeco , Erdarazco , ta Eufcarazco naspilla moldacaiz , eta nazcagarribat eazunoida. Bedei-

Redeica nic daqueian Maestra estimagarri
 erreipeto andico bat, bere gracia onarequin;
 ta castigu gabe une inocente, sei urtecoaz
 ere, Eufqueraz, Erdaraz, ta Latinez ber-
 din, chir trebetan andiaz, ta ederqui so-
 tianic gabe iracurton Eracasten diena. Ojala
 ori bera Maistu guciac eguiten balute: mu-
 til mutu, lotu motel guchiago Errietan
 izango, litzaque. Baña utseguitcan, oici so-
 seguz, ta gracia onean, nola ondo iracur-
 r, edo efan bearduten, adiraci bearzaie, eta
 ez bildur, ta icaraquin. Oitu beardira, ez
 emengo Izqueran bacarric, ezpada edoceñ
 Dialectoran, eta Francia, edo Nafarroaco,
 edo Bizcaico Libruetan ondo, ta trebe iracur-
 tera. Onetaraco diran Erreglac ondo gor-
 detcen badira edoceñ Eufquera chitez be-
 raa, suave, ta gozoa ertengoda: eta dea-
 dar, izu, ta golpe gabe, ezpada onez eguti
 guchian ondo esanzan, ederqui ta nai beza-
 la iracurtera gure chiquiac eta andiac eguin-
 go dira. Au gauza ciertoa da.

IV. §.

ONDO ESCRIBITCECO ERREGLAC.

ONdo iracurteto, lengo ondo escribi-
 tu bearda: ta nola ondo escribitceac,
 utco laguntcen dueniala gaizqui escribitceac,

B 2

ondo

ondo iracurtea asco eragoztendu. Ta ondo
 escribitcea cer da ? ORTHOGRAPHIA,
 Griegoz , ta Latinez ,, Recta scriptura , vel
 ,, sciencia recte scribendi : zucen , edo bear
 ,, bezala escribitceco jaquindea , dio Quinti-
 lianoc. Lib. 1. cap. 7. ,, Juiciozco Maisu,
 Jaincoaren celoa duenac erraz dacus , Euf-
 queraren Gramaticac ceñ arrazoi andiaz nai,
 ta escatcenduen , Escolamutillac baño Esco-
 lamaisuac ori obeto jaquin bear dutela : bear
 diran letraquin ondo escribitceco Erreglac
 berac obeto icasi , ta aurrai arretaz , edo
 contuz eracusteco.

Ufadio charrai berneac ebaqui, esan oida:
 ta alfernicaco letra asco utci , ta iteez esaten,
 edo aoz pronunciatcen dana garbirø escribi-
 tuaz , obeto , ta errazago acertatucoda: one-
 tata oitu , ta eguin , ta gogotic equin, ta las-
 ter , lau egunean orretata eguingocera. Ba-
 ta ta bestea oiturac dacar : oiturac dacar er-
 raztura. Ascoc ez beardan , ta itceguiten dan
 guifa, ezpada buru gabe , ta nola nai escribi-
 tcen dite , ta argatic nequez , ta gaizqui ira-
 currenda. Gauza cierto , ta eguia bera da,
 juicioa duenarenzat , Eufqueraz escribitcea,
 ta iracurtea , Erdaraz , ta Latinez baño , as-
 coz errazago dala. Eufquerac beste f.engo-
 goac baño Erregla guchiago, seguruago , ta
 ascoz

afcoz errazagoaz ditu. Eguia au, nai badozu, laster arguiro icusico dezu.

Latin, ta Griegoac ere, Ciceron, ta Quintilianoc diotenez, lenago tacha asco cituzten: guero Oarcari jaquinsu oien bien erre-glaquin gauza ascoran poliquituaz, beren era eder, edo primorean gueratu ciran. Baña nola? Ecin contatu alaco erregla, ta avisoaquin. Bedeica gure Eufquera: bego deritza: cer du cer iculi. Oneran privilegiatua da: erregla guchi, baña seguruagoaquin contentuda.

A, B, C co Letretatic Maisu orien, ta San Agustín baten guisa, guc ere Eufqueran añi bear degu. Munduan lendabico Letrac asmatu edo, idoro cituztenac, CADMO, ta EVANDRO izandu omen ciran. Latiñean amatei letra jaquiñac ciran: guero besteac billatu, ta orañ bear dituenac baditu: Eufqueran orobat icustenda. Besteren batec, nic baño ofa-sun, ta lecu gueiagorequin Eufquerazco gauzac obeto moldatu artean, erraz ta ondo es-cribiteco urrengo Erregla oiec zuc gorde itzatzu.

1. Erregla. A, e, i, o, u: boñt letra oiei Vocalac derizte. Vocalac eñan naidu, aoz bera eñateco, beste letren bearric ezduena, eta berabacarric berez eñaten dana. Boñt le-

tra

tra oriez Eufquera chit asco baliatcenda.

2. en Erregla. A, B, C, edo Alfabetoco beste Letrai Cononanteac derizte : efan naidu , ez berez , edo hacarric , baicican Vocal aquin batean aoz eñaten diranac.

3. Confonanteen artean batzuez Semivocalac , besteac Mutuac dira. Mutuac , edo aoz eñateco ots guchi eguiten dutenac zortzi oiec dira : B, c, d, g, k, p, q, t, Semivocalac , edo aoz eñateco Vocalen guifa diranac beste zortzi oiec : F, l, m, n, r, í, x, z, Oiec aoz eñaten dira : efe, ele, eme, ene, erre, efe, equix, zeta.

4. S. Agustín en lenengo lecioada itz, edo dicioen añiera , edo nola añi bear diran , ta cer letraquin. Eufquera , Latiña bezala , letra gueienaz baliatcenda , ezipada K, R, eta X az.

5. R , edo r-az añitcendan itz , boz , edo verbaric batere Eufquerac berez ezdu , eta au Eufqueraren erregalia andia da , bada R, edo r errea bere garratzalunagatic zacur letra eñan oida. Eufquerazco Diccionario, edo itzen Vocabularioa eguingo baliz, letra R, r, oso ta bici urci bearco lirzaque. R, r, erreari aoz eñaten añitceco E , edo A aurretic beti eranñi bear zajo: ala Arrazoia, Errosarioa, Erreca, ta orrela añitcen dira beti.

6. K.

6: K. Letra onen, edo Griegoen ²³Kaparen bearric batere Eufquerac ecertaco ezdu: orren lezuan c, edo q, baditu: K letra onen Eufqueraz ezta cer escriptu.

7. X, x. Equix au Eufquerac berez iñoizere bear eztu: ta ori ez ufatcea aurren zat obeda: g, edo gea orren lecuana badegu: ta esaten dan bezala escriptu bearda: Egemploa, Egercicioa, Egercituā, ta besteac: Egfaminadorea, egfaminatu, naiz esaminatu f batequin ondo esaten, ta escripticenda.

8. H, h. Achea letra dan, edo ez, Auto-reen artean eztabaida andiac dira. Naiz letra, naiz aspiracioa dala, edo beemenciaz soñu gogorra ematen duena, emen gure Eufqueran, ta Bizcaian, Ache ori alfarricaco, edo seruitcen ezduen gauza da. H ori izquetan batzuec Ge, besteac Jota eguitendute Guc orrelaco aspiracio begemente, edo behementeric ufatcen ezdegu. Abraham esateco, Abraham diote. Quen ortic: gure Eufquera suave eztizcoaren zat soñu ori ezta.

9. Cha, che, chi, cho, chu, Eufquerac chit ascotan du: ta emenche, ta onetanche bai Achea ondo datorreia. Achaz, Achim, Ezechias, Joachim, ta Escriitura sagraduco Hebreo en orrelaco Icenac ch orren ordean c, edo q, bacarraz escripticea Eufqueraz aurren-

renzat obe da : Acaz , Aquin , ta Joaquin : ta Libru berrietan Joaquin dator.

10. Q, q. Onen berriric anciñacoac etzuten , ta qu cer zan etciequiten : ta guero ere nequez artu zan. Quintilianoc L. 12. c. 10. cion , qu efatean , beste letra , edo fylabac latzac , eta gogorrac biurtcen cirala. Latinac u eransi cion , eta bere Erregla du : „ U se- „ quitur post q semper, semperque liquefcit. Biz ordu onean , eta gordebeza ; baña alaco u , edo letratic ezpaliz bezala , beti jan , utci , urtu , edo defeguien bearda efcribitcen dan u ori. Latinari Eufquerac garratcendio one- tan : ca , que , qui , co , cu , efaten dan be- zala efcribitcendu.

11. J, j. Jota Eufcararena ezta baicic Er- daratic artu , edo etorria. Eufcalerrietan len ia , ie , io , iu ufatcenzan : ta orañere Bizcaian afcotan elatenda : ian , iauna , monia , ta ez jan , jauna , monja : au erantia da.

12. U, u; vocala deritzana Eufquerac ufa- tcendu ; baña V, v, latiñez confonante deri- tzana berez guchi beardu. Eufquerazco itce- tan? orren lecuan B, b, efateco , ta efcribitce- co errazago , ta obeago du. A. Iarrantendic ondo dio , Eufquerazco itzac beren jatorriz- co fuftraiean ez v, ezpada B, b, dutela : bat , bi , baliente , beemete , bera , beraa , fuabea ,
go-

gubernatu, ta besteac. Ori bera Icengañetan, edo apellidoetan, Echabe, Echeberria, Mendizabal, Zubimendi, Zabala, ta Cardabera bere Dicionarioan dactar, eta orrela besteac: gucia be arequin: eta aurrezat iracurten, ta escribitcen icasteco, Erregla au ascoc obe da.

13. N, n: ene fuerteari berez duen indarra quentceco Eusquerac du ña, ñe, ni, ño, ñu: Erdaraz Año, daño, dueño, Señor duen, ta dion bezala. Ascoc aurretici bat usatcendu: baña i ori utci, ta orobat, edo berbera da: Baña, baño, beñ, gañean. Año, daiño, dueño, Señor escribitcen ezta: baiña, baiño, beñ, certaco? Obe da baña, baño, &c.

14. S, s, fuerteari bere indarra quentceco Erregla ori bera gorde bearda: Eusquerac ña, ñe, ñi duen bezala, aoz esateco, ta escribitceco du sa, se, si, so, su: eta onclax, edo equixaren bearric ezdu. Auge, orige, onelage, orrelage, Fleja, gajoa, ta beste onelacoac indarra quendu, ta errazago dira: Aulse, orife, asefa, Elefa, gasoa. Bizcaian onelaco ascoda, emen ere bai. Oñatin *azetia*, edo *aizaria*, *ascria*, edo *asaria* diote, eta orrela escribitu bearda. T, t, fuerteari ori bera eguin diteque. Nafarroan, ta emen ere t suabeago eguiteco tt bi orobat escribitcen dituz-

dituzte : *Atta*, *gutti*, *eguitteco*; *dictat*, *ditugu*,
etc. ta, te, ti, *ambat da*, *Tata*, aur bati *efate-*
co, ta ta, edo tta, tta *fuabeago elaten*, edo
eguitenda.

15. Ele, edo li biñaca indarra quenduaz
 diccio, edo itzen erdian ascotan ditugu, itzen
 alieran : *lilluratu*, *lillura*, edo beguiac *illun-*
tcea, *lloba*, ta *llobaidea*, *besteric ezdaquit*,
otedan. Eufqueraren gauzaren batzuen ga-
 ñean A. Larramendi bera ere eracusten di-
 tuen gauza, ta erreglaren batzuez conten-
 tu ez oida : ala beñ baño guciagotan berac
efandit : eta Aita Manuel batec au dionean,
besteoc cer efango degu? Ala Provincian,
 nola Nafarroan, ta ere gueiago Bizcaian, itz-
eguiteco, edo aoz *efatean*, itz *asco labur-*
tzen dira, bai ta letra *asco trucatu* ere : b, d,
 f, p, t, bata *bestearen lecuan*: ala *besatua*, *peca-*
tua, *farrez*, *barrez*: *ihñi*, *ipiñi*, *ibeñi*: *oficio*,
opicio: *alferric*, *alpernic*: *ezda*, *ezta*: *ezder*,
ezter, *eztezu*, *eztu*, ta orrela *beste asco*, *baña*
jaquiñac, ta *errazac*. *Ufo*, ta *costumbreac*
gucia eracustendu.

V. §.

ONDO ITZEGU ITECO BESTE ERREGLAC.

E Doceñ Lengoagetan itzeguiteco, aoz
 efan, edo pronunciatu, guztia bat da:
 eta

eta aoz efatendan bezala eſcribitcea , eta eſcribitcendan bezala gucia iracurtea , erregalia andia da. Au beſte Izcundeac ezdute; baña Eufquerac bai.

Letra biñacacoen gañean Erregla ſegurua: *ll bi*, *ta rr bi*, bere dicio , edo itzen erdian Eufquerac chit aſcoran ditu : ta gucienean berez , oriec biac bacarric bai , ta beſte biñacaco letratic batere eztu. Latinac puntuan beñ , *bb bi*, *cc bi*, *dd*, *ff*, *gg*, *mm*, *nn*, *pp*, &c. biñaca ditu : *Abbas* , *acculo*, *addo*, &c. Orobat *Gaztelaniac* : *Accion* , *lección* ; &c. Eufquerac naiz birequin, naiz batequin: *Lecio* , edo *lecio* Erdaratic iracurteagatic , eſaten , ta eſcribitcendu. Latinac orretan bere erreglac baditu. Eufquera ariñago , ta aifago aabill , ta eſtandan abifoa bai , baña beſteen nequeric ta bearric eztu.

Itz , edo diciooren batzuetan, nola diran; eſannai , eguinnai , jannai , joannai , *nn bi*, batean dirala dirudi; baña orrela eſcritu arren , edo laſterca batean aoz eſan arren , biñaca itz batean ezdira , ezpada bitan , eſannai , eguin nai , eta orrela beſteac.

Beſte erregla jaquiña : *b*, ta *p*, aren aurretic *m* , eſcritu beardezu , ta ez *n* : ala. *ambat* , *cembat* : *amparoa* , *ampolla* , ta orrela beſteac eſan , ta eſcribitzatzu.

Aſco-

Ascorenizat nequea dirudi ; baña juicioa duenac nequeric batere eztu , esatendan bezala escribitcean : tza , tze , tzi , tzo , tzu : tía , tle , tli , tío , tlu . Eufcalduna bacera , aleric oartu gabe , ta alacoric ezbaliz bezala , neque gabe , zuc itzeguitean , or escribitudan bezala , beti esatendezu . Aita Larramendic arrazoiaz , ta ederqui diona : tza , edo tía , orretan , t , eta z , edo t , eta f , , ori urren-go bocalarenac dira , ta zuc aoz biciro esanaz , edo t , eta z ; edo t , eta f , golpe batean bezala , pronunciacio , edo esatera gracioso , edo sonu oneco eguitenda .

Ta eguiac balio badu , beste Lenguageen aldean , ori , ta orrelaco beste itzac escribitcea , edo esatea , cer neque da ? Orza , bio-tza , otfa , otfoa , edo stringo , strangulo , strictura , structura , edo orrelaco spectroac , esaten , errazago cen da ? Combat errazago da escribitcea , ta iracurtea : Atfa , aberatía , atfoa , atseguña , otfa , otfoa , utfa : atza , atzeguin , atzo , otza , artza , artzaia , utcia , ta beste onelacoac . Nola itzeguiten , ta neque gabe esatendituzun , ala egun bian escribitcera , ta iracurtera oriec , eta orrelaco aisa , ta nequeric aleric gabe , eguingocera , ta Erdaraz , edo Latinez baño errazago .
Apaiz asco chit erraz escribitcera nere con-
se-

fejuz eguindira: zu guchiago etcera, ta bear-
bada obligacio guciago dezu.

Zure Jaungoico arequico dezun obliga-
cio au ondo ezagutu, ta orri ondo eranzun
nai badiozu: aren onrari, zure onari, ta
Jaunaren vorondatea eguireagatic, anima
ascoren provechuari, bear bezala beguiratu
nai badiozu, befteric bear, ezta, ta befteric
escatcen ézdizu, ezpada fede, ta gogo onaz,
vorondatea pusca bat, eta egun guchiago
neque ariñ bat: asitcea costaco zaitzu, ta
bereala, orañdañoco mamu izugarri, ta
eguiazco iduripenac escuaz bezala, quendu,
ta aienatucodira. Orañ Eusqueraren Grama-
tica ederra icustera gdacen.

VI. §.

EUSQUERAREN ARTE, EDO GRAMATICA.

MUnduac icusiduen mirari andi. edo
marabilla guztizcoeratic bat dudaric
aleric gabe, Arte au da. Onec, ez guizonen,
ezpada Aingueruen beargaja cirudien: eta
orañ egniñic beguiz icusi, ta alere ecindate-
queana dirudi. Jaincoaren milagrozcó obra
bezala da: ta Libru au escuetan iñoiz ere
artcen ezdet (ta ascotan artcen, ta iracurten-
det, ta guciago, ta obeto, albanu, nainu-
que)

30
 que) miretzi, ta Jaincoa alabatu gabe. Berari, nula esqiter, teren Aita Larramendiri berezquirozco bearciran argu andiac eman-
 tiozcan, Gramaticac dituen bazter guciac ondo barrendu; eta bere Arte preciosoan Eufcaldunai aguertceco. Lan aundi onetan ez guizon baten, ezpada ascoten burniguita, edo muelleric sendoenac eten, urratu, ta deseguin citezquean.

Alabantza guciac gañeco, ta neque guciac eragunien, ta izugarrien au ondo ezagutceco, Gramaticaren parte, ta erregladi guciac berri ondo jaquin bearda: eta Arte, esuetan artu orduco, utciac, ecer eguiten eztegu: beñ ez ece; ascotan sofeguz, ta con-
 tutuz iracurri ta ete, barrendic ondo aditceac lana, ta errua du. Au neque andia da. Juicio-
 az justicia eguiteco, ta arrazozaz sententia emateco, gauza, edo causa lenago ondo icusi, aditu, ta ezagutu bearda, ta orretaco, Jaincoaren arguiac, Eufquerari, dan bezala, beguiratu, ta eguiari lecu eman. Jaincoac arren itluac arguitu, ta mutuac escatu ditzala: gure artean ascoc ondo premia daucate. Beste-
 la, Jauna, alper da Maria maquillatu, &c. Eufcaldun alper ajolacabeai esandaquieque: Astoaren aoraco ezta ezta, baña bai belarra.

Gauza ciertoa da, Gramaticac dituen zor-
 tci

31

tci parteac, efamen ic aldatequean estuenaz,
 Maisuen Maisuac bezala an ematendituela.
 Zortci parte oiec Latinez dira : „Nomen,
 „ Pronomen, Verbum, Participium, Præpo-
 „ sitio, Adverbium, Interjectio, Conjunctio;”
 „ ta Euscarac ortela beste zortci ditu ; ”
 Icena, Orticena , edo Pronombrea , Verbo,
 edo Eraquitza , Participio , edo Partartcea,
 Preposicio ordean, Posposicioa du, edo Ber-
 tematea, Verboari darraizcana , edo Adver-
 bioa, Interjecio, edo Ezartea , ta Conjuncio,
 edo Itfalquida,ceren parte bata bestearequin
 lotutcenduen.

Zortci parte oiec bacoitza bere lecuat
 Arteac ederqui adierazotcen ditu : ondo ira-
 curriaz , ta gogotic equinaz , erraz aditcen
 dira. Oriec guciac uso , ta costumbrez ja-
 quiñac dira Euscaldunen artean , ta Arte ga-
 be, edo berez. Latinaç Cum preposicio, edo
 aurretic dijoana bezala Eusquerac Quin pos-
 posicio , edo ondorengo a hit asco usatcen-
 du. Orren lecuat Bizcaian dute Gaz. Esco-
 la mutilbi beñ batean, Eusqueraren gañean,
 beren ezta baidetan icufinituen. Bata Bizcai-
 tarra, ta beste Guipuzcoarra zan. Beren mo-
 dura aserratu ciran , ta ecin besteric eguin, ta
 deadarrari biac emancioten: Bizcarrac dea-
 dar : Quin , quin , quin ; ta Guipuzcoarraç
 Gaz,

Gaz , gaz , gaz : eta ondo aspertu:ciranean, bereala paqueac eguin cituzten.

Beste parteac , Verboaren aldean cer icu-
firic ezdute, Onen Conjugacioa , edo erabi-
dea gucia bat da,ta berari dagozquion dem-
boretan itzeguiteco banaca erabiltzea efan
naidu. Orren girabuelta,ta era ascotaco aim-
beste aldaera miragarriaz , iru dialectoetan,
cer armoniazco musica gozoaz , ta escualdi
ceñ cabalaz Verboa batetic bestera darabi-
llen , ta jocatcenduen icusi , edo enzuteac,
zoradezaque Cristava : eta A. Larramendic
onetan bere buruari , ta aleguin guciai gañez
eraguincien. Conjugacio oiec isquilimia pa-
regabea dira : eta Eufqueraren marabilla , ta
nequea , esanditeque , onetan dagoela.

Neque pusca da I. ceren TZA , TZE,
TZI , esateaz gañera, ascotan itz batean ori-
equin IZCA , IZQUI , ozca , ta orrelacoac
arquitcendiran : *Esanguinizquituten , eguingui-
ñizquituten , ta oriec bezala*. II. Itz batean Euf-
querac ascotan lau gauza , edo persona bi,
verboa , ta gauza esatenditu , ta chit luce
eguitenda : *janizanguinizquituten*. Obeda ba-
coitza apartatcea, ta escribitcea: *jan izan , &c.*
orrela iracurteco beguiac ezdira izutuco. III.
Los, las, Erdaraz bezala Eufquerac eztu , ta
ala Eufcaldunac ascotan utseguitendute : ar-
tículo

ficilo oriec Eufquerac Verboan daramaz-
qui. Erdararequin Eufquera ez aide, ta ez
bernaje da. Bere era, edo Gramaticaren par-
teac ufatecco moduan Latñaren antz gue-
iago du : ta icustendegu, Eufcaldun gazte
ascoc Gaztelaniaz baño lenago Latinez, ta
obeto icastendutela. Eufquerac neque oiec
beste Lengoageac berenac bezala baditu
ere, bere alivio, ta erregaliac ere baditu,

VII. §.

*EUSQUERAZCO GRAMATICAREN ER-
regaliac.*

CEr dion ezdaquienac, naiduena efan-
godu, baña juiciozco jaquinsuac du-
daric gabe, eguia ezagutu, ta aitortucodu.
Besteen aldean Eufquerac erregalia, ta priv-
legio andiac ditu. I. Genero, ta Preteritoen
naspilla, edo iscambillaric, besten guisa, Euf-
querac ezdu. Aimbeste erreglarequin gazte-
en buruac tormentatu, eta gueroenean cer
provechu? Beti quezca, ta beti arazoa : ta
betico egercicio ezpada, bereala oriezar-
tu. II. Icen, edo Nominativoetan ce-
ezdira? Latinac onela, Griegoac Bedei-
ca gure Eufquera : bere sei caso erregla
jaquin, ta errazac beti bere firmeac
ditu. III.

34
 III. Ori bera bere Gramaticaren beste parte gucietan seguru gordetcedu : eta au, Eufquera lasterrago , ta errazago icasi , ta ondo itzeguiteco bentaja andia dala, edoceñec dacus. IV. Latinez Superlativoa, ta Eufqueraz Gucizco , edo Chitezco Ikena derizana guc era bitan degu. Bata itz batecoa, ta bestea bicoa. Itz birequin eguitendanac adverbio oiec : CHIT, CHITEZ, GUZTIZ, edo GUCIZ, daramazqui : CHIT ona, chitez fantua, guztiz ederra, guciz galanta. Itz bateco Superlativoa , Icen bacoizari En, bere ondoren eranfiaz eguitenda. Onena, fantuena, ederreña, galantena. Jauugoico Onena Andiena , Deus O. M. Latinac bezala, efanditeque: baita Guizonen andiena, gucien gogorreña : gucietatic chiquiena : baita, gucien artean fantuena ere. Ederrisimo, galantisimo , ta onelacoric Eufquerac eztu.

Eguia da, A. Larramendic bere Diccionario, edo Izteguian Aldareco Sacramentu guciz fantuagatic, Latinetic Santisimoa dacarella : ta ufo ta costumbreac, Trinitade Santisimoa , ta Ama Virginea Santisima , Eufquera bezala eguinduela. Alere Sacramentu guciz fantua, ta Ama Virginea chitez fanta añ ederqui. Ama Virginea, Etiscaldunac dióna , Jaincoen Amaren Epitheto , titulo, edo

edo ofanfi , ta alabanzaric ederren andiena da , ceren Jaincoaren Amac bai , ta bestec privilegio ori ezduen. Eufaldunac conturic eguin ezdute , ta ez arreteman , edo aplicatu , ceen Eufquetac berez edo berariazco Icen andigarri , edo Titulo ederrac , ta beren Icenai eranfi , ta chit egoquiro , Jaincoari , Ama Virginiari , ta fantuai ondo dagozquienac badiu. Ara nola.

Jaungoicoari , ta aren Atributo , edo Perfeccio efanezgarri , edo inefableai dagozquienac dira : „ Jaungoico guciz Ona , Altu , Jaquinfu , Santuz , Justu , Bericoa : guciz „ aberats , eder , gozo , ugari , liberal , Onguille , Emannai , Emallea : Aita maite , maitagarri , maitetsu , urricalsu , beraa , piadoso , amorotoa , &c. „

Jesu Cristori dagozquionac dira : „ Jesus „ gure Bide , Eguia , ta Bicitza , Ceruco Atea , gure Juan , ta Jabea : gure animen Artzai ona , gure Redentore , Salvadore , Birtarteco , ta Maitua : gure Aitaric onena , „ Anai nagusi , Aide , ta Adisquide laztana : „ gure bideco Guida , Lagun , ta Capitan , edo „ Burua : Gracia gucien Jatortzeco Iturria , „ gure Biotzaren Bicitza , ta Biciaren Biotza , „ Graciazco Biciaren Anima , Animaren Efpirituaren izan , ta substantancia : Munduaren

C 2

„ Ar

„ Arguia, Justiciazco Eguzquia. Anima gar-
 „ bien Esposa maite, jaincozco modura ena-
 „ moratua : gure Ofasun , ta Ondasun guz-
 „ tia , ta Gloria bicia. „

„ Salomon paquetsu , ta Paqueguillea,
 „ Conseju andico Ainguerua, Sacerdote an-
 „ di , Pontifice , edo Aita Santu beticoa : Ai-
 „ ta Eternoaren Ontasunaren Antz , edo
 „ Imagiña eguineguiña , aren Gloriaren
 „ Edertasuna , ta aren Substancia edo egui-
 „ azco Izatearen ichura: Virtute gucien asie-
 „ ra , doai gucien Jarlecua , Arri bicia , Ar-
 „ gui ederra , Iturri ugaria , Ur gozo : bicia,
 „ ta jaquindea ematenduena : Arcantoi bie-
 „ tatic bat eguinzuena. Bildots culpa gabea,
 „ ta Arcume munduco culpac quentcen di-
 „ tuena. „ Oiec , ta Escritura sagradutic ate-
 „ ratcen diran beste onelaco Icen , ta Titulo
 „ andi eder asco dira : ta Eufcaldun-enzat gau-
 „ za berria badirudite ere , Eleizaco , Dotrina-
 „ co , ta Jaunaren, eta Santuen alabantzaraco,
 „ Latiñez bezala , Eufqueraz baliatzeaz losatu
 „ bearezquera. Noizbait así bearda , ta beste
 „ Lengoageac beceñ arrazoi berdiñ , edo an-
 „ dia, ta derecho jaquin eguiña degu guc, edo
 „ Eufquerac.

Onela Ama Virgiñaren , Aingueru , ta
 Santuen Icen , berai ederquien datozquia-
 nac,

nac, Santuetan Jamcoa bearbezala alabatce-
co , atera , edo eguin beardira. Bidez erren
Guraso , ta Maifuai erregutkendiet , beren
eche ta errietatic deferritu , ta gaitoen itz-
cuntzac onda ditzatela. ,, JESUS demonioa,
ta onelaco beste itzcuntza , eta ezcontza in-
fornuco itzufiac , Eufcaldun ondo acidiranen
aoan ceñ gaizqui diruditen! Jaungoico Gui-
zon eguiazco, gure Salvadoreac duen Icenic
andien, adoragarrien , ta gozoena , ta S. Pa-
bloc dion bezala, Icen gucien gañeco Ikena,
da JESUS, eta Espiritu Santuaren gracia ga-
be, bearbezala, JESUS ecin efan, ezagutu, ta
adoraditeque, ta ascoc maña gaitoa artu, ta
orrela itzeguitean Jauna ofenditcendute.

Beste ascoc, guizon bat ecertaco , edo as-
cotan gaia dala, edo agudo bat dala, efaceco,
Gaztelaniatic artu, ta balentiaz bezala : Ori,
edo urlia demonio bat da : diote. Jojou. Ah
cer alabantza , etfairic andienaz bat eguitea!
Eta onela izcuntza gaitoaz ascoc gala egui-
tendute. Onelaco efaceac Cristau Eufcaldun-
etic aienatu beardira , ta Cristavari dago-
quion juicioaz itzeguin bearda.

Substantivo, edo berez bacarric efatendaa
Icena, ta Adjetivo , edo beste Icenari eranfi,
ta darraiona dirade, ta usatcenditugu : Jaun-
goico santu, andia : ta itzoro, Jaungoico di-
vinoa

vino a efan bearezda, ceren Icen biac bat efan naiduten. Substantivo berequico Icenac eranfi, ta elcarrequin batean efatea, Eufqueraren privilegioa da, orañurrenean A. Larramendic efancidan bezala. Ta ala : Zalbide, edo Zaldibidea, gurdibidea, oñ bidea efastenda : ta orobat : Cristaubide, Cristau fede, Cristau legue, Cristau dotrina, ta Cristau bicitza.

Diptongo, ta triptongoric Eufquerac bere itzac iracurte, edo efcritbitcean eztu, ta errazago icasteco au ere erregalia da : Iru Dialectoetan syncope, edo itzac laburtce chit asco ditu. Azquenic afenta dezagun, ondo itzeguiteco bear diran Gramaticaren parte guciac Eufscarac ufatcen dituela, ta banaca gorabera, ta aldaera gucietan, berariazco Izqueratic egoquein guciac, Legueric zorrotcen guztien damu gortian bada ere, ta beste Izquerac ez bezalaco neurri justu, ta simetria eguifñ eguifñean, era gucietara ditu, ta Eufcaldunac daquizqui, ta darabiltzqui.

Ah baña, dio norbaitec: Eufquerac, naiagatic, Latiñ, edo Gaztelaniaren itzeguiteco elegancia, edo edertafun, ta Erretorica, edo Elocuenciaric berez eztu ! Ola, adifquidea, oriec ere baditugu ? Ay guifagafoa ! Cer diozu ? Gaitzac eragain aldizu ? Alafede, cer gaitz

39

gaitz andiagoric, jaquiñez itfua baño? Ignorancia, edo jaquinez triste onetan Eufcaldun aseo arquitcen dira, ta orrec gañez eraguin, ta inuitfuan, cer dioten ere, ezdaquite. Ah donfua! Erretorica cerdan badaquizu? Non, edo certan dagoen ezagutcen otedezu? Ara bada iculiezazu.

VIII. §.

EUSQUERAZCO ERRETORICA NOLA DAN.

ERretorica cer da? „Ars, vel doctrina „ bené dicendi: „ Quintilianoc lib. 2. c. 15. dionez, ondo itzeguiteco Arte, edo dotrina da. Erretoricaren Arte onec ondo itzeguiten eracusteco erregletan, bere edergarri, edo itzaldiaren apaindurac, Tropo, ta Figurac deriztenac, ditu: oiec itzen aldaera, edo batetic bestera aldatceco moduac dira. Tropoac, Autoreac diotenez, berez itcetan, ta Figurac gaucetan aldaera ori eguitendute, edo berenezco sentiduric beste batera mudatcendira. Quintil. lib. 9. c. 1. Tropo edo aldaera, batzuetan itz batean, Metaphora deritzana bezala, eguitenda: besteetan itz ascotan, edo itzaldi osoan, Allegoria deritzana bezala.

Figuraquin itzac mudatcea, Artearen erreglaquin, ta ederquiro beren lecuan itzac
ifia-

ifintcea da. L. 9. c. 1. Figura batzuec itcetari,
 besteac sentencietan dirade. Diran gucien
 contu banaca, ta chit ederqui Ciceronec ema-
 tendu; 3. de Orat. Eta au da Lengoage gu-
 cietaco Erretorica, ta onen erregla jaquin
 guciac Legue oietan sartcendira, Eufcaldun
 alcoren jaquineztafun, edo errore itua chit
 andia da, ta ufstedute, Erretorica, eta onen
 erreglac, ta armonia ederra Latiñarenzat
 baicic, edo Eufquerarenzat ezdirala.

Jaquizu bada, I. erregla orieci Eufqueran,
 beste Lenguage gucietan bezala dirala, ta
 gure Izqueran Tropo, ta Figura, diran gu-
 ciac, añ ederqui datozela, nola Latiñean, ta
 beste edoceti Izcundetari: ta arrazoiaren ar-
 guia buruan duen guizonec Eufcarari au
 ecinucatu codio. Jaquizu II. Artezco, edo
 erreglaquico Erretorica baño Izatezco, edo
 bacoitzac bere naturalezaco duen Erretori-
 ca lenago dala. Argatic Quintilianoc añ ar-
 guiro efanzen: „ L. 2. c. 17. Omnia, quæ
 „ Ars consummaverit, à Natura initia duxif-
 „ se. Arteac bere erreglaquin acabatcen du-
 „ engucia Naturalezatic, edo berezco iza-
 „ tetic asitcen dala. L. 3. c. 2. Initium dicen-
 „ di dedit Natura, initium Artis Observatio.
 „ Itzeguiteco asiera Naturalezac, Artearen
 „ asiera oaffrac, edo observacioac emanatce-
 „ la

49

„*laL. 2. c. 19. Natura etiam sine doctrina*
 „*maltum valebit ; doctrina nulla sine natu-*
 „*ra esse poterit. Arte, edo dotrinac bere ga-*
 „*ia naturalezatic, edo berez bearduela; bes-*
 „*tela ecer balioco ezduela , edo ecer izan-*
 „*go ezdala. „*

Arte gabeco , edo berezco Erretorica natura-
 lara nola dan, obeto eracutifico dizute, es-
 tudio , ta Escuela gabeco Emacume bic : bat
 Guipuzcoarra, beste Bizcaitarra, ciñai con-
 tu gracioto bi ciertuac , orañ elango ditudaa
 bezala , igaro citzaiten.

Andre Donostiarraren Erretorica.

Beste errecardan asco oi dabilizan bezala,
 au batetic bestera bere gauzac saltcen , edo
 tratuan cebillen. Erri batean , ala bearrez,
 Galai gazte batequin topatuzan : eta icusi, ta
 ezagutu zueneco, abegor chit gozo, ta aga-
 sajo chit andiac eguiten asicizaton : Ay au
 encontrua! Ciña , ta bedeica : au Galai! Au
 joia preciatua! Ause bai gure Donostiac se-
 mea degula ! Onela beste milla edertasun
 Gazte orri esanciozan.

Araco beren tratu gaucetara etorricira-
 nean, orra non gure galaiac esqueñi charren
 bat eguin , ta bear etzan moduren bat erre-
 cardariari eracutisi , ta biac aserratuciran : ta

tortilla goitic berà irauli, ta andreaterbèlè-
 tàc guirabuelra ariñ eman, ta Gaztearen
 contra biurtu, besoac guerrian isñi ta de-
 faire guciaz elaten asicizaion : Nere gende
 onac, cer iculi bear otedegu ? Cer etqueñi
 degu au, edo norc eguindigu ? Oni beguira:
 au nongoa ote degu. Onen pachadari begui-
 ra ! Ea : quen n:poetic, coarcean bosteo
 estampa : quen gure beguieatic : ez guri
 beñzat orrelacoric. Au nor degu ? Gu Espa-
 ñol purupuruac. Au nongoa dæn ezdaqui-
 gu. Gure Aita, ta Ama Francesac ciran : ba-
 ña gu Español garbiac, San Vicenteco Pon-
 tean bateatuac. Gendeonac : au cer degu ?
 Quen ortic, Ay au contua ! Dearbuac iculi-
 du golillarequin astoa.

Eta onela besta gauza asco, edo aora ce-
 tozquionac ausardia andiarequin eñan, eta
 Galai ori loraturic utci zuea : eta estudian-
 tea bazar ere, bere Legueac eta Erretorica
 Andrearenac ondatuciozcan, ta bereac, eta
 gueiago aditu, ta gueiagoren biidurrac isi-
 llic igues eguin erazocion.

Andre Elorriarraren Erretorica.

Au, ontzia bela berean bezala, bere ibi-
 quiaquia cebillen errespeto andico bat zan.
 Eta cerea contuac, nere gustoco, ta berez-

CO

43

eo ango Eulqueraren gracia andia duen, Bizcaitarra banielz bezala, aien guifa contatucoder.

Bizcaico Abade jaquitun batec bere llobabat Errico Echandera baten Seme bacarragaz ezcondu gura eben. Baia Andreac iculiric, Abadeac esquintcen eutlan dotea bere Echaguniteari, eta onec cituban obligaciñoi aieranzuteco adiña eztala, al eguien moduric onenean escufadu iacan. Orregati bere Sacerdote iaun onec beti dote laburra opa eutlan, guero gueituteco ustez; eta adietan emon gura izan eban bere llobeac cituban aide aberatfac, eta aetatic uste cituban urrezco mendiac, edo ondasunac, eta etorquizun onen errezcada luce bat chito ederto contadu eutlan.

Echandera cindoac epe galantagaz guttia entzun, eta azquenean Sacerdoteari modu onetan efan eutlan: Eta, Jauna, zure medeac Etorquizuna bazau? Ez, Andrea. Baquizu, Etorquizuna celangoa dan? Zuria, ala baltza dan? Ez, Andrea. Etorquizunagaz ian, edo edan bozu, edo beragaz bici izan bazara? Ez, Andrea. Bada, Jauna, Etorquizunen barri obagoric, eta segurubagoric ezpozu: Zu gueldizaitte ceureagaz, eta ni bere banoa neureagaz. Eta orrembestegaz
Aba-

Abade jaquitun ori , ill otza leguez gogortu , ta mututunic Andreac ichi eban.

Orañ bada icenezco Eufcaldun , ta sustancia gabeco aicez beteac , efadazute , nondic Donostiar , ta beste Bizcaitar onec Izcunde dontiu , era Erretorica añ bici , ta egoquia icasizuten , edo norc eracaficien ? Ez eguitequi zuen burutic , edo zuen erreglaquin , baicican Jaincoaren doaziez , berenez , edo naturalezaz . Lenago efandet , ta orañ berriz diot , Eufqueraz , Erdaraz , edo Latiñez itzeguitea , ta beardiran erreglaquin ondo itzeguitea , guztia bat ezdala . Orañdic urte bi ezda , au neronec , Soldadu batequin igarocitzadan eguiazco lance batean , gusto andiarequia icufinucla .

Soldadu baten Izquierda preciofoa.

Nadafti General zarra , ta guerra bici oieñtan Prufianoaren perseguidore latza servituzuen chit doai oneco Soldadu bat topatunuen : bera Turkiaren ondocoñ , ta Latiñez bere Izcundean bezala jarduten zuena ; bañña Latin bat añ graciofoa , non da bera aditcea atseg iin andi bat ematen cidan . Estudio-ric zuen galdetu , ta etzuela , efancidan . Sacerdote , alcotan ta luzaro nerequin Latiñez itzeguitera oitu batec , era nic , gure erreglaquin

quin Latiñez itzeguin , eta guztia aditcen cigun. Baña bera, estudio, eta erreglaric gabe, añ ascatu , añ trebe cegoen, non aditcera chit ondo ematenzan: puntuan beñ solecismo , ta barbarisim o galantac botatcen cituen, baña alacoric ezbaliz bezala, farra eguia ta eraguiten cigun.

Arguia icusten badezu badacutsu, Cristava, Soldadu arc Latiñic Libruetan icasi etzuela, baña orregatic Latiñez itzeguiten zuen. Ori arc bereztarra , edo jaiotzaco izquera zuen ; guc ez. Latin ura ecer costa gabe cequien, guc ez. Cer falta citzaion bada? Artea , edo onen erreglac. Gure Izartizco arri nabar , edo jazpe ederraquin emen Loyolan guertatcen dana. Arri andi bat arrobotic badacarte. Maisu Iberoc erdi bi eguitea aguintcendu : Erretabloraco bearduen pufca bata , bere erreglac eman , ta berdinditcea , landutcea, ta leundu , edo bruñitcea aguintcendu , ta ispillu baten guisa chitezco ederra gueratcenda : beste pufca moldacaitza, landu, ta poliquitu gabe, bere artan gueratcenda, edo an datza.

Orra bada guizon alco nola diran. Guiciac gaiac dira , baña ascø Izcunde eder , edo Elocuenciaren erreglaquin landu , ta bruñituac bezala : beste ascø erregla gabe beti mol-

moldacaitzac gneratcendira. Guizon gai ori landu, ta leunduco bada, Maisuaren erreglaquin lan eguin, equin, ta equin bearda. Au edoceñ Lengoagetan, icuften dan bezala, orobat da. Argatic Erretoricaren Artea Naturalezari laguntceco da : berezco Izcundea bacoitzagan moldatceco, ta poliquitceco da : itzac noiz era onetan, noiz bestean, noiz estutu edo guchitu, noiz lasaitu, edo zabaldu : noiz goratu, noiz beratu, noiz luzatu, noiz laburtu eracusteco erreglac dirade. Eufquerac berez itzquera añ bici, añ gozo, añ apañdu, ta ederrac, nola beste edoceñ Lengoagec ditu. Baña oriec ondo daquizquiena nor da ?

Orañ eun urte Apaiz bat Ernañin omenzan, bere ustez, Eufcaraz ondo cequiena: urte asco da Apaiz zar bati adituniola, anciñaco Apaiz ori aice banonz betea oi cegoela, ta alab itcenzala, lau boz, edo itz oriec; ATOMO, ECLIPSE, HOGUERA, ta HORIZONTE, iñorc ere Eufqueraz emanngo etciozcala. Aicezco arrotafuna. Apaiz orrec guchi cequien, ori baño ezbaequien. A. Larramendic oriec, eta ascoz meago, ta gaitzagoac bere Diccionarioan ederqui daccarci. Laufoa, edo ela da Atomoa: Arguea ta Eclipse, edo arguigabea : Sucarra, edo
fu.

47
suareguita da Hoguera; Marboilla da Horizonte.

Cembat ere zan Apaiz ori, ez Latiñez, ez Erdaraz Icen egoquiagoric Eufquerazco oiec baño: Aidea, Guidea, Idea, edo Quidea, ta Adifquidea, etcituen berac emango: eta era onetan, orien lagun, edo anteco alco ditu Eufquerac.

Latiñac, Cognatus, Proximus, Coetaneus, Amicus, dio: Gaztelaniae, Pariente, Progimo, Coetaneo, Amigo. Baña Eufquerac: Aidea, Guidea, Quidea, Adifquidea.

Emen bidez Asteco egunen Icenac, ta urteco ill bacoitzaren Icenac, Bizcaian, ta emen diran bezala, etan naiditut. Emen Guipuzcoan dira: Igandea, Astelena, Asticarte, Asteazquena, Osteguna, Ostirala, ta Larumbata. Bizcaian orren egoquiac ezdira: Domeca, Astelena, Martitena, Eguaztena, Egubena, Egubacoitza, edo Baricoa, ta Zapatua.

Urteco Illen erdiac icen bana, besteac biña, ta iruna dute. Lenengoa da, Ill beltza: 2. Ostalla. 3. Marchoa, edo Martia. 4. Aprilla. 5. Maiatza, Ostaroa, Orrilla. 6. Garagarilla, Baguila, Ercaroa, 7. Uztailla, Garilla. 8. Agorrilla, Abustua, Aboftoa. 9. Buruilla, Iralla, Agorra. 10. Urria, Urrilla, Bikuilla.

48

11. Azaroa , Acilla , Cemendilla. 12. Aben-
dua , Lotacilla.

Urtearen lau Demborac dira : Uda berria,
edo Eralora : 2a, Uda : 3a, Udazquena , edo
Udatcena : 4a, Negua.

IX. §.

CRISTAU DOTRINAREN ERRETORICA.

ONen gañean A. Larramendi aferrezeo
dago, eta arrazoi andiarequin Maisuac
bezala, puntu bearren au eracustendu. Bere
Izteguiaren aurrenean, edo Prologoan, Lecio
jaquiñ , eta erregla errazac emancituen : eta
oricc ondo gordetcen badira, gure Eusquera
chit beraa , suabe , ta gozoa ertengoda. Euf-
querac beste Lengoage ascoren aldean benta-
ja andiac , ta elandiran privilegioac ditu , ta
Gramatica justu, edo eguiñ eguiñaren, Ora-
cio , edo Itzaldiaren zortci parteac chit eder-
qui ufatcen ditu , ta bacoitza bere lecuan zu-
centceco erregla suguru, ta errazac ditu.

Orregatic añ laster, ta añ erraz Eufquera A.
B. Recio batec icasizuen : ori bera guero A.
M. la Portac, ta A. F. Beliciac, ta beste ascoc.
Onetaraco, edo erraz, ta ondo icasteco , itz-
egniteco, ta escribitceco Eufquerari, beste
aldean asco laguntcendio, besteac bezala, letra
asco,

afco, edo itcenerdiac ez-jatea, baicic Libruan dagoen bezala, gucia aoz elateac. Naspilla gabe, ta garbiago da onetan Eufquera: eta Izquierda obeto eguiña, edo perfeccio guciago duena ori da. Efan dan gucia Eufquerac orobat Jaungoicoaren gauza altu andietan, nola emen beco, edo bestelaco jaquiñetan, bere erreglaquin, oforo ta ederqui gordetendu. Ta ori da, ta ez besteric eguiazco Erretorica, edo eloquencia eguiñ eguiña bera.

Gaberdi illun batean, ta arantzaz alde gucietatic benericaco bide batean bezala Eufquera, edo Eufcaldunac cebiltzan: ta A. Larramendi, berari bacarric cegoquion aufardi justuaz, beargai, edo irteciñ onetan sartuzan. Guizor baten ezece, ascoren diña zan eguireconic gaitcen onetan, berariazco, ta berezquirozco Jaungoicoaren argui, ta doai gabe, Aita Manueli berari efan izan diodan bezala, ez berac, ta ez bestec ecin gauzonic eguingozuea. Alerre bere edadearen lorean gucia bencitu, ta gucia eguin zuen.

Baña lan gogor onetan A. Manuelec artucituen neque latz, eta garratzac Gure Provincia guciz Noblearen gloriagatic bacarric itzan etciran: gorago, ta altuago beguiratcen zuten. Efan naidet, beñ ta berriz berac dion bezala, Jaungoicoaren onrari, ta animen onari

D

begui-

50
 beguiratcen ciola , eta ori airen neque guciñ
 azquen fiñ , eta coroa izanzala : Gure Jaincoa-
 ren Lengoaige bici bacar au animen salvacio-
 raco landu , ta poliquitcea : onetan bere ale-
 guñaz aleguindu , edo elmeratuzan , ta Jau-
 naren Dotrina , ta Leguea bearbezala eracuf-
 teco bide zucen segurua berac aguertu , ta ar-
 guituzuen.

Ceruco Maisu , edo Jesu Cristo beraren
 eguiteco jaincozcoa da ceruco bide , edo Do-
 trina , Fedea , ta Leguea ezdaquitenai ondo
 eracuftea : Jaungoicoa ezagutu , ta amatu de-
 zaten arguia , ta escua ematea , Eguiazco , ta
 ceruco Erretoricaren erregla ederraquin au
 eguiteco , urrenge ariñoac Maisu Eufcaldu-
 nac gorde bearditu. I. da.

Nolac o erreverenciaz Dotrina artubeardan.

Jaungoicoaren itza ondo icasteco , ta era-
 casteco , efan , ta enzun bearda. Baña nola? Au
 bear bezala ezagutu , pisatu , ta eaminatceco ,
 ni fator itfua naiz , ta besteac nere lagunac :
 ceruco urreguille , Lapidario , edo artisjaquin
 linceagoa beardegu : Beste Agustin bat , edo
 Maisuen Dotore , Dotoreen Maisu , ta Eleiza-
 co ceruaren Eguzqui argui eder , munduco
 Icasle guciñ Eracasleric jaquinuena : onec ,
 iñorc ez bezalaco lecioac ematen dizquigu , ta
 Jain-

Jaincoaren Itzac eambat balioduen eracusten digu. Ta S. Agustin batec cer dio ?

Lecu batean Santuac dio. Jaincoaren Itza, ta Dotrina ceruco arriric , ta perlaric precia-
 tuenac , ta urrezco circilluac bezala dirala.
 Hom. 26. ex 50. Beste sermoi batean Jaincoa-
 ren Itza, ta Jesu Cristoren Gorputza balio, ta
 estimacio berdin batecoac eguitenditu : ta ar-
 gatic dio : „ **QUANTA SOLICITUDINE,**
 „ nola erreparo , ta errverencia aldan andie-
 „ naz Jesu Cristoren Gorputza , comulgatce-
 „ an artcen degun : **TANTA SOLICITUDI-**
 „ **NE OBSEVAMUS** , ne Verbum Dei, quod
 „ nobis erogatur , dum aliud , aut cogita-
 „ mus , aut loquimur , de puro corde
 „ deperiat : ala , ta neurri artan bertan Jain-
 „ coaren Itza artu , eazun ta gorde beardegu-
 „ la. Ta Cristoren Gorputza errepeto gabe
 „ artcen duenac baño , Jaincoaren Itza arre-
 „ gabe artcen duenac culpa guchiago ezduela.

II da. *Dotrina eracusteco nola prestatu beardan.*

Ala Bizcaian, nola emen celo andico Sa-
 cerdote Jaun, ta animen Artzai Lecio au ondo
 artcen duenac dirala badaquit. Oien berē Do-
 trina , Itzaldi , edo Sermoiaç Eusquerac escri-
 bitcen dituzte. Alafede nequea da ; baño ne-
 que guciac amorioac vencitcendu. Itcez efan,
 edo eracali naidutena , contuz onçla escribi-

52

tcea , ascorenzat chit erazco , conveni dan videa da. Bacoitzac bere erricoaquin itzeguin oi duen bezala, bere erara lenago paperean ezarri, contuz echean, nai bezala, iracurri, ta guero Pulpituan errespeto andiagoaz , errazago, gogotcago , ta biciroago esangodu.

Gaztelaco Eleiza ascotan aguinduric dago, ta guizon jaquinuac ere Libri , edo Paperic Pulpituan esan ta Dotrina eracusten dute. Munduco esametac on peratu, ta gure Eufaldunac ere au eguitca obelitzaque : obeto milla bider esan, ta frutu guciago ateraco litzaque. Onela guciac berdiñ, ta gucien nequea arinduco litzaque. Onetā nic dacusdana, ta juiciozco persona aditu ascoc diona , da , Jesufen Biotceco Platica , edo Dotrinac chit edertqui iracurten, gustoz, ta devocioz enzuten dirala. Gauza arguiago , ta obeagoric , oriecbano, Pulpituan esaten ezdala, ascoc senti dute , ta esan oi dute. Ori guciac chit claro , ta contentuz aditcen dute: Lecioa eguitenduenac Paperetic errazago iracurtendu. Paquez, ta sofeguz beti Dotrina, ta albaitere aferratu gabe, obeto aditu , ta biotceran sartucoda ; eta ori Eufqueraric aldan jaquinen , ta claruenan.

Gure Fede , ta Legue fantuac , ta Jaincoac naien dituen Dotrina gaiac , edo asuntoac, eta enzunle , edo auditorioac bearren dituenac,

rac , dirade , gueñena , Confefio , ta Comunio gaizqui eguindacoer gañean : eta ori beardan efamen concienciacoaren faltaz , edo lotfraz , ta maliciaz pecatuac ez ondo eñanaz , fedo penitenciac ez cumplituaz , biotceco damu , ta are alcoz gueiago eguiazco propofituaren faltaz ; nola pecatuen bidetic ez aldeguiñaz , Confefio , ta Comunio alco chit gaizqui eguiten diran .

Barzuetan , nola ondo confefatu , ta frutu andiaz comulgatu beardan : nola Jaunari gratiac eman , ta cer dembora artan efcatu beartzaiion : cer fede , errefpeto , ta devocioaz Mezatan , Santifimoaren aurrean , ta Eleizetan egon beardan . Beftectan , juramentu , birau , ta maldicio , ecin icufi , aferre , gorroto , ta erfaiai ez barcatu naiaren gañean , edo gaitz iriztez , edo defeoꝝco pecatuen gañean : egemplo gaizto , edo beatztopa , ta efcandalo , tabernaco , jococo egoera luce , ta edaleen griñā itfu , araguizco gufto itfufi , jolas , edo ibillera torpe , itzqueta , edo defeo galduen gañean ; eta bacoitzari berea , oftu , edo gaizqui quendu , edo artua , aldian pulca badere biurtceco obligacio eftu a , ta orretara bereala afitceco bideac .

Dotrinaren puntu chit bearrac dira , umeac Jaincoaren bildur fantuan acitceco legueac : Gurafo , ta familiaburuac oriec ondo zucentceco

teco , eta umeen Guraso aquico amorio,
 obediencia, ta errespetaeren obligacioac: Do-
 trina icasi , ta eraculstea, confesatcera bialtea,
 lagun onaquin ibilli , ta goiz echeratcea, eche-
 co paquea , ta elcar ondo artu , ta icuste: be-
 re , ta echecoen estura , gaitz , edo nequac pa-
 cienciaz , ta Jaincoaren icenean ondo erama-
 tea : nola orietan Jaunaren erregalo , ta go-
 rañtci gozoetan bezala,aren borondatea egui-
 tea, Jesus onaren ceruraco bide erreal segurua
 dan : nola gure dicha gucia , gure borondate
 ucatu, autsi , ta ez on , ezpada Jaincoarena
 eguitean dagoen : bacoitzac bere estadu , ta
 bicimoduco gurutce, ta carga amorez egunoro
 artu , ta Cristori gogotic jarraicean dagoen.
 Eta au Jesus beraren Dotrina , egunoro bear-
 ren deguna , ta egunoro eracatsi, ta predicatu
 bear litzaquena da.

Onetaco gai guciz jaincozcoa da , S. Juan
 dicipulo amatuac egunoro , ta beti aoan , ta
 biotcean cecarren Dotrina : Jaincoaren umec-
 ac , elcar amaezazute : nola caridade onezaz
 Legue santu gucia cumplitzen dan , ta Jain-
 coaren alaba estimatuen , ta maiteena nola
 Gueide , edo Progimoaren amorio au dan:
 zuretzat naidezun guztia zure progimeari zue
 eguitea : ta zuretzat , edo zuri inore eguitea
 nai ezdezuna , zure gueideari ecertan zue ez
 egui-

eguitea : nola Jaincoac emandizun neurri, ta erregla bacar justuena dan. Zure lagun urcoarenzat zuc beti biotz beraa iduquitcea, ta an maraco, ta gurputzeraco aldezun on gucia ari eguitea, Jaincoaren ceñ marca ederra dan, ta Jaincoaren Biotzaren antçcoa nola zurea ortic eguitendan.

Azquenic, nola Misericordiazco obra, limosna, ta besteac pobreai Jaincoaren icenean, edo amorez eguitea, ceruraco ondasun andiac biribillatcea, ta Jesus-en Biotcean gorde-tcea dan : eta bere Evangelioan dion bezala, azquen juicioo egunean, Misericordiazco obra oieratic, beat bezala eguin, edo ez eguinetic, onai, ta gaiztoai, ceruco, edo infernucio sententia Cristoc nola emangodien. Orduan gucienzaco Juezaren pagabide, edo Arancel berdin justua, Misericordia izangoda.

Gucien Erregue, ta Juez justu oni nai daquiola, Gure Provincia Guçiz Noble onea buruac bere antcera eguin, ta Misericordiaren balioa ondo ezagutceco bere arguiac zucendu, ta Erri jaquinenetan animen oneraco, onelaco Misericordiazco Eche onac jatocera animatcea. Oietan pobren gorputzetaco alivio icusten danac ezdu cer icusi aien animetan eguiten dan onarequin. Milla bider oieraco misericordiazco obra espiritual andiac, corporalac baño guciago balio dute. Ah,

Ah, Jaun prestuac! Misericordia naidet, ta ez sacrificioa, dio gucien Jabeac, ta Juezac. Misericordiaren esque dabil Cristo, ta ez bereztat, baicit zuenzat. Matth. 12. Ah ta cembat anima galdu Misericordiaz irabaztendiran! Orregatic pobreac zuen artean beti, Cristoc dionez izangodituzute. Erribestecoai beren libertade esquecoa quenduco etzaie. Baña orien artean cembat dabilta, ta norc daqui nola, ta cer leguetan? Ez dotinaric daquiten, ez ezconduac, ala bestelacoac diran, non, da noiz confesatendiran: Errico, ta Eleizaco buruen quezca, ta oriequin ecin buruatuac; ceren batetic bestera iguesca dabiltzan. Ta cembat Sacramentu, ta confesio gabe, gaizqui bide orietan illic topatcen dira?

Neque pusca da Errietan orretaraco bide seguruac, edo errentac arquiteca. Alere Misericordiac gucia berdintcendu. Erri ascotan orañ eguitendan limosnaz, cierto da, pobre asco bici dirala. O Jaunac! Eta cembat ceruco bendicio ugari, eder, andiac pobrean oraciotatic zuen animetan, eche, ta errietan icusico diran!

Eta ona non Doctrina gai, edo asuntoric beartenac esan ditugun: eta Espiritu Santuac, Trentoco Concilioan nai dituen gaiac, gaitcetic igues eguin, ta onari jarraitceco, oietara da:

datoz. Sef. 5. c. 2. Orien berri ematea Igan-
de , ta Jai andietan : ,, Diebus fakem Domi-
,, nicis, & Feflis folemnibus ... cum brevitare,
,, & facilitate, &c. ,, aſcotan , ta laburcho, ta
erraz aditucodan izqueran , naidu. Noizean
beñ Egemplocho bat contatcea, urrezco iltce
batequin bezala , Dotrina gure Eufcaldunen
biotcetan joſitcea da. Pecatuen contra aſerre
aldiren bat iñoiz jbear badere , baña gucia
pecatarien amorez , gucia paquez , paciencia,
ta eſpirituco fuavidadez beteric , San Pabloc
dionez : ,, Argue, obſecra , increpa in omni
,, pacientia , & doctrina. 2. Tim. 4. Inſtruite
in ſpiritu lenitatis. Gen. 6. ,,

Confefore , ta Predicadore Jaunac , Mai-
fuac bezala , beguien aurrean iduquitcea nai
nuque , gure gendecho onac , aguitz gueie-
nean , virtuteen edertafun , ta amorez , peca-
tuen iſultafun , ta gorrotoaz baño , Jaincoa-
gana eracartea , obe dala. Lenengo bidea ſe-
guruago , ta preſtuago baicic ezta : ta virtu-
teai jarraituaz , obeto , ta errazago orien
contraco pecatuetatic igues eguitenda : bide
onetatic laſterrago , ta frutu gueiago anima
onetan eguingodute.

Jaincoaren Dotrina beardan fede , ta devo-
cioaz eſateco , lenagotic ondo penſatu , be-
guiratu , icuſi , ta icali bearda : eta ori , Latin,
edo

58
 edo Gaztelaniatic munduan ez baliz bezala,
 Au eguitenduen Eufcaldunac, nere contuz,
 Dotrina ondo escriptu, icali, esan, ta adiera-
 zocoduela. Latin, edo Gaztelaniatic Eufque-
 rara biurtu nai bada, ori ondo biurtceco, edo
 traducio onaren legueac gorde beardira: eta ez
 itzac berac, ezpada orieci esan nai dutena, edo
 orien sentidua ondo pisatu, ta Eufqueraz no-
 la ondo esangodan contuz consideratu, ta
 ori escribiru bearda.

Beste izquerac bezala, gureac ere bere itzal-
 di egoqui, chit biciac, berezco, ta berariazco
 ederrac ditu. Baña Erdarac era batera, ta Euf-
 querac bestera. Onec era postpositivo, ta arc
 prepositivoan. Esan naidu: Gaztelaniac beti
 aurretic dacarrena, Eufquerac azqueneron
 beti botatcenduela: eta itzac beren lecu-
 an, Gaztelaniaren contra ifintce orretan Eufque-
 raren era eder, aire, edo chiste gucia dago.
 Bestela, itzez itz Erdaratic Eufcatara biurtcen
 badezu, chit isusi, doacabe, edo moldacaitz
 irtengoda, eta mutillac esan oidutena: „co-
 „mer aviamos echo nosotros: bien que esta,
 „Padre, eta: á ti la lengua que no te saque
 „pues. Itzez itz biurtcea orra cer dan. Eta
 edoceñ Lengoagetan orobat da.

Lenago ondo prestatu, ta ere Jaincoaren
 Itz santua beardan errespetoaz artcean; lana
 dago

'dago.' Ciceron tristea , lurreco onragatic, bere Erretorica guciaz , ceñ ere zan , ta lenago aleguia guciaz prestaturic ceñ ere cegoen, alere , Erromaco Jaunen aurrean itzaldia asitceco , utseguiteco bildurac beti, berac dionez, artcenzuen. Jaungoicoaren Legue, ta Dotrina , Ciceron en eguitecoen aldean , ceñ gauza mea ,preciatu, ta andia dan, edo ceñec dacus, Latin usia pusca bat duen guizon juicioz-conc nor da , Erdaraz, edo Eufqueraz Sermoi bat iracurri, ta beste gabe , Latinez Pulpituan predicatucoduenic? Itzoro galdu , ta trabucatuco litzaque. Bada Eufquerazco Erretorica berbera da , ta erregla , ta legue berdiñac dira. Provechoai eracasi bearzaien Jaunaren Dotrina , ez vanoan , ezipada veneracioguciaz artceco gauza da.

III. *Dotrina galdetceco , ta esateco modua.*

Dotrinaren punticho oiec elcribitcen nagoela, ill berri tuste bat etorri da , edo Sacerdote J. D. Ignacio Iturbe , igaro dan egunean nola utsegabe, ta batbatetan ill otza guelditudan : Jaincoac bere glorian duela. Onec, Villa erreal co Vicario zala , Jai egun gucietan Dotrina eguin , edo esplicatu oizuen , ta chit atseguin andiaz ascotan aditu izan nuen. Onen jarduera santu , edo egercicioa era gucie-

cietara ederra , ta erraza zan , eta onela eguitenzuen.

Eleizan ceuden guciac berarequin batean, belaunico jarri, sofeguz boz altuan ciñatu, Contricioco actua eguin, ta enzunleac esertcen ciran : era onetan bera Pulpituan zutic cegoela, Escolan bezala, ta Paperetic, Cartillaco Oracioac, berac claru efan, ta tonu artan efanaz, guciac eranzun, edo eñaten cituzten : Aita G. Ave M. Salvea, Credo, ta Articuloac, Legueco, ta Eleizaco Mandamentu, Sacramentu, ta Misericordiazco obrac. Cer jarduera, edo Practica ederrago, ta bearragoric orieci gucioc, ta contriciozco actua eguitea baño? Orrequin lotsa, ta bildur gabe guciac berdin : chiqui, ta andi, gazte, ta zar, guizon, ta andreac, berico efanaz, erdi lotan baceuden ere, nai, ta nai ez bezala, gucia ondo ciequiten.

Egercicio eder onen ondoren, Dotrigaren puntu berariazco bat berac azaltcen, edo esplicatcen zuen : ez luce, ta ez labur, bere neurri onean ; baña bere eufquera claru, egoqui, ta errico ai acomodatu, ta cegoquienean : texto edo latiniac batera gabe, aserre, edo inquietacioric alerici gabe. Ala auditorio gucia, aoc chabalic, chit gustoz, ta devocioz egon oizan. Au berau eguiten duten beste Arzai onac

ba-

badira. Ojala guciac berdin onela beren Elei-
zetan eguiten badute. Oriec jaquinde , edo es-
tudio andiric ez iduqui arren , maravilla aun-
diac orien Paperetic icafico liraque.

IV, *Dotrina galdeteco modua.*

Espiritu Santu , egun oietan etorrizanac gu-
re biotzac emen arguitu , ta bere amorez zu-
cenditzala. Puntu onetan , nola Eufcal errie-
tan era , edo manera jaquinic , ta guciencat
berdiñic , orañ artean izan ezta , egoquiro
itzeguitea erraz ezta. Gure itzaldi , ta izquera
gucienetan utseguitendegu : ta orañgoa ezta.
S. Agustín batec cion: „ Multa improprie lo-
quimur , pauca proprie ; intelligitur tamen,
quid velimus. „ Efan naidu , gauza asco ez-
egoquiro , ta guchi egoquiro , ondo ta bear
bezala , eñaten ditugula : alere elcar , edo cer
efan naidegun aditcen degula. Jaquintasun be-
re pareric munduan icusi etzuenac , edo Agus-
tín batec añ unilquiro , ta ederquiro au badio ,
besteoc cer efan dezaquegu?

Animen cargudun , edo Dotrinaco Eñami-
nadoreai lastima andia diet : eta gure gende ja-
quinez gassoquin paciencia zabala bearda , eta
au baño ere prudencia andiagoa naida , pobre-
choai chit beren erara galdetu , ta badere , be-
arren dan Dotriña ondo aditcen duten , icuste-
co,

62

co, edo daquitena nolerebait ateratceco. On docho bada, ta suabero artu, ta gauzaric errazen, ta jaquiñen etaric galdetcen asi bearda: orrela animatu, ta lasterrago, ta zucenago, icasi dutena eranzungo, edo esangodute.

Bestela gogorqui; estu, edo chorrotz egui artcen badira, lotfatu, bildurtu, ta ebaquico dira ta gauzonc eguingo ezdute. Ciequiten Dotrina pulca bera ere, nastu, ta oquer, edo gaizqui esango dute: ta beardana daquiten, edo ez, orduan, ta orrela Esaminadoreac juicioric ecin eguin dezaque. Escufatu, bada, arren, Jaunac, eta gucienean alde batera, gende itsu gassoai ondo ezdatozquien galde, edo preguntac utci: seguru ezdaquizquite, ta orien premia, edo jaquin bearric ezdute. Emen era batera guciai Dotrina galdetceco Erregla laburcho bat, edo Egemplora falta da.

Cura Jaun gucién biotzac Espiritu Santuac arguitu, berotu, ta guiatu ditzala, beren egemplo, ta dotrinaquin anima asco salvatceco. Amen.

Onen ondoren Liburucho bi laster ateraco dira. Bata: „ A. S. Ignacio ren Egercicio en „ gañean Afectoac, beren Egemplo, ta Do- „ trinaquin.

Bestea: „ Ondo iltcen icasteco, ta ondo il- „ tcen laguntceco Egercicioac.

Az

Azquenic , Jaincoac nai badu , A. Aftete ren Dotrina Cristiana , edo Cristau Dotrina , gure Eufquera garbian ; baña eimen ufatcendan izqueraric jaquiñenean : ufte , ta aleguiguciaz ondo limaturic , eta Provinciaco , ta Bizcaico gure Eufcaldun onenac , ta Theologiaco Maifutascoc , urrezco Librucho oni dagoquion estimacioac , chit ondo , ta contuz icufi , ta beguiraturic .

Aita MENDIBURU ren zelo andiac Nafarroaco erara Libru eder provechuzco asco atera dituen bezala , Jaincoaren Ontafunari efcateen diot , Bizcaico biotz noble ren bati , ango era , ta Dialectoan , ceruco Dotrina , ta Egemploen Libruac ateratceco , arren arguiceloz , ta gogoz bete bat emandiozala . Alper alperic leiatcea da : animen oneraco , Bizcaico , Nafarroaco ; ta Guipuzcoaco iru Dialecto etan efcrititcea , guztiz premiazco , ta gauza chit bearra da . Gure Izquera , beste bien erdicoa bezala , Nafarroan , baita Bizcaian ere gueiena aditcenda . Baña ez Nafarrac Bizcaicoa , ta ez Bizcaitarrac Nafarrana aditcen dute : ta bata besteagandic urruti , ta bacoitza bere bidetic dabill . Jaincoac guciac zucenditzala bere gloriaraco . Amen .